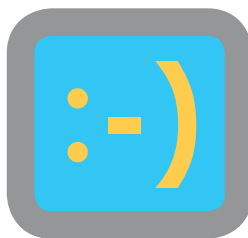

MED OTROŠTVOM IN ODRASLOSTJO

Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009

MED OTROŠTVOM IN ODRASLOSTJO

Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009

Urednika:
Tatjana Rakar
Urban Boljka

MED OTROŠTVOM IN ODRASLOSTJO

Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009

Urednika

Tatjana Rakar in Urban Boljka
Inštitut RS za socialno varstvo

Avtorske pravice

Avtorji in soizdajatelja

Lektor

U. T. A. Prevajanje

Oblikovanje in grafična priprava

Vsesortestoritve

Izdala in založila

Ministrstvo za šolstvo in šport - Urad za mladino
in
Inštitut RS za socialno varstvo

Tisk

Tiskarna Grafos, d.o.o

*Publikacijo Med otroštvom in odraslostjo:
Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009 je
financiral Urad Republike Slovenije za mladino
pri Ministrstvu za šolstvo in šport.*

*CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana*

316.346.32-053.6(497.4)(082)

*MED otroštvom in odraslostjo : analiza položaja mladih v
Sloveniji 2009 / [avtorji Urban Boljka ... et al.] ; urednika
Tatjana Rakar, Urban Boljka. - Ljubljana : Ministrstvo za šolstvo
in šport, Urad Republike Slovenije za mladino : Inštitut Republike
Slovenije za socialno varstvo, 2009*

*ISBN 978-961-6101-48-6 (Ministrstvo za šolstvo in šport)
ISBN 978-961-91472-1-4 (Inštitut Republike Slovenije za socialno
varstvo)*

*1. Boljka, Urban 2. Rakar, Tatjana
247845120*

AVTORJI

Urban Boljka

Tatjana Rakar

Miroljub Ignjatović

Martina Trbanc

Mateja Nagode

Simona Smolej

Srna Mandič

Barbara Mihevc Ponikvar

Mateja Rok Simon

Andrej Fištravec

Vsebina

<i>Uvod</i>	5
Urban Boljka <i>Demografske značilnosti mladih in problem rodnosti</i>	9
Tatjana Rakar <i>Izobraževanje in izobraženost mladih</i>	25
Miroljub Ignjatović, Martina Trbanc <i>Zaposlovanje in brezposelnost mladih: aktivni, fleksibilni in prilagodljivi</i>	39
Mateja Nagode, Simona Smolej, Urban Boljka <i>Socialni in ekonomski položaj mladih</i>	57
Srna Mandič <i>Stanovanjske razmere mladih</i>	77
Barbara Mihevc Ponikvar, Mateja Rok Simon <i>Zdravje mladostnikov in mlajših odraslih</i>	95
Andrej Fištravec <i>Prosti čas in participacija mladih</i>	113

Uvod

Mladina je družbena kategorija, ki je v zadnjih desetletjih doživela eno izmed najobširnejših sprememb, saj se je pomembno spremenila logika delovanja vseh področij, ki vplivajo na kakovost življenja mladih. To velja tako za širše družbeno okolje, družinske odnose, izobraževanje, pogoje na trgu delovne sile in sistem blaginje. Življenje mladih je zato dandanes zaznamovano z negotovostjo in z nujnostjo iskanja uspešnih strategij za uspešno obvladovanje tveganj, s katerimi se v svojih življenjskih potekih soočajo mladi. Zato je proučevanje in analiziranje kakovosti življenja mladih in njihovega družbenega položaja danes toliko bolj potrebno in pomembno. Tudi Evropska unija izpostavlja nujnost boljšega razumevanja položaja mladih, ki je definirano kot eno izmed štirih prioritetenih področij v Beli knjigi Evropske komisije Nova spodbuda za evropsko mladino. Potreba po boljši raziskovalni podlagi za oblikovanje ustreznih politik do mladine pa je izražena tudi v Sporočilu Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij - Spodbujanje polne udeležbe mladih v izobraževanju, zaposlovanju in družbi.¹

Namen pričujoče publikacije je tako celovita analiza življenjskih pogojev mladih v Sloveniji na podlagi najnovejših podatkov in ugotovitev na področju raziskovanja mladine. Kategorija mladih zajema več starostnih skupin, in sicer: od 15 do 18 let (t. i. mladost), od 19 do 24 let (t. i. obdobje postmladosti) in od 25 do 29 let (t. i. mlajša odraslost). Skozi strokovne prispevke avtorjev smo v primerjalni perspektivi (Slovenija in EU) opravili celovit pregled položaja mladih in nove dinamike, ki zaznamuje delovanja različnih družbenih področij, s katerimi so določene možnosti in uspešnosti strategij mladih pri prehodih v odraslost.

Z objektivnim naraščanjem zahtevnosti in tveganosti teh prehodov narašča subjektivno zavedanje mladih o nujnosti pridobitve čim večjega socialnega in izobrazbenega kapitala. Ta se kaže predvsem v procesu podaljševanja izobraževanja, ki se pojavlja kot odziv na pričakovane negotovosti na mladinskem trgu delovne sile. Tu so namreč mladi izpostavljeni negotovostim v obliki velike prožnosti, ki posledično povzroča zmanjšano sposobnost polne ekonomske in socialne osamosvojitve. Iz tega izhaja tudi pereča stanovanjska problematika, kjer so mladi posebej ranljiva družbena skupina. Zdi se, da je svet v katerem živijo mladi čedalje bolj kompleksen in prežet z novimi tveganji. Od mladih zahteva njihovo uspešno obvladovanje, kar pa je spričo sprememb, ki so jih ta področja doživela v zadnjem času, danes bolj zahtevna naloga kot kadar koli prej. V publikaciji zato obravnavamo sedem izbranih področij vsakdanjega življenja mladih, ki smo jih razdelili na demografski položaj in problem

1 Dokumenta sta dostopna na: http://www.ursm.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/ (27. 8. 2009).

rodnosti, izobraževanje, zaposlovanje, socio-ekonomsko varnost, stanovanjski položaj, zdravje in participacijo mladih.

Prvi prispevek, avtorja Urbana Boljke, obravnava demografski položaj mladih in problematiko nizkih stopenj rodnosti z vidika najnovejših demografskih kazalcev kot tudi z vidika teoretičnih premislekov o (ne)učinkovitosti družinske politike, da bi vplivala na širše družbenoekonomske procese, ki jih avtor izpostavlja kot ključne vzroke pri odlaganju odločitve mladih za ustvarjanje lastne družine.

V nadaljevanju avtorica Tatjana Rakar v primerjalni perspektivi z evropskimi državami analizira vključenost mladih v različne oblike izobraževanja in uspešnost mladih na posameznih ravneh študija. Poseben poudarek je namenjen dostopnosti izobraževanja, kjer avtorica ugotavlja, da je položaj slovenske mladine dokaj ugoden, ključni problem pa ostaja osip na ravni terciarnega izobraževanja.

V tretjem prispevku avtorja Miroljub Ignjatović in Martina Trbanc analizirata trende na mladinskem trgu delovne sile od vstopa Slovenije v EU do danes. Ugotavljata, da se ključni trendi na področju zaposlovanja mladih, pri čemer izpostavita predvsem prožnost zaposlovanja mladih, ki so bili ugotovljeni že v prejšnjih analizah, nadaljujejo, zaradi česar so možnosti mladih za polno ekonomsko in socialno osamosvojitve omejene.

Na te ugotovitve se navezuje tudi prispevek o socio-ekonomski varnosti mladih, avtorjev Mateje Nagode, Simone Smolej in Urbana Boljke. Analizirani so izbrani kazalci ekonomskega položaja mladih (razpoložljiv neto dohodek, stopnje tveganja revščine mladih, stopnja tveganja revščine zaposlenih mladih, število izplačanih denarnih nadomestil in denarnih socialnih pomoči) in delovanje sistema socialnega varstva in ukrepov ter programov, ki se nanašajo na mlade. Avtorji izpostavljajo, da je tveganje revščine mladih v Sloveniji, kljub negotovostim s katerimi se soočajo mladi na trgu delovne sile, manjše kot pri njihovih evropskih vrstnikih, za kar sta odgovorna tako podaljševanje bivanja mladih v izvorni družini kot tudi relativno uspešno delovanje sistema socialnega varstva.

V naslednjem prispevku avtorica Srna Mandič opozarja na veliko neravnovesje med bremenom in odgovornostmi pri reševanju stanovanjskega problema mladih, ki jih na eni strani prevzema minimalistična stanovanjska politika v Sloveniji, in onimi, ki ostajajo družini oz. sorodstvu. Poleg tega ugotavlja, da se s starostjo mladih povečuje delež tistih mladih, ki živijo v neprimernih razmerah, kar je v neskladju s procesi stanovanjskega osamosvajanja mladih v večini drugih evropskih držav.

V nadaljevanju je podrobneje predstavljeno zdravje mladostnikov in mlajših odraslih. Avtorici Mateja Rok Simon in Barbara Mihevc Ponikvar analizirata številne kazalce zdravstvenega stanja mladih in njihov življenjski slog, ki nemalokrat vpliva na telesno in duševno zdravje. Prispevek opozori na dejstvo, da se večina strateških dokumentov in tudi programov in ukrepov na področju zdravstva usmerja le na po-

pulacijo mladostnikov, kljub slabšim kazalcem zdravja pa ne prepozna starostne skupine mlajših odraslih kot posebej ranljive skupine.

Publikacija se zaključi s tematiko participativnosti in prostega časa mladih. Tu Andrej Fištravec najprej v primerjalni perspektivi analizira osnovne značilnosti preživljanje prostega časa mladih in ocenjuje njihov politični in družbeni participativni potencial. Izpostavlja, da so mladi z vidika zanimanja za formalno politiko in sodelovanja v njej sicer relativno neaktivni, po drugi strani pa kažejo večje zanimanje za, ne strogo formalno-politično definirana, širša družbena vprašanja.

Verjamemo, da pričujoča publikacija prinaša nova spoznanja in ponuja zaokroženo in sistematično analizo današnjih življenjskih pogojev mladih v Sloveniji, ki bodo lahko v pomoč tako političnim odločevalcem in oblikovalcem javnih politik kot raziskovalcem pri njihovem delu ter vsem, ki jih obravnavana tematika zanima.

Tatjana Rakar in Urban Boljka, urednika

Urban Boljka je zaposlen kot raziskovalec v Otroški opazovalnici Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo. Področja, s katerimi se raziskovalno ukvarja, so socialna in družinska politika, trg delovne sile, kazalci kakovosti življenja otrok in mladine in univerzalni temeljni dohodek.

Demografske značilnosti mladih in problem rodnosti

Povzetek | V prispevku so analizirani najpomembnejši splošni demografski kazalci v Sloveniji in EU. Bolj podrobno so obravnavani trendi na področju spreminjajoče se demografske slike mladih. Nadalje se prispevek osredotoča na problem nizkih stopenj rodnosti in odlaganje starševstva v vse poznejša leta. V primerjalni perspektivi so analizirani strukturni družbenoekonomski vzroki za tovrstne trende kot tudi ukrepi, strategije in odzivi držav blaginje nanje. Tu prispevek kot temeljni problem izpostavlja nezavidljiv položaj mladih na trgu delovne sile in posledično oteženo dostopnost do stanovanjske in dohodkovne varnosti, ki mladim otežujeta prehod v odraslost in zgodnejše ustvarjanje lastne družine.

Uvod

Demografske razmere v Sloveniji in EU močno zaznamuje naslednjih pet determinant: rast prebivalstva, staranje prebivalstva, zniževanje rodnosti, upadanje smrtnosti in povečevanje migracij. V tem smislu Slovenijo in EU v zadnjem desetletju zaznamujeta demografska ekstrema, saj se hkrati soočata s procesoma padajočih stopenj rodnosti in podaljševanja življenjske dobe. Posledica teh procesov je staranje evropske populacije, medtem ko je delež mladih vse manjši, kar pomeni zmanjševanje delovno aktivne populacije in povečan pritisk na vzdržnost pokojninskega, zdravstvenega in socialnega sistema.

Prispevek je razdeljen na tri dele. V prvem delu bomo analizirali splošne demografske trende v Sloveniji in EU. V drugem delu se bomo ukvarjali z demografskimi trendi mladih. Osredotočili se bomo na značilnosti mlade populacije in ključne determinante rodnosti v njej, ki so se v zadnji desetletjih radikalno spremenile. Raziskave namreč kažejo, da vse več mladih ostaja neporočenih oz. živi v zunajzакonskih skupnostih, da mladi podaljšujejo bivanje v izvornih družinah ter odlagajo starševstvo in ustvarjanje lastne družine v vse poznejša leta. V tretjem delu se bomo posvetili vprašanju, ali so državne politike sploh lahko uspešne pri zviševanju stopenj rodnosti.

Treba je poudariti, da ima prispevek kar nekaj omejitev. Prva se nanaša na opredelitev mladih, ki v državah članicah EU niha od 15 do 34 let. S tega vidika predstavljajo zbiranje, primerjava, analiza in interpretacija podatkov o mladih pogosto metodološki problem. Poleg tega je tema prispevka precej široka, zato smo se osredotočili le na en demografski proces, in sicer rodnost. Tretja omejitev prispevka se nanaša na neaktualnost nekaterih podrobnejših podatkov o mladih v Sloveniji. Nekateri se namreč zbirajo le ob popisu prebivalstva (zadnji je bil izveden leta 2002), zato niso več aktualni. To težavo smo obšli tako, da smo se naslonili na nekatere druge novejšje mednarodne raziskave, ki vključujejo tudi Slovenijo, kot sta npr. Evropska raziskava o kvaliteti življenja: družina delo in socialna omrežja¹ in Posebni Eurobarometer: Rodnostne preference in družinske zadeve v Evropi².

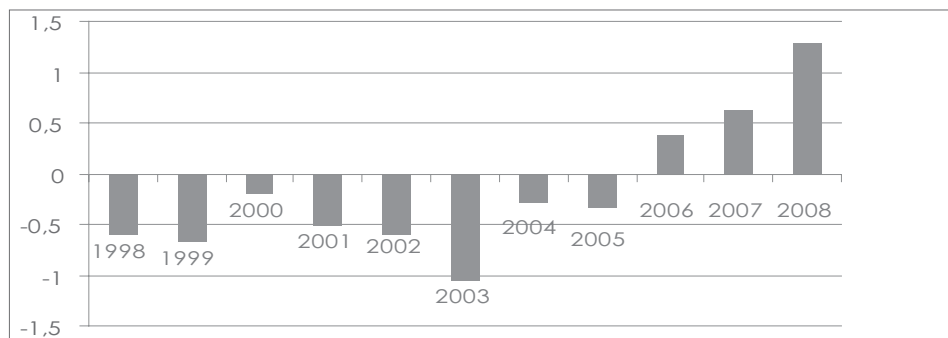
1 EQLS: Families, Works and Social Networks, 2005

2 Childbearing Preferences and Family Issues in Europe - Special Eurobarometer 2006

Izbrani splošni demografski trendi v Sloveniji in državah EU

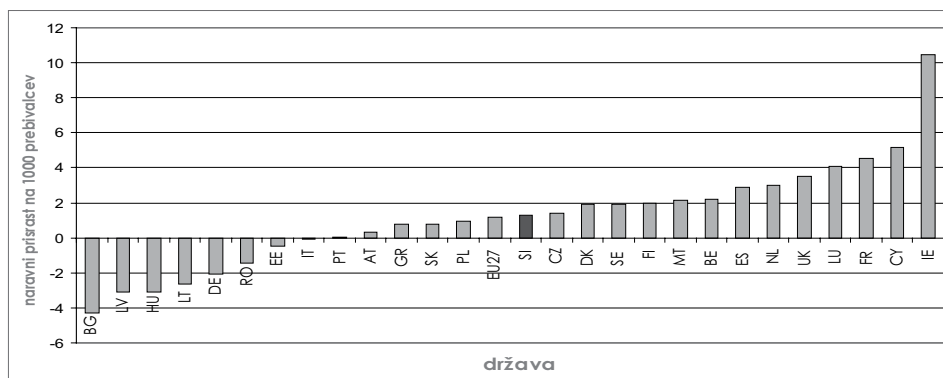
V začetku 21. stoletja je Slovenija stopila v kritično fazo demografskega razvoja. Populacija Slovenije narašča in je leta 2005 prvič presegla 2 milijona. Kljub temu je imela Slovenija negativni naravni prirast od leta 1997 do leta 2005. V letih 2006, 2007 in 2008 pa je bil naravni prirast znova pozitiven. Slovenija je imela leta 2008 nekoliko višji naravni prirast od povprečja EU 27.

Slika 1: Naravni prirast na 1000 prebivalcev, Slovenija, 2008

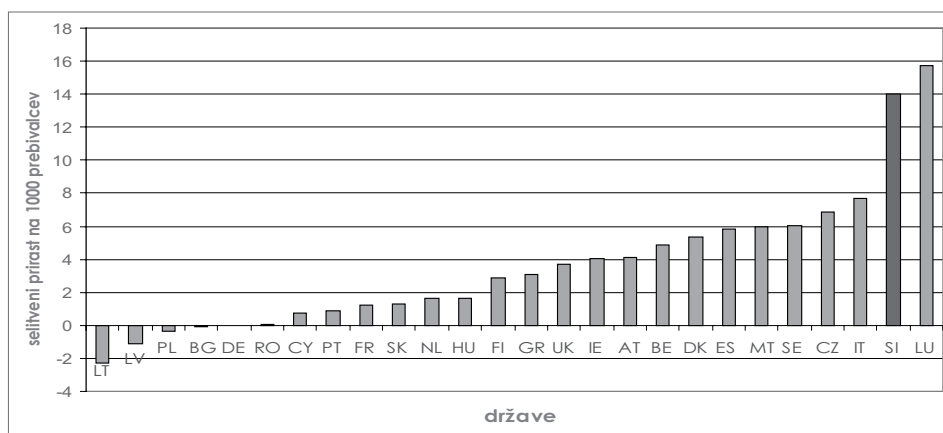
Vir: Eurostat 2009

Če so še leta 1990 imele negativni naravni prirast zgolj tri države EU, pa je število takih članic leta 2008 naraslo na 8 (Bolgarija, Latvija, Madžarska, Litva, Nemčija, Romunija, Estonija in Italija). Daleč najvišji pozitivni naravni prirast je imela Irska, najvišjega negativnega pa Madžarska. Med novimi državami članicami EU je imela leta 2008 le Češka višji pozitivni naravni prirast od Slovenije. Povprečni naravni prirast EU 27 je bil v upadu do leta 2004. Po tem letu se začne, podobno kot v Sloveniji, strmo vzpenjati, kar lahko pripišemo pozitivnemu selitvenemu prirastu in potomcem prve povojne »baby boom-generacije«, ki so v teh letih stopili v starostno najbolj rodno obdobje.

Slika 2: Naravni prirast na 1000 prebivalcev, EU 27, 2008

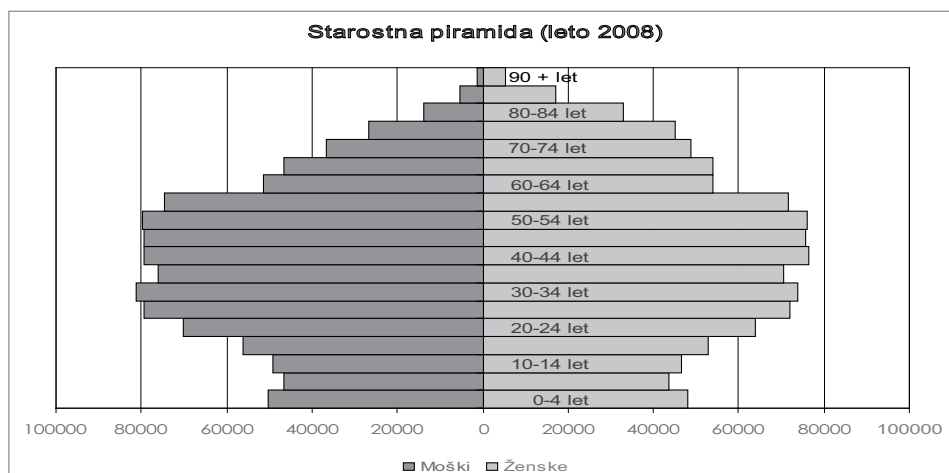
Vir: Eurostat 2009

Naraščanja populacije Slovenije ni mogoče pripisati le pozitivnemu naravnemu prirastu v zadnjih letih, ampak v mnogo večji meri pozitivnemu selitvenemu prirastu tujcev (enako velja tudi za povprečje EU 27). V Sloveniji se je od leta 2004 do leta 2007 število tujcev povečalo za 18,2 % (UMAR 2008). Kljub temu pa je delež tujcev v primerjavi z drugimi evropskimi državami v Sloveniji še vedno nizek. Leta 2007 je ta delež znašal 2,7 %, kar Slovenijo uvršča med države z najmanjšim deležem tujcev v EU (Eurostat 2009).

Slika 3: Selitveni prirast na 1000 prebivalcev, 2008

Vir: Eurostat 2009

Naslednja pomembna značilnost demografskega razvoja Slovenije je povečevanje deleža starejših in zmanjševanje deleža mladih v strukturi prebivalstva. Če je bila starostna piramida v preteklosti še zaznamovana s širokimi konturami na sredini, pa v zadnjih letih vse bolj spreminja obliko, kar se kaže v oženju kontur pri vrhu, na sredini in na dnu.

Slika 4: Starostna piramida, Slovenija 2008

Vir: SURS 2008

Delež starejše populacije je danes že večji od deleža mlajše populacije, kar se kaže tudi v zmanjševanju deleža delovno aktivne populacije od 15 do 64 let. Še več, upoštevajoč demografske projekcije³ naj bi se delež starejših do leta 2060 več kot podvojil, delež delovno aktivnih pa izrazito znižal, kar bi pomenilo radikalno povečanje koeficienta starostne odvisnosti in bi imelo izjemno pomembne implikacije za medgeneracijsko solidarnost in vzdržnost pokojninskega, zdravstvenega in socialnega sistema (SURS 2009).

Trend zmanjševanja deleža mlajše populacije in absolutnega števila posameznikov v populaciji med 15. in 29. letom je očiten. Če je delež še leta 1971 znašal 24,3 %, se je kmalu po vstopu Slovenije v EU znižal na 20,7 %, kar je pomenilo, da predstavljajo mladi le še dobro petino celotnega prebivalstva Slovenije. Leta 2008 je znašal delež samo še 19,41 %. Projekcije prebivalstva kažejo, da naj bi do leta 2060 mladi predstavljali le še 14,4 % slovenskega prebivalstva (SURS 2009).

3 Srednja varianta projekcije prebivalstva EUROPOP 2008 za Slovenijo, sprejeta kot uradna s strani SURS-a

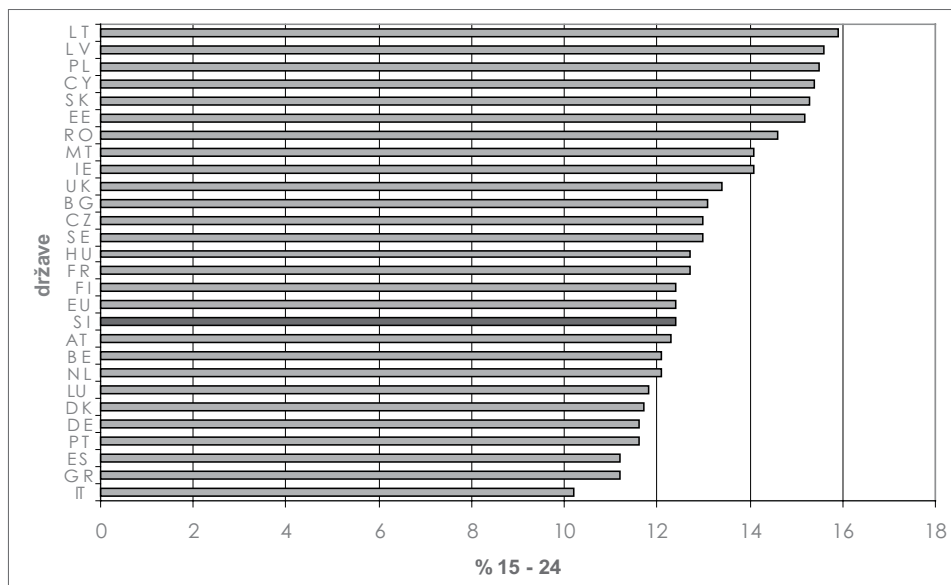
Preglednica 1: Starostna struktura mladih kot delež celotnega prebivalstva (2005–2008)

	2005	2006	2007	2008
15–19 let	122479	119569	114568	109078
20–24 let	139164	135712	135638	133901
25–29 let	153401	153171	154193	151449
Skupaj 15–29	415044	408452	404399	394428
Celotna populacija	2003358	2010377	2025866	2032362
Delež populacije 15–29	20,72 %	20,32 %	19,96 %	19,41 %

Vir: SURS 2009

Slovenija je imela leta 2008 skoraj enak delež mladih kot je povprečje EU 27 (upoštevajoč klasifikacijo Eurostata, ki med mlade uvršča starostno kategorijo od 15 do 24 let). Države z največjimi deleži mladih so skoraj po pravilu nove članice EU. Med 16 državami, ki so nad povprečjem EU 27, je kar 11 novih članic. Med njimi imajo največje deleže mladih Litva, Latvija, Poljska, Ciper, Slovaška, Estonija in Romunija, kar je tudi posledica nižje pričakovane življenjske dobe v teh državah. Najmanjši delež mladih imajo južnoevropske države, kot so Italija, Grčija, Portugalska in Španija, kjer delež mladih ne presega 12 %.

Slika 5: Delež mladih od 15. do 24. leta kot delež populacije, 2008

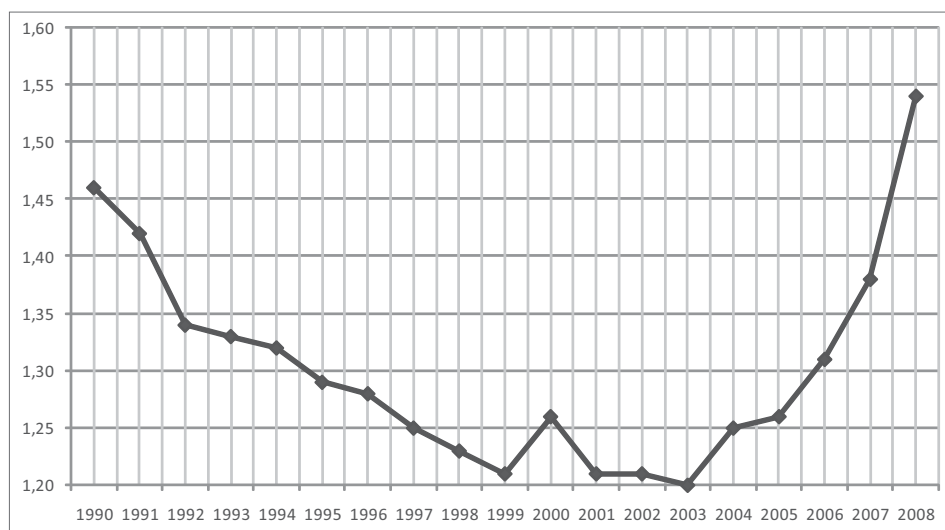

Vir: Eurostat 2009

Zmanjševanje deleža mladih je posledica precejšnjih sprememb na področju rodnosti. V Sloveniji smo od 80. let 20. stoletja beležili negativno stopnjo rodnosti. Če

je bila ta leta 1980 še 2,11⁴, kar je zagotavljalo naravno obnavljanje prebivalstva, pa je do leta 1996 padla že na 1,28 in leta 2003 dosegla najnižjo vrednost 1,2. Leta 2004 se je trend padanja stopnje rodnosti obrnil, in leta 2007 je ta znašala 1,38 (SURs 2009). Vendar to še ne pomeni, da bo takšen trend vztrajal, »saj v obdobje najvišje rodnosti že vstopajo generacije rojene v osemdesetih letih, ko se je število rojstev najhitreje zniževalo« (Šircelj in Žnidaršič, 2005: 53). S podobnimi trendi se sooča celotna EU, kjer zaznamo zmanjšano rodnost že v 60. letih prejšnjega stoletja. Takrat je rodnost namreč padla pod stopnjo, ki omogoča obnavljanje prebivalstva, v skandinavskih državah ter delu zahodne in srednje Evrope, v 70. in 80. letih pa še v preostali Evropi (nazadnje v južni Evropi, na Poljskem in Slovaškem).

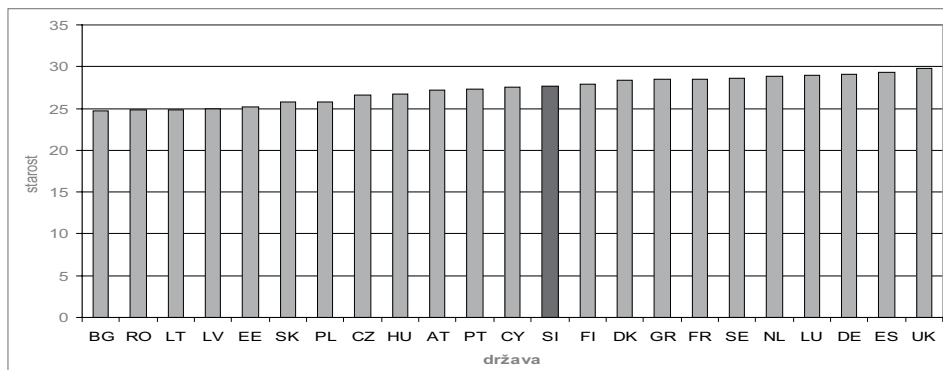
Slika 6: Stopnje rodnosti od leta 1990 do leta 2008, Slovenija

Vir: SURs 2009

Hkrati s procesom padanja stopenj rodnosti se je v zadnjih 25 letih v Sloveniji občutno dvignila povprečna starost žensk ob prvem otroku. Še leta 1990 je bila povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka 23,9 let, leta 2008 pa že 28,4 let. Podoben trend je zaznati pri povprečni starosti žensk ob rojstvu otroka. Če je bila povprečna starost ženske ob rojstvu otroka še leta 1990 26 let, je ob vstopu Slovenije v EU znašala 29,2 let, leta 2007 pa že 29,9 let (SURs 2008).

4 Stopnja rodnosti, ki zagotavlja naravno obnavljanje prebivalstva, je 2,1.

Slika 7: Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka, EU 27, 2005

Vir: Eurostat 2009

Zniževanje stopenj rodnosti je bilo značilna za Slovenijo do leta 2007, ko se je padanje ustavilo. Leta 2008 je stopnja rodnosti znašala 1,54, kar je najvišja vrednost v zadnjih 20 letih. Sklepamo lahko, da se je padanje stopenj rodnosti ustavilo zaradi velikosti kohorte 25–29 oz. t. i. začasno odloženih rojstev te kohorte. S tega vidika ne preseneča, da je bila najbolj rodna starostna skupina mladih skupina med 25. in 29. letom. Iz tega lahko sklepamo, da se nastajanje mladih družin vse bolj pomika v višje starosti.

Preglednica 2: Starostnospecifične stopnje rodnosti⁵, Slovenija

	1980	1990	2003	2004	2005	2006	2007	2008
15–19	56,3	24,6	5,8	5,3	6,1	4,7	5,1	
20–24	176,8	119,0	44,3	43,5	40,4	39,3	39,2	
25–29	112,6	94,8	94,8	97,1	96,3	99,3	102,4	
Celotna rodnost	2,11	1,46	1,20	1,25	1,26	1,31	1,38	1,54

Vir: SURS 2009

Socio-ekonomski dejavniki rodnosti

Dejavniki, ki vplivajo na odlaganje odločitve za ustvarjanje lastne družine, so izjemno kompleksni. V grobem jih lahko razdelimo na strukturne in subjektivne, pri čemer so drugi nedvomno pogojeni z dojemanjem prvih. Stropnik in Šircelj (2008:

⁵ Starostnospecifična stopnja splošne rodnosti je razmerje med številom živorojenih otrok, ki so jih rodile v koledarskem letu matere določene starosti, in številom žensk te starosti sredi istega leta, pomnoženo s 1000.

1034) izpostavljata nekatere od pomembnejših dejavnikov, ki vplivajo na rodnost: položaj žensk na trgu delovne sile, brezposelnost, povečane aspiracije žensk po izobrazbenih dosežkih, odselitev iz stanovanja (gospodinjstva) staršev, predstave o potrebnih predpogojih za odločitev za otroka, religioznost in spolna delitev vlog.

Prvi štirje pogoji so t. i. strukturni pogoji. Ti vplivajo na odločitev mladih za otroka skozi procese podaljševanje šolanja in spremembe na trgu delovne sile, ki mladim ne omogočajo zagotavljanja dovolj visokih stopenj materialne in socialne varnosti, ter povzročajo povečano tveganje revščine ob izselitvi v lastno stanovanje. Peti dejavnik⁶ pa vključuje subjektivne predstave mladih o potrebnih predpogojih, ki morajo biti izpolnjeni za odločitev za otroka, kot so potreba po navzočnosti stalnega in primernega partnerja, ki bo delil starševske obveznosti, predstave o potrebi po stalni zaposlitvi in rešenem stanovanjskem vprašanju.

Vos (2009: 1–31) ugotavlja⁷, da sta strukturna dejavnika, ki najbolj vplivata na rodnost med mladimi, ustrezna kombinacija značilnosti delovnopravne zakonodaje in aktivne družinske politike. Bolj je trg delovne sile rigiden, večja je verjetnost, da bo država imela nizke stopnje rodnosti. Trg delovne sile je namreč podvržen procesu segmentacije, saj ni enoten, temveč sestavljen iz različnih segmentov, ki so težko prehodni. Za vsak segment so značilni različni mehanizmi delovanja: pogoji zaposlovanja, različna pravila vstopanja vanj in tipične povezave vsakega z različnimi odseki delovne sile (Kramberger 1999: 97). Segmentacija poteka vzdolž internega in eksternega trga delovne sile. Vstop na interni trg delovne sile je za večino mladih otežen, saj gaasedajo skupine zaposlenih, ki so vanj že trdo integrirane in zaščitene z delovnopravno zakonodajo. Mladim tako v najboljšem primeru preostane eksterni del trga delovne sile, ki je zaznamovan z manjšo materialno in socialno varnostjo, oziroma v najslabšem primeru brezposelnost. Segmentacija, rigidnost in zaprtost trga delovne sile imajo tako posredne implikacije za rodnost. Kažejo se v omejeni zmožnosti mladih, da se materialno osamosvojijo, odselijo v lastno stanovanje in oblikujejo lastno družino. Visoka zaščita na trgu delovne sile tako negativno deluje na rodnost (Fogli v Vos 2009: 16). V nasprotju z visoko zaščito na trgu delovne sile pa Vos (2009: 18) ugotavlja, da lahko država z aktivno družinsko politiko pozitivno vpliva na rodnost. Da je družinska politika pri zviševanju stopenj rodnosti lahko učinkovita, mora vključevati ukrepe, programe in institucionalne rešitve, ki lajšajo finančno breme otrok(a), in na drugi strani materam omogočati vrnitev na trg delovne sile ter usklajevanje poklicnega in delovnega življenja.

Če te ugotovitve prenesemo v slovenski prostor, ugotovimo, da se srž problema nizke rodnosti lahko nahaja na trgu delovne sile, ki je značilno segmentiran in zato razmeroma neprehoden. Mladinski trg delovne sile zaznamujeta visoka stopnja mladinske brezposelnosti in prevlada zaposlitev za določen čas. Mladinska brezposelnost (15–24 let) je v prvem četrtletju leta 2009 znašala 12 % (SURs 2009). Za določen

6 Zaradi omejitve prispevka se z religioznostjo in spolno delitvijo vlog ne bomo ukvarjali.

7 Raziskava je bila opravljena v sedemnajstih državah OECD.

čas je bilo leta 2008 zaposlenih 69,8 % mladih od 15. do 24. leta, v starostni kategoriji od 25. do 29. leta pa 27,3 % (Eurostat 2009), kar pomeni, da so mladi v Sloveniji v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami na trgu delovne sile dejansko skupina, ki prevzema nase večje tveganje. Takšna situacija vpliva tudi na pozno odseljevanje mladih v lastno stanovanje. Tu lahko ugotovimo, da kar 83,7 % respondentov, starih od 15 do 24, ki so bili vključeni v Evropsko družboslovno raziskavo (ESS) (2007), še vedno živi v gospodinjstvu staršev. Razlogi mladih za življenje v izvorni družini so različni, glede na raziskavo Mladi Evropejci (2007)⁸ pa je najpomembnejši slab materialni položaj. Skoraj polovica respondentov, starih od 15 do 30 let, živi pri starših zato, ker si ne morejo privoščiti lastnega stanovanja. 26 % jih navaja, da se ne odselijo, ker ni na voljo dovolj cenovno ugodnih stanovanjskih možnosti. 11 % jih navaja, da živijo v gospodinjstvu staršev zaradi stanovanjskih ugodnosti, ne da bi jim bilo treba zanje prevzeti odgovornost. 10 % jih pravi, da živijo doma, ker se bodo čez čas poročili oz. odselili s partnerjem. Le 3 % mladih, starih od 15 do 30 let, pa živi doma zato, ker finančno skrbijo za starše. Po podatkih raziskave Evropska raziskava o kakovosti življenja: družina delo in socialna omrežja⁹ živi v gospodinjstvu staršev več mladih moških respondentov med 18. in 34. letom, in sicer 53 %, medtem ko je takih žensk 43 %.

Takšen zaposlitveni in stanovanjski položaj mladim v Sloveniji ne omogoča niti hitre in polne osamosvojitve niti pozitivnih subjektivnih percepcij o izpolnjevanju pogojev za odločitev za otroka, kar se kaže v odlaganju odločitve za prvega otroka. Temu pritrjujejo tudi odgovori respondentov, zajeti v raziskavi Rodnostne preference in družinske zadeve v Evropi¹⁰, kjer ženske v starostni kategoriji od 25 do 39 let navajajo, da je idealna starost za odločitev za prvega otroka 24,5 let (pri moških 26,8 let). Če primerjamo te odgovore z dejanskim povprečjem ob rojstvu prvega otroka (28,4 let leta 2008) ugotovimo, da je razkorak med percipirano idealno starostjo matere in njeno dejansko povprečno starostjo ob prvem otroku v Sloveniji precejšen. Podobno nesorazmerje lahko opazimo pri odgovorih respondentov o idealnem številu otrok. Glede na odgovore respondentov, starih od 15 do 24 let, je idealno število otrok 2,30 (povprečje EU 25 je 2,21), v starostni kategoriji 25–39 let pa celo 2,33 (povprečje EU 25 je 2,23), kar je precej več od splošnih stopenj rodnosti v zadnjih letih (npr. 1,38 leta 2007).

V isti raziskavi respondenti navajajo tudi najpomembnejše okoliščine, ki vplivajo na odločitev za otroka. Ugotovimo lahko, da sta najpomembnejša dejavnika (poleg osebnih razlogov, kot sta zdravje ženske in podpora partnerja) stanovanjski in finančni položaj, saj ju kot zelo pomembna navaja 76 % oz. 71 % respondentov. Ta delež je krepko nad povprečjem EU 25. Izpostavimo lahko še mnenje respondentov, da so ukrepi družinske politike sicer pomembni (63 % žensk meni, da sta za odločitev zelo

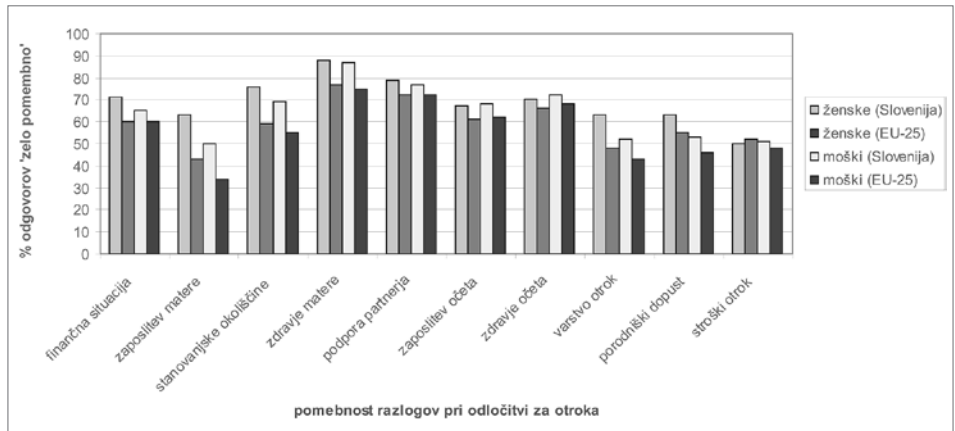
8 Flash Eurobarometer 202. Young Europeans, 2007

9 EQLS: Families, Work and Social Networks, 2005

10 Childbearing Preferences and Family Issues in Europe - Special Eurobarometer 2006

pomembna varstvo otroka in porodniški dopust), a ne tako odločilni kot finančni in stanovanjski položaj.

Slika 8: Pomembnost različnih okoliščin na odločitev za otroka (15–39 let)

Vir: Eurobarometer 2006

Opazimo lahko torej precejšen razkorak med željami in preferencami mladih pri rodnostnem vedenju in realnim stanjem. Mladi si namreč želijo ustvariti družino veliko prej, kot si jo dejansko ustvarijo. Če se osredotočimo samo na strukturne dejavnike, ti ne omogočajo hitre in polne osamosvojitve mladih kot tudi ne premika k bolj pozitivnim subjektivnim percepcijam o izpolnitvi pogojev za odločitev za otroka. Večina, in sicer kar 73,2 % respondentov, starih od 15 do 29 let, po podatkih Svetovne raziskave vrednot 1999, 2000¹¹ namreč navaja, da se od njih kot staršev danes zahteva, naj prevzamejo odgovornost, da svojim otrokom zagotovijo kar najboljše pogoje za življenje. Omogočanje takšnih pogojev in pričakovanj pa je oteženo zaradi slabših razmer na trgu delovne sile in posledično težje dostopnosti do stanovanjske in dohodkovne varnosti. Odločitev mladih za otroka je zato tvegana. Njeno odlaganje v prihodnost, ki naj bi bila pričakovano manj zaznamovana z negotovostmi, tako predstavlja racionalno delovanje pri obvladovanju trenutnih negotovosti v življenju mladih.

Zaključek

EU se sooča z negotovo demografsko prihodnostjo, zaznamovano z nizkimi stopnjami rodnosti, podaljševanjem življenja in zmanjševanjem deleža delovno aktivne populacije. Ti trendi imajo raznovrstne družbene in ekonomske posledice, ki se najočitneje kažejo v povečanih stroških pokojninskih, socialnih in zdravstvenih sistemov ter podrtjem medgeneracijskem ravnovesju, na katerem temeljijo. Evropska

¹¹ World Values Survey 1999, 2000

komisija zato v dokumentu Demografska prihodnost Evrope – od izziva k priložnosti¹² (2006: 7) opozarja na »nevzdržnost javnih financ v mnogih državah EU, zaradi česar je ogroženo prihodnje ravnovesje pokojninskega in socialnega sistema v celoti. Če bodo države dopustile naraščanje javnega dolga, povezanega s povečanimi stroški staranja prebivalstva, bo to vodilo k nevzdržni spirali dolga«.

Pereč demografski položaj je torej izziv tako za skupne politike Evropske unije kot tudi za posamezne nacionalne javne politike na teh področjih. Na porast stopenj rodnosti, ki bi olajšale vzdrževanje medgeneracijske solidarnosti, skušajo zato nacionalne države vplivati z aktivno družinsko politiko. Ta je splet materialnih spodbud in institucionalne ureditve. Slovenija ima razmeroma dobro razvito družinsko politiko, ki omogoča usklajevanje družinskega in delovnega življenja, enakost priložnosti med spoloma in horizontalno redistribucijo dohodka v korist posameznikom z otroki z ukrepi, kot so otroški dodatek, davčne olajšave zaradi otrok, porodniški in starševski dopust, denarna pomoč ob rojstvu otroka, starševski dodatek, dodatek za veliko družino, pravica staršev do skrajšanega delovnega časa in dostopnost do javnih programov za varstvo otrok.

Na drugi strani se zastavlja vprašanje, ali naj država sploh prevzame neposredno odgovornost za zviševanje stopenj rodnosti, saj je odločitev mladih za otroka razumljena kot osebna odločitev, na katero vplivajo tudi mnogi drugi dejavniki (biološki, ekonomski, družbeni, kulturni in psihološki), ki določajo preference posameznika glede odločitve za otroke (Barrach v Gauthier in Philipov 2008: 1). Zato imajo politike, ki naj bi pripomogle k dvigu stopenj rodnosti, po navadi le posredno proročno orientacijo, njihov neposredni učinek na stopnje rodnosti pa je izjemno težko meriti. Bongaarts (2008: 40) trdi, da je večina strokovnjakov s področja demografije prepričanih, da so učinki aktivne družinske politike na rodnost omejeni (Demeny 2003), da je rodnost zunaj nadzora javnih politik (Van de Kaa 2006) in da je domet teh politik lahko le kratkoročen, medtem ko na dolgi rok težko vidneje zviša stopnje rodnosti (Calot 2006) in (Gauthier 2006). Podobno Stropnik in Šircelj (2008: 1047) menita, da je v primeru aktivne družinske politike v Sloveniji nemogoče ugotoviti, ali imajo njeni ukrepi in programi dejanske dolgoročne učinke na stopnje rodnosti. Kljub temu trdita, da bi ob odsotnosti aktivne družinske politike prišlo še do večjega upadanja ali stagnacije stopenj rodnosti, in do slabšega materialnega položaja družin z otroki po rojstvu otrok(a).

Rindfuss in Brauner-Otto (2008: 59) ugotavljata, da na padajoče stopnje rodnosti najpomembneje vpliva odlog odločitve za prvega otroka. Podatki za EU namreč kažejo, da verjetnost, da bo ženska rodila večje število otrok, narašča obratno sorazmerno s starostjo ženske pri rojstvu prvega otroka. Trdita, da kateri koli dejavnik, ki olajšuje prehod iz vloge mladostnika v vlogo odraslega, pozitivno vpliva na odločitev za zgodnejše starševstvo in obratno – vsak omejujoči dejavnik deluje negativno. V primeru Slovenije lahko ugotovimo, da se ne glede na zviševanje stopenj rodnosti v

12 The Demographic Future of Europe—From Challenge to Opportunity, 2006

zadnjih letih vztrajno zvišuje povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka. Iz tega lahko sklepamo, da obstajajo močni negativni dejavniki, ki otežujejo prehod iz vloge mladostnika v vlogo odraslega. Ti dejavniki pa verjetno ne odražajo ukrepov in strategij aktivne družinske politike v Sloveniji, ki so dokaj dobro razviti, ampak se nanašajo na širše strukturne družbene omejevalne okoliščine, na katere sama družinska politika nima neposrednega vpliva. Kažejo se v podaljševanju šolanja, značilnostih mladinskega trga delovne sile in stanovanjski problematiki, kjer so mladi praviloma ranljiva skupina.

S tega vidika bi bilo v Sloveniji treba prvič, razmisliti o populacijski politiki, ki je trenutno nimamo. Ta bi lahko združevala usklajen splet ukrepov in strategij politike zaposlovanja, stanovanjske politike in družinske politike tako, da bi pri sprejemanju in oblikovanju ukrepov vedno upoštevala morebitne učinke na povečanje rodnosti (neke vrste 'mainstreaming' rodnosti). In drugič, kot ugotavljata Stropnik in Šircelj (2008: 1047, 1049), bi bilo za izboljšanje učinkov družinske politike treba poleg finančnih podpornih ukrepov, ki so namenjeni preprečevanju poslabšanja družinskega finančnega položaja po rojstvu otroka (otroški dodatek, dodatek za veliko družino, razne olajšave idr.), okrepiti ukrepe, ki vzpostavljajo pogoje za enakost možnosti obeh staršev, in ustvariti boljše pogoje za usklajevanje družinskega in poklicnega življenja s poudarkom na učinkovitejšem izkoriščanju očetovskega dopusta in dopusta za očetovsko nego in varstvo otrok.

Literatura:

Bongaarts, J. (2008): What can Fertility Indicators Tell us About Pronatalist Policy Options? Vienna Yearbook of Population Research 2008, str. 39–55. Dostopno na: http://hw.oeaw.ac.at/0xc1aa500d_0x001c9e9f.pdf (5. 7. 2009).

Demography Report 2008: Meeting Social Needs in an Ageing Society. Dostopno na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=419> (5. 7. 2009).

Evropska komisija: The Demographic Future of Europe – From Challenge to Opportunity. COM(2006) 571 final. Bruselj, 12. 10. 2006. Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2006/oct/demography_en.pdf (11. 7. 2009).

European Social Survey Data, 2007. Dostopno na: <http://www.europeansocialsurvey.org/> (21. 7. 2009).

Evropska fundacija za izboljšanje življenjskih in delovnih pogojev. First European Quality of Life Survey: Families, Work and Social Networks, 2005. Dostopno na: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2005/92/en/1/ef0592en.pdf> (3. 6. 2009).

Eurostat (2009): Eurostat Statistics Database, Population. Dostopno na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database> (6. 7. 2009).

Gauthier, A. H. in Philipov, D. (2008): Can Policies Enhance Fertility in Europe? Vienna Yearbook of Population Research 2008, str. 1–16. Dostopno na: http://hw.oeaw.ac.at/0xc1aa500d_0x001c9e9a.pdf (5. 7. 2009).

Kramberger, A. (1999): Poklici, trg dela in politika. Znanstvena knjižnica Fakultete za družbene vede, Ljubljana.

Rindfuss, R. R. in Brauner-Otto, S. R. (2008): Institutions and the Transition to Adulthood: Implications for Fertility Tempo in Low-fertility Settings. Vienna Yearbook of Population Research 2008, str. 57–87. Dostopno na: http://hw.oeaw.ac.at/0xc1aa500d_0x001c9ea0.pdf (5. 7. 2009).

SURS (2009a): Prebivalstvo Slovenije danes in jutri, 2008 – 2060. dostopno na: <http://www.stat.si/doc/pub/prebivalstvo2009.pdf> (9. 8. 2009)

SURS (2009b): Projekcije prebivalstva EUROPOP 2008 za Slovenijo, 2008–2060, nizka, srednja in visoka varianta, konvergentni scenarij. 28. julij 2009, posebna objava. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2515 (29. 7. 2009).

SURS (2009c): Mednarodni dan mladine 2009. 7. avgust 2009, posebna objava. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2535 (7. 8. 2009).

SURS (2009d): SI-Stat podatkovni portal, prebivalstvo. Dostopno na: http://www.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp (6. 7. 2009).

Stropnik, N. in Šircelj, M. (2008): Slovenia: Generous Family Policy Without Evidence of any Fertility Impact. *Demographic Research*. Št. 19, članek 26, str. 1019–1058. Dostopno na: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/26/19-26.pdf> (5. 7. 2009).

Šircelj, M. in Žnidaršič, T. (2005): Otroci in mladina z demografskega vidika. V: Črnak-Meglič A. (ur.): *Otroci in mladina v prehodni družbi*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za mladino. Maribor: Aristej.

Testa, M. R. (2006): Childbearing Preferences and Family Issues in Europe - Special Eurobarometer 253 / Wave 65.1 TNS Opinion & Social, 2006. Evropska Komisija, Bruselj. Dostopno na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_253_en.pdf, (5. 7. 2009).

UMAR (2008): Poročilo o razvoju 2008. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

Vos, A. (2009): Falling Fertility Rates: New Challenges to the Welfare State. 11. bienalna mednarodna konferenca EUSA, Los Angeles.

Doc. dr. **Tatjana Rakar** je zaposlena v Otroški opazovalnici Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo in kot raziskovalka na Centru za proučevanje družbene blaginje Fakultete za družbene vede. Osrednje področje njenega dela je raziskovanje civilne družbe in nevladnih organizacij, socialne in družinske politike in izobraževanja ter spremljanje kakovosti življenja otrok in mladine.

Izobraževanje in izobraženost mladih

Povzetek | V prispevku je v primerjalni perspektivi z evropskimi državami analizirana vključenost mladih v različne oblike izobraževanja in uspešnost mladih na posameznih ravneh študija. Poseben poudarek je namenjen analizi socialne dimenzije v izobraževanju. Podatki kažejo, da je bil pri nas dosežen pomemben napredek pri vključenosti populacije v izobraževanje in izobrazbenih dosežkih. Slovenija je tako zagotovila razmere, v katerih skoraj celotna generacija po obvezni osnovni šoli nadaljuje izobraževanje v srednjem izobraževanju, trend vse bolj številčnega vpisa pa se nadaljuje tudi na terciarni ravni, kjer lahko govorimo o procesu »masivizacije«
terciarnega izobraževanja. Glede dostopnosti izobraževanja Slovenija v primerjavi z drugimi evropskimi državami kaže razmeroma ugodno sliko tako glede kazalca vključenosti kot glede vpliva socioekonomskega položaja na izobraževalne možnosti mladih. Problem pa ostaja osip na ravni terciarnega izobraževanja.

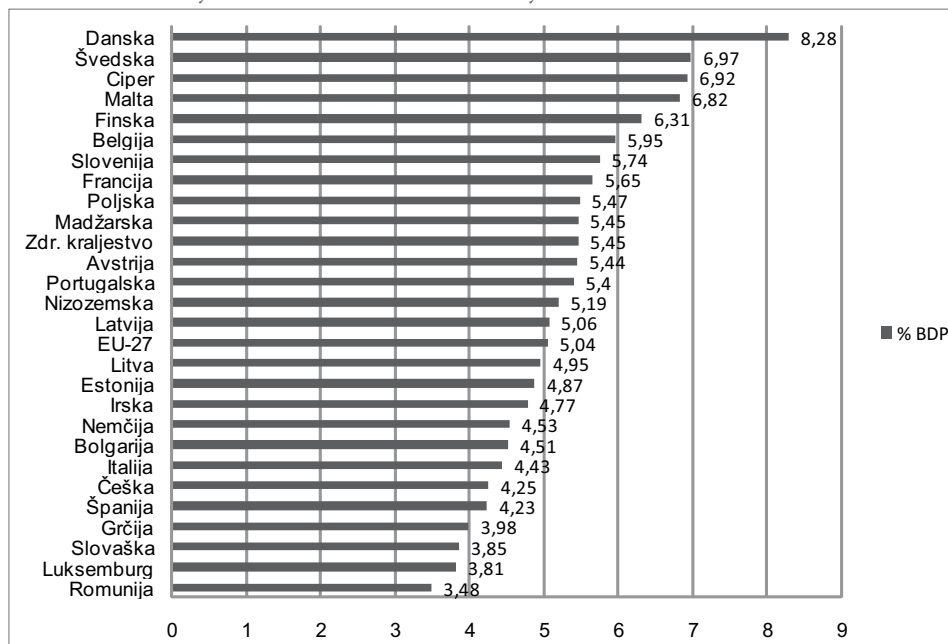
Uvod

Pravica do izobraževanja je ena temeljnih človekovih pravic in zato je posebej pomemben vidik zagotavljanja univerzalne dostopnosti in enakih možnosti v izobraževanju. V družbi znanja, ki je danes nepovraten proces, postajajo tovrstne pravice vse pomembnejše. Eden najpomembnejših vidikov kakovosti življenja je prav dostop do izobraževanja, saj je izobrazbena raven tesno povezana z zaposlitvenimi možnostmi mladih in posledično z njihovim socioekonomskim položajem. Prav nizka stopnja izobrazbe je pogosto glavni vzrok za brezposelnost, okrnjene zaposlitvene možnosti in večje tveganje revščine. V prispevku bomo zato analizirali povezavo med izobraževanjem in socialnim vidikom vključenosti oz. izključenosti mladih, saj možnosti izobraževanja in izobrazba močno vplivajo na nadaljnje življenjske priložnosti mladih. Glede na dejstvo, da je srednja šola v evropskem prostoru izgubila prizvok elitizma in postala množična ter da je vključenost mladih v srednješolsko izobraževanje postala samoumevna in v nekaterih državah celo obvezna, postaja vse pomembnejši vidik dostopnost in vključenost mladih v terciarno izobraževanje.

Po kratkem uvodnem pregledu prizadevanja Slovenije za izobraževanje in izobraževalne možnosti mladih v primerjalni perspektivi z drugimi evropskimi državami bomo podrobneje predstavili sekundarno in terciarno izobraževanje z vidika vključenosti mladih v različne oblike izobraževanja in njihove uspešnosti na posameznih ravneh študija. Vseskozi bo poudarek na primerjalno-časovni dimenziji in primerjavi z drugimi evropskimi državami. Posebna pozornost bo namenjena analizi vpliva socioekonomskega položaja mladih na dostopnost in možnosti v izobraževanju. V zaključku primerjalno povzemamo glavne trende na področju izobraževanja mladih v Sloveniji in podajamo nekaj predlogov za izboljšanje izobraževalnih možnosti in tako izobrazbe prihodnjih generacij v sodobni družbi znanja.

Izdatki za izobraževanje

Eden najpogosteje uporabljenih kazalcev prizadevanja države za izboljšanje izobraževalnih možnosti in na splošno izobraževanja v družbi je delež BDP, namenjen vzgoji in izobraževanju. Podatki kažejo, da Slovenija za vzgojo in izobraževanje v primerjavi z ostalimi evropskimi državami namenja precej sredstev. Podatki za Slovenijo v primerjavi z drugimi članicami EU so za zadnje razpoložljive primerjalne podatke prikazani v Sliki 1.

Slika 1: Celotni javni izdatki za izobraževanje¹ EU 27, 2005

Vir: Podatki Eurostat 2008; Slovenija – SURS 2009. V: UMAR 2009.

V časovni perspektivi v Sloveniji delež sredstev, namenjenih za izobraževanje, od leta 2001 upada, vendar še vedno presega evropsko povprečje (EU 27), medtem ko precej zaostaja za skandinavskimi državami. Leta 2007 je delež BDP, namenjen za izobraževanje, v Sloveniji močno upadel in znašal 5,17 % BDP; v primerjavi z letom prej je upadel za 0,55 o. t., v primerjavi z letom 2000 pa je bil nižji za 0,61 o. t. (UMAR 2009).

Delež sredstev za izobraževanje se med posameznimi ravni izobraževanja razlikuje in variira glede na evropsko povprečje. V splošnem je največ sredstev v Sloveniji namenjenih obvezni osnovnošolski ravni, znatno manjši delež sredstev pa država namenja sekundarnemu in terciarnemu izobraževanju. V deležu izdatkov za sekundarno izobraževanje Slovenija močno zaostaja za evropskim povprečjem (Eurostat 2008, OECD 2008, UMAR 2009). Na terciarni ravni je delež javnih izdatkov višji od evropskega povprečja, kljub temu pa po kazalcu deleža javnih sredstev na študenta Slovenija še vedno zaostaja za evropskim povprečjem, kar je povezano predvsem z visoko vključenostjo v to raven izobraževanja pri nas (UMAR 2009, Eurostat 2009). Velja omeniti, da je posledica razmeroma nizkih izdatkov za izobraževalne ustanove

¹ Celotni javni izdatki za izobraževanje zajemajo vse proračunske izdatke za formalno-stopenjsko izobraževanje mladine in odraslih na ravni države in občin. Zajeti so javni izdatki neposredno za izobraževalne ustanove in transferi gospodinjstvom (štipendije, subvencije za prehrano, vozovnice, bivanje, učbenike ipd.).

na udeleženca terciarnega izobraževanja v Sloveniji neugodno razmerje med številom študentom in pedagoškega osebja, ki je na tej ravni izobraževanja v Sloveniji kljub postopnem izboljšanju v zadnjih letih še vedno med najvišjimi v EU (UMAR 2009, Eurostat 2009a, OECD 2008). To pa znižuje možnosti za kakovost izobraževanja. Na srednješolski stopnji izobraževanja je v zadnjih letih zaznati največji upad sredstev, kar je povezano z demografskimi spremembami, ki se kažejo v upadanju velikosti generacij za vpis. Podoben trend upadanja izdatkov na tej ravni izobraževanja je zaznati tudi v nekaterih drugih evropskih državah (Eurostat 2009a, OECD 2008, UMAR 2009).

Slovenija v primerjavi z drugimi evropskimi državami namenja razmeroma visok delež javnih sredstev za transfere gospodinjstvom, ki vključujejo štipendije, subvencije za prehrano, vozovnice, bivanje, učbenike ipd. Delež teh sredstev sicer od leta 2000 močno upada, v letu 2007 je znašal 8,1 %, kar je za 5,4 o. t. manj kot leta 2000, kljub temu pa Slovenija v tem kazalniku še vedno presega evropsko povprečje. Slovenija od evropskega povprečja odstopa predvsem po visokem deležu denarnih pomoči študentom in transferov gospodinjstvom na terciarni ravni (v letu 2005 Slovenija: 23,7 %; EU 27: 16,5 %) (UMAR 2009, Eurostat 2009a, OECD 2008).

V splošnem tudi podatki o izdatkih za izobraževalne ustanove na udeleženca na vseh ravneh izobraževanja kažejo razmeroma ugodno sliko, saj so višji od evropskega povprečja, na drugi strani pa Slovenija močno zaostaja za državami z najvišjimi izdatki, kot so predvsem skandinavske države (Eurostat 2009a).

Izobraževalni sistem in vpeljane reforme

V Sloveniji so od začetka devetdesetih let nastajale pomembne reforme izobraževalnega sistema. Znatne spremembe so bile vpeljane v drugi polovici devetdesetih let, ko je bila šolska zakonodaja postavljena na novo, nekatere reforme pa so bile izvedene v zadnjih nekaj letih, odvisno od ravni izobraževanja. Kar zadeva prenovu na sekundarni in terciarni ravni izobraževanja je implementacija reform, ki so bile sprejete v zadnjih letih, v teku (decentralizacija izobraževanja, sprememba načina financiranja, vpeljava kreditnega sistema, bolonjski proces, povezovanje teorije in prakse, prenova učnih programov, poklicno usmerjanje, uvedba sistema tutorstva ipd.).

Ponudba izobraževalnih programov je bila najbolj obogatena na srednješolski stopnji. Dijaki lahko izbirajo med triletnimi programi poklicnega izobraževanja in štiriletnimi programi srednjega strokovnega izobraževanja ter srednjega splošnega izobraževanja oz. gimnazijami. Kot novost so bile uvedene tudi poklicne gimnazije. Uspešen zaključek gimnazije ali srednjega strokovnega izobraževanja odpira možnost za vpis na visokošolsko raven.

Reforma izobraževalnega sistema in učnih programov se je dotaknila tudi problematike mladih, ki ne dokončajo šolanja, ravni in kakovosti izobraževanja ter zmožnosti šol za prilagoditev učnih programov spreminjajočim se potrebam družbe in trga delovne sile. Opazna je tudi težnja v smeri vseživljenjskega izobraževanja. Poseben poudarek je namenjen neformalnemu učenju, še posebej pri reševanju problema osipništva in izobraževanju odraslih. V ta namen so bili s pomočjo sredstev Evropskega socialnega sklada (ESS) oblikovani programi, kot je PUM, ki je namenjen vračanju osipnikov v šolski sistem ali na trg delovne sile. Nadalje so bili s pomočjo ESS v zadnji letih financirani tudi projekti za zmanjšanje osipa v šolah, kot je projekt PUPO (preventivni ukrepi za preprečevanje osipa), in projekt ISM (informiranje in svetovanje za mlade), ki je vzpostavil svetovalno mrežo, namenjeno mladim, ki so izstopili iz šolskega sistema. Tisti, ki ne morejo uspešno zaključiti izobraževanja, lahko pridobijo certifikat NPK (nacionalna poklicna kvalifikacija), ki jim omogoča vstop na trg dela (MŠŠ 2007a). Vzpostavljen pa je bil tudi sistem beleženja neformalno pridobljenih znanj za mlade Nefiks.

Na visokošolski stopnji je bila uvedena delitev na univerzitetne in strokovne študijske programe. Fakultete in akademije ponujajo obe vrsti programov, visoke strokovne šole pa samo strokovne. Sedanja reforma visokošolskega izobraževanja vključuje uvedbo bolonjskega procesa. Potekajo pa tudi javne razprave o privatizaciji visokega šolstva, ki jo je v svojem mandatu uvajala prejšnja vlada. Na ravni dodiplomskega študija, v javnih visokošolskih izobraževalnih institucijah in tistih s koncesijo ni šolnin. Redni študentje v drugih zasebnih visokošolskih izobraževalnih institucijah, izredni študentje in podiplomski študentje plačujejo šolnino glede na določila o šolninah, ki jih izda ministrstvo. Država za izredni in podiplomski študij namenja subvencije za programe, ki izpolnjujejo pogoje. Rednim študentom in dijakom sta na voljo dve vrsti štipendij: državna, ki temelji na principu preverjene potrebe, in Zoisova štipendija za nadarjene študente. V akademskem letu 1999/2000 je bil uveden sistem študentskih posojil kot oblika državne finančne pomoči študentom. Iz državnega proračuna se namenja tudi subvencije za dijaško in študentsko prehrano. S sprejetjem novega zakona o štipendiranju poskuša država spodbuditi tudi kadrovske štipendije prek sofinanciranja s strani Javnega sklada Republike Slovenije za razvoj kadrov in štipendiranja ter vpeljave enotnih regijskih štipendijskih shem (Kolarič in dr. 2009).

Vključenost in uspešnost dokončanja šolanja

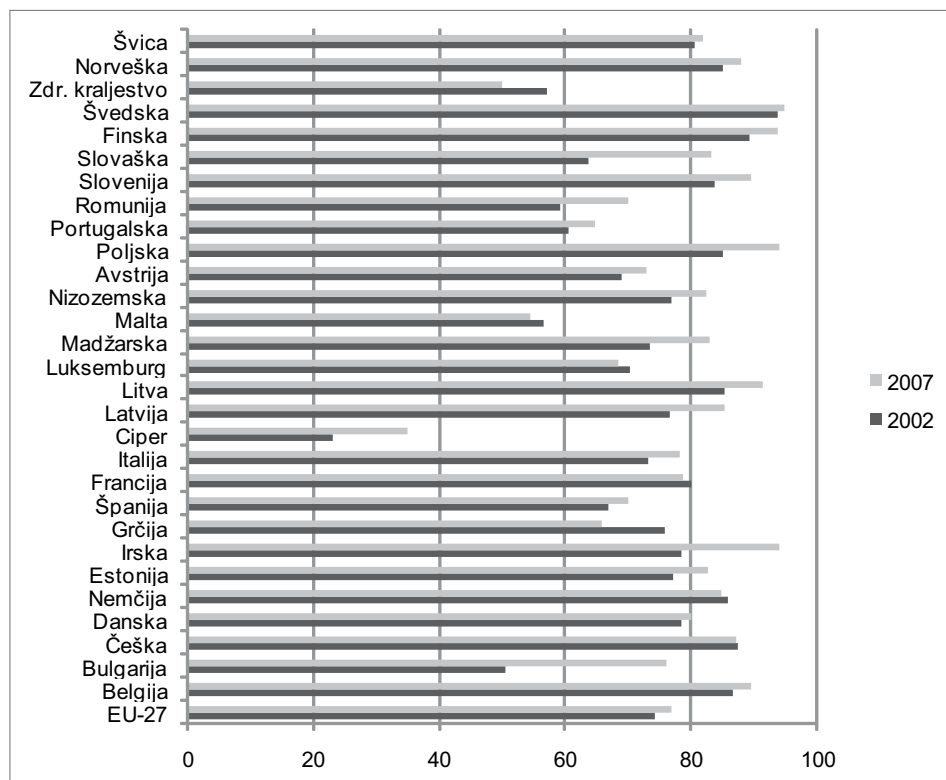
Na dostopnost izobraževanja vplivajo različni dejavniki, kot so število vpisnih mest po ravneh izobraževanja, prostorska razporeditev izobraževalnih ustanov, način in stopnja financiranja izobraževalnih institucij in oblike finančnih in nefinančnih pomoči, kot so različni transferi gospodinjstvom. V mednarodni literaturi je najpogostejše uporabljeni kazalnik dostopnosti izobraževanja vključenost prebivalstva določene starosti v izbrano raven izobraževanja.

Vključenost mladih v izobraževanje je v Sloveniji v primerjavi z drugimi evropskimi državami visoka in se še povečuje. Po zadnjih razpoložljivih podatkih na mednarodni ravni je leta 2006 delež mladih v starosti od 15 do 24 let, vključenih v formalno izobraževanje, znašal 69,7 %, s čimer je bil med najvišjimi v Evropi in precej nad evropskim povprečjem, ki je takrat znašalo 59,3 % (UMAR 2008b, Eurostat 2009b).

Sekundarno izobraževanje

Število mladih v srednjih šolah se zaradi demografskih sprememb, ki se kažejo v upadanju velikosti generacij za vpis v srednje šole, sicer zmanjšuje, vključenost mladih pa je na tej ravni izobraževanja visoka in se v obdobju po letu 2000 povečuje. Vključenost mladih v starosti od 15 do 19 let v srednješolsko izobraževanje je v Sloveniji med najvišjimi v Evropi; leta 2006 je znašala 79,5 % v primerjavi z evropskim povprečjem, ki je bilo 57,0 %, v obdobju 2000–2006 pa se je povečevala hitreje od evropskega povprečja (UMAR 2009, Eurostat 2009b). V spodnjem grafu v primerjalni perspektivi z evropskimi državami prikazujemo delež 18-letnikov, ki so vključeni v izobraževanje glede na vse 18-letnike v posamezni državi.

Slika 2: Delež 18-letnikov, ki so vključeni v izobraževanje v primerjalni perspektivi

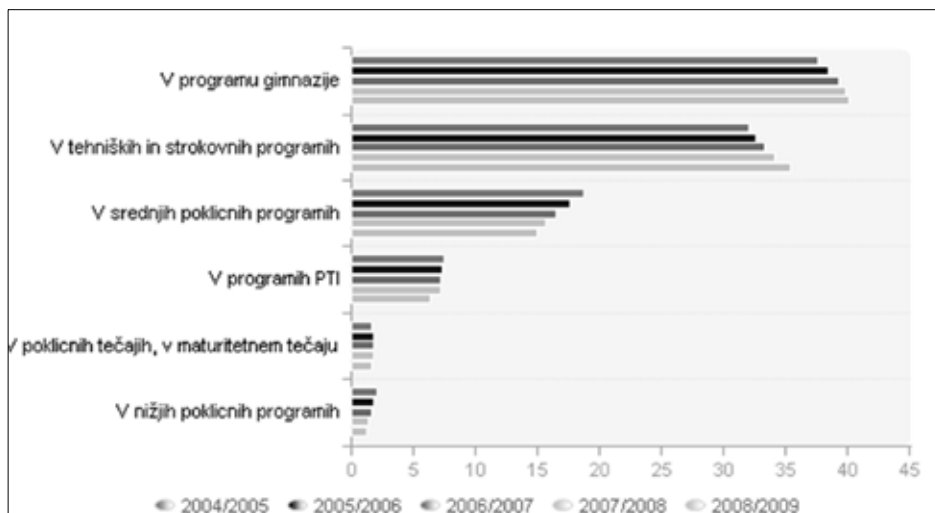
Vir: Podatki Eurostat 2009b

Visoka vključenost mladih v srednje šole je povezana tudi s povečevanjem vpisa na daljše programe srednješolskega izobraževanja in z znatno manjšim vpisom v krajše programe nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja, kar povzroča težave na trgu dela zaradi nezadostne ponudbe takšnih profilov.

Vpis v splošne in strokovne gimnazije se že nekaj let povečuje. Ob koncu šolskega leta 2007/2008 je bilo v te šole vključenih 41 % vseh srednješolcev (SURS 2009). V opazovanem šolskem letu je bilo od tistih, ki so šolo uspešno zaključili, največ gimnazijskih maturantov (38 %), nekoliko manj (29 %) jih je opravilo poklicno matura v tehniških in strokovnih programih, slabih 20 % pa zaključni izpit v srednjih poklicnih programih (SURS 2009).

Deleži vpisanih dijakov po vrstah izobraževalnih programov v časovni perspektivi so prikazani v Sliki 3.

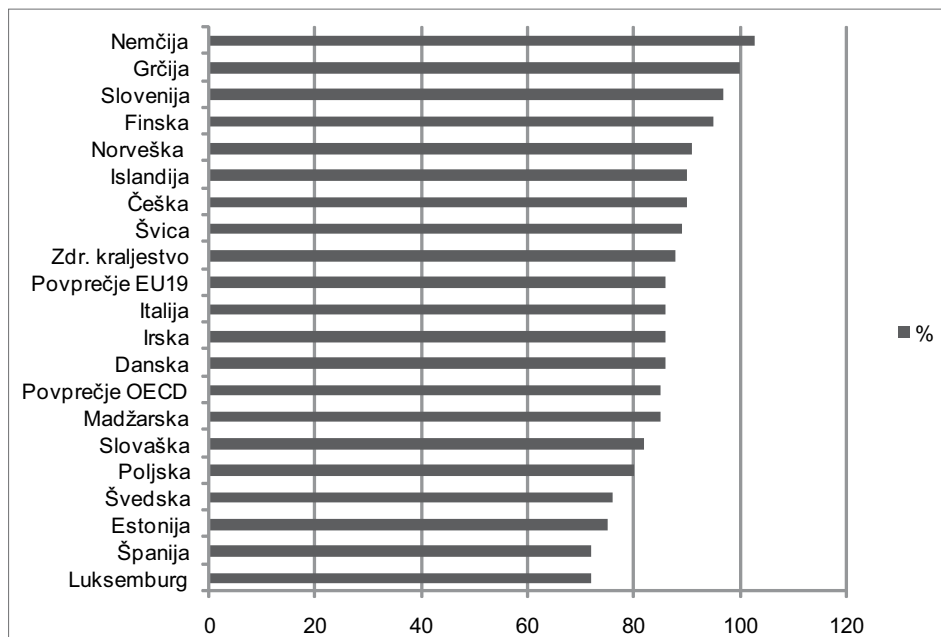
Slika 3: Delež vpisanih v srednješolsko izobraževanje glede na vrsto programov (Slovenija, 2004/05–2008/09)

Vir: SURS 2009

Slovenija je po podatkih OECD-ja (2008) v primerjavi z drugimi državami v samem vrhu glede uspešnega dokončanja srednješolskega izobraževanja. Podatki za leto 2006 o deležu srednješolcev, ki zaključijo šolanje, kot delež populacije v starostni skupini dokončanja te ravni izobraževanja (v Sloveniji od 18 do 19 let) kažejo, da v Sloveniji kar 97 % populacije v tej starostni skupini dokonča srednješolsko izobraževanje, medtem ko znaša evropsko povprečje (EU 19) 86 % in povprečje OECD 85 % (OECD 2008: 66). Slovenija se glede na uspešen zaključek srednješolskega izobraževanja tako uvršča med najuspešnejše države, kot so Nemčija in skandinavske države, ki jih je celo prehitela. Podatki so podrobneje prikazani v naslednjem grafu.

Slika 4: Delež učencev, ki zaključijo srednješolsko izobraževanje glede na populacijo v ustrezni starostni skupini zaključka šolanja (18–19 let) v letu 2006²

Vir: Podatki OECD 2008: 66

Kljub prikazanim podatkom ne smemo zanemariti vprašanja osipništva, s katerim se soočamo predvsem na področju poklicnega in strokovnega izobraževanja.

Po podatkih MŠŠ (2007b: 28) se od leta 1995 delež srednješolcev, ki uspešno izdelajo letnik, ne spreminja bistveno in znaša nad 90 %. Leta 2005 je letnik uspešno zaključilo 91,7 % dijakov, leta 2006 pa 92,6 %. Največji delež ponavljavcev je bil v šolskem letu 2005/2006 med dijaki srednjih poklicnih programov (4,8 %) in srednjih strokovnih programov (4,3 %), najmanjši pa v gimnazijah (1,9 %). Leta 2006 je letnik izdelalo 72,7 % ponavljavcev.

Gibanje (ne)vklučenosti v izobraževanje lahko spremljamo tudi s kazalcem zgodnje opustitve izobraževanja. Ta predstavlja delež mladih, starih od 18 do 24 let, ki niso vključeni v izobraževanje ali usposabljanje in imajo dokončano največ osnovno šolo. Ta podatek od leta 2001 naprej za Slovenijo objavlja Eurostat, vendar z opozorilom, da podatki niso najbolj zanesljivi. Eurostat tako navaja, da je leta 2001 ta delež znašal 7,5 %, nato je padel pod 5 % in se leta 2005 ustavil pri 4,3 %. Leta 2006 se je spet nekoliko dvignil, in sicer na 5,2 %. Podatek je pozitiven tudi v primerjavi z državami EU, saj je v evrskem območju ta delež v letu 2006 znašal 17,8 %, v EU 27 pa 15,3 % (Eurostat 2008).

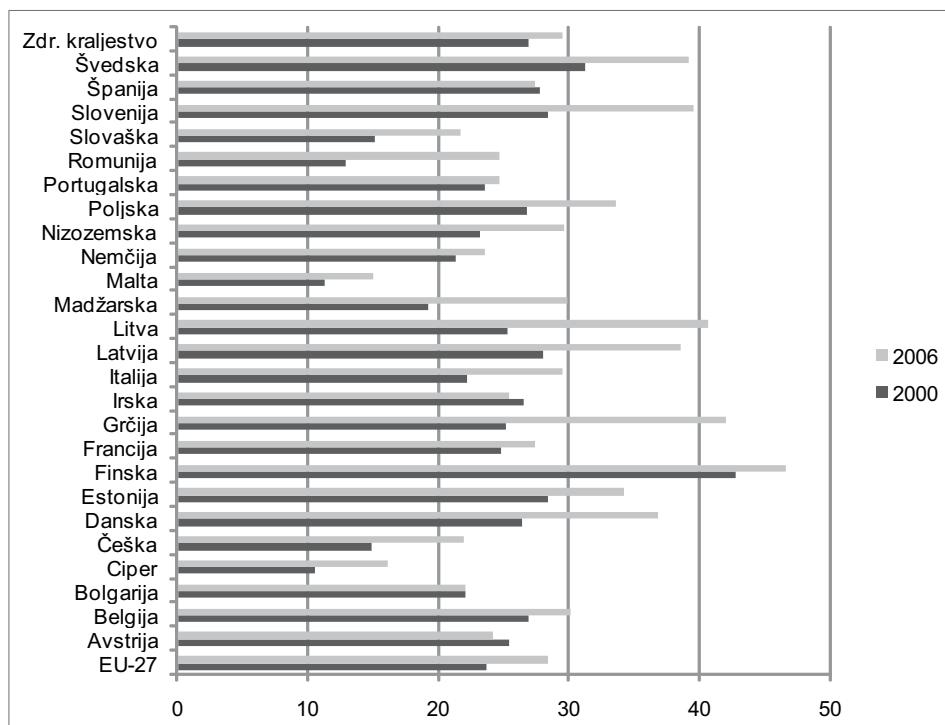
² V graf so vključene samo države, za katere so podatki dostopni.

Terciarno izobraževanje

Skladno s cilji Lizbonske strategije in Strategije razvoja Slovenije se povečuje tudi vključenost mladih v terciarno izobraževanje. V študijskem letu 2007/08 je vključenost mlade generacije (20–24 let) v terciarno izobraževanje (višješolsko strokovno in visokošolsko izobraževanje) znašala 54,8 % in se je v obdobju 2000/2001–2006/2007 povečala za 12,9 o. t. Največji porast v primerjavi s prejšnjimi leti je med vpisanimi v višje strokovne šole in visokošolske podiplomske programe. Diplomantov je bilo leta 2006 49,1% več kot leta 2000. Po zadnjih dosegljivih mednarodnih podatkih je bil v letu 2006 delež vključenih v terciarno izobraževanje v Sloveniji s 45,1 % med najvišjimi v EU, kjer je povprečje znašalo 28,8 % (UMAR 2008a, 2009; Eurostat 2009b). Vključenost generacije v vpisni starosti tako postopoma narašča in že skoraj dosega cilj 55 %.

Od šolskega leta 2007/2008 po dolгих letih število vpisanih v višje strokovno in visokošolsko izobraževanje ne presega vpisa prejšnjega študijskega leta oz. je celo nižje (SURs 2008, 2009). To je posledica dejstva, da manj številčna generacija umirja rast števila vpisanih v terciarno izobraževanje, kljub temu pa delež generacije, vključene v terciarno izobraževanje, še vedno vidno narašča. Število vpisanih v terciarno izobraževanje je v razmerju do števila prebivalcev, starih med 20 in 29 let, v obdobju 2000–2006 v Sloveniji naraščalo hitreje kot v večini drugih evropskih držav in hitreje od evropskega povprečja. V Sloveniji se je število vpisanih v terciarno izobraževanje v tem obdobju povečalo za 11,2 o. t. in je leta 2006 doseglo 39,5 %. V povprečju EU 27 je povečanje znašalo 4,7 o. t. in leta 2006 doseglo 25,4 % (UMAR 2008a: 29). V zadnjih letih se je tudi močno povečalo število študentov, ki nadaljujejo študij na podiplomski ravni. V letošnjem šolskem letu (2008/2009) se je na podiplomski stopnji vpis v primerjavi z lanskim letom povečal za 14 %, kar je tudi rezultat uvajanja druge bolonjske stopnje (SURs 2009).

Slika 5: Vključenost prebivalstva v starosti od 20 do 29 let v terciarno izobraževanje – EU 27 (v %)

Vir: Podatki Eurostat v UMAR, 2008b: 164

V splošnem je na terciarni ravni med vsemi visokošolskim programi še vedno največ zanimanja za področje družboslovja, poslovnih ved in prava, medtem ko pri zanimanju za naravoslovne in tehnične programe in tudi po številu diplomantov na področju naravoslovja in tehnike v starosti od 20 do 29 let Slovenija po zadnjih mednarodno razpoložljivih podatkih za leto 2006 močno zaostaja za evropskim povprečjem (SURs 2009, UMAR 2009, Eurostat 2009a). Posledica takšne strukture vpisa je strukturno neskladje med ponudbo in povpraševanjem na trgu dela.

V daljši časovni perspektivi podatki kažejo, da se je v zadnjih dvajsetih letih število študentov na terciarni ravni povečalo za 83 %, medtem ko se je število diplomantov povečalo za 64 %, število magistrskih in doktorskih diplom pa za 388 % (Bevc v Stropnik in drugi 2003: 95).

Med dejavniki, ki so vplivali na povečanje deleža vključenih v terciarno izobraževanje, gre izpostaviti predvsem povečanje vpisa v splošne in strokovne gimnazijske programe, ki omogočajo nadaljevanje študija na terciarni ravni. Pomembno pa je tudi dejstvo, da je visok delež vpisanih v terciarno izobraževanje pri nas povezan tudi z ugodnostmi študentskega statusa, kar se kaže tako v visokem številu vpisanih kot tudi

v visokem povprečju let za dokončanje študija. Slovenija po slednjem kazalcu namreč ne beleži dobrih rezultatov, saj ima v Evropi eno najdaljših dob študija; povprečen čas trajanja študija je s 6,8 leta najdaljši med evropskimi državami in za zdaj ne upada. Nizka učinkovitost študija na terciarni ravni pa se kaže tudi v visokem deležu ponovno vpisanih na redni dodiplomski študij. Tudi stopnja dokončanja študija je nižja kot v večini evropskih držav. Po podatkih OECD je v Sloveniji leta 2006 znašala 65 %, medtem ko je bilo povprečje OECD 69 % (UMAR 2009: 27, OECD 2008).

Vpliv socioekonomskega položaja na izobraževanje mladih

Eden pomembnejših dejavnikov socialne dimenzije visokošolskega izobraževanja je nedvomno zagotovitev dostopnosti vsem in enakih pogojev študija za vse, kar je odvisno od več med seboj povezanih dejavnikov. Kot kazalec dostopnosti visokošolskega študija mladim glede na njihov socioekonomski položaj se v mednarodnih raziskavah najpogosteje navaja delež študentov, ki so zaključili visokošolsko izobraževanje glede na izobrazbo in poklic njihovih staršev. Raziskava Eurostudent (Eurostat 2009a), ki je potekala v obdobju 2005–2008 v članicah EU, je pokazala, da gre za nedvomen vpliv izobrazbe staršev na uspešnost njihovih otrok v visokošolskem izobraževanju. V Sloveniji se podobno kot v drugih evropskih državah kažejo razlike v vključenosti v visokošolski študij glede na poklic in izobrazbo staršev študentov. Te razlike so v primerjavi z drugimi evropskimi državami sicer manjše, a znatno pod povprečjem skandinavskih držav, kjer so razlike najmanjše med evropskimi državami (EUROSTAT 2009a, OECD 2008, UMAR 2008b).

Zaključek

V splošnem lahko sklenemo, da v Sloveniji na področju izobraževanja ni prišlo do tako imenovane blaginjske razpoke, ki se je v tranzicijskem obdobju pojavila v nekaterih drugih postsocialističnih državah kot posledica umika države iz financiranja in zagotavljanja izobraževalnih storitev (Rakar 2007). Primerjava podatkov o deležu sredstev za izobraževanje med evropskimi državami pokaže, da Slovenija zagotavlja mladim razmeroma dobre izobraževalne možnosti. To potrjujejo tudi razmeroma ugodni kazalci v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Podatki kažejo, da je bil v zadnjih dveh desetletjih pri nas dosežen pomemben napredek pri vključenosti populacije v izobraževanje in izobrazbenih dosežkih. Razmeroma visok delež BDP, ki ga Slovenija namenja za izobraževanje, je povezan z visoko vključenostjo mladih v izobraževanje. Slovenija je tako zagotovila razmere, v katerih skoraj celotna generacija po obvezni osnovni šoli nadaljuje izobraževanje v srednjem izobraževanju, trend vse bolj številčnega vpisa se nadaljuje tudi na terciarni ravni, kjer lahko govorimo o

procesu »masivizacije« terciarnega izobraževanja.

Kar zadeva dostopnost izobraževanja na terciarni ravni, Slovenija v primerjavi z drugimi evropskimi državami kaže razmeroma ugodno sliko tako glede kazalca vključenosti kot glede vpliva socioekonomskega položaja na izobraževalne možnosti mladih. Slovenija pa kljub postopnemu naraščanju deleža prebivalstva s terciarno izobrazbo v tem pogledu še vedno močno zaostaja za evropskim povprečjem in še posebej za večino starih članic EU (Eurostat 2008, UMAR 2009). Povečanje števila študentov na terciarni ravni bo tako imelo za posledico povečanje izobrazbene ravni odraslih šele, ko bo zmanjšan osip oz. nedokončanje in ponavljanje študija, ki je pri nas v nasprotju z ugodnimi kazalci na srednješolski ravni v terciarnem izobraževanju še vedno na zelo visoki stopnji. To je povezano tudi s specifičnimi ugodnostmi, ki jih nudi status študenta in slabim položajem mladih na trgu delovne sile. V prihodnje bi bilo zato smiselno razmisliti o uvedbi različnih mehanizmov in spodbud za hitrejšo dokončanje študija v neposredni povezavi s položajem mladih na trgu delovne sile. Le tako se bomo v prihodnjih generacijah lahko izognili polarizaciji sodobne družbe znanja na tiste, ki si izobraževanje lahko privoščijo, in na tiste, ki tega ne morejo.

Literatura

Eurostat (2008): Europe in Figures – Eurostat Yearbook. Eurostat Statistical Books. Luksemburg: Urad za publikacije Evropske unije.

Eurostat (2009a): The Bologna Process in Higher Education in Europe. Eurostat Statistical Books. Luksemburg: Urad za publikacije Evropske unije.

Eurostat (2009b): Eurostat Statistics Database, Education and Training. Dostopno na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/database> (6. 7. 2009).

Kolarič, Z., Rakar, T. in Mrak Kopač, A. (2009): Slovenski sistem blaginje v procesu postopnega spreminjanja. V: Hlebec, V. (ur.): Starejši ljudje v družbi sprememb. Maribor: Aristej.

MŠŠ (2007a): Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.

MŠŠ (2007b): Nacionalno poročilo Slovenije o implementaciji delovnega programa Izobraževanje in usposabljanje 2010. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.

OECD (2008): Education at a Glance 2008. OECD Indicators.

Rakar, T. (2007): Razvoj cerkvenih šol v postsocialističnih družbah (Znanstvena knjižica, 58). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Stropnik, N., Stanovnik, T., Rebolj, M. in Prevolnik-Rupel, V. (2003): Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries – Slovenia, Country Study. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/slovenia_final.pdf (13. 3. 2009).

SURS (2008): Srednješolsko izobraževanje mladine in odraslih, Slovenija, konec šolskega leta 2006/2007 in začetek šolskega leta 2007/2008. 24. april 2008, prva objava. Dostopno na: http://www.stat.si/tema_demografsko_izobrazevanje.asp (5. 3. 2009).

SURS (2009): Srednješolsko izobraževanje mladine in odraslih, Slovenija, konec šolskega leta 2007/2008 in začetek šolskega leta 2008/2009. 29. april 2009, prva objava. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2301 (25. 5. 2009).

UMAR (2008a): Poročilo o razvoju 2008. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

UMAR (2008b): Socialni razgledi 2008. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

UMAR (2009): Poročilo o razvoju 2009. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

Doc. dr. **Miroljub Ignjatović** je zaposlen na Fakulteti za družbene vede, kjer dela kot raziskovalec v Centru za preučevanje organizacij in človeških virov. Na isti fakulteti tudi predava predmet Trg delovne sile in zaposlovanje. Področja njegovega raziskovanja so različna: trg delovne sile, poklicno izobraževanje in usposabljanje, socialna politika in postmoderna država.

Mag. **Martina Trbanc** je zaposlena na Fakulteti za družbene vede kot raziskovalka v Centru za preučevanje organizacij in človeških virov. Področja njenega dela so predvsem: brezposelnost in zaposlovanje, socialna politika, revščina in socialna izključenost, politike vključevanja.

Zaposlovanje in brezposelnost mladih: aktivni, fleksibilni in prilagodljivi

Povzetek | Trendi na mladinskem trgu delovne sile so v veliki meri odvisni od siceršnjih ekonomskih in socialnih dogajanj v Sloveniji. Po eni strani mladinski trg deli usodo celotnega slovenskega trga delovne sile, po drugi strani pa ima tudi nekaj pomembnih posebnosti, ki po svoje vplivajo na položaj mladih na trgu delovne sile in v družbi nasploh. Tu velja predvsem omeniti veliko prožnost zaposlovanja mladih, ki vpliva na pogostost prehodov med zaposlitvami in na pogostost brezposelnosti – to pa ima pomembne posledice za možnost polne ekonomske in socialne osamosvojitve mladih ljudi. V obdobju 2004-2008 so se glede položaja mladih na trgu delovne sile v veliki meri nadaljevali trendi, ugotovljeni že v prejšnjih analizah: počasno naraščanje zaposlenosti in upad brezposelnosti, razlike v stopnji brezposelnosti med spoloma, velik priliv mladih v terciarno izobraževanje in posledično pozni in, zaradi razlik v strukturi povpraševanja in ponudbe mlade delovne sile, večkrat težavni vstopi na trg delovne sile, velika fleksibilnost zaposlovanja mladih, predvsem zaposlitve za določen čas in delo preko študentskega servisa, ter starostna segmentacija slovenskega trga delovne sile.

Uvod

Trendi na mladinskem trgu delovne sile so zelo odvisni od siceršnjih ekonomskih in socialnih dogajanj v Sloveniji. Na eni strani mladinski trg deli usodo celotnega slovenskega trga delovne sile (predvsem glede vplivov gospodarskih gibanj, trendov zaposlovanja in brezposelnosti), na drugi strani pa ima nekaj pomembnih posebnosti, ki po svoje vplivajo na položaj mladih na trgu delovne sile in v družbi nasploh. Tu velja predvsem omeniti veliko prožnost zaposlovanja mladih (za določen in nepolni delovni čas, različne oblike študentskega dela, honorarna in občasna dela), ki vpliva na pogostost prehodov med zaposlitvami in na pogostost brezposelnosti, to pa pomembno vpliva na možnost polne ekonomske in socialne osamosvojitve mladih. Mladi so specifična delovna sila, za katero je značilno pomanjkanje delovne zgodovine in delovnih izkušenj, saj šele stopajo na trg oz. na njem niso dolgo navzoči. Hkrati pa zanje velja, da so pogosto nosilci novih znanj, ki jih prinašajo iz izobraževalnega procesa, in številnih socialnih (in tehničnih) spretnosti in kompetenc, vezanih na odraščanje v sodobni informacijski družbi.

Na položaj mladih na trgu delovne sile (predvsem na pojave, kot so hitrost prehodov iz izobraževanja v zaposlitev, vrsta zaposlitev in zaposlitvenih pogodb, pogostost in trajanje brezposelnosti) vplivajo številni dejavniki, katerih učinki se med sabo prepletajo. Med splošne sodijo predvsem gospodarska gibanja, ki vplivajo na večje ali manjše povpraševanje po delovni sili in na hitrejšo ali počasnejšo absorpcijo mladih v zaposlitve, gospodarske situacije na lokalnih in regionalnih trgih delovne sile in tudi demografska situacija (velikost kohort mladih, ki prihajajo na trg, staranje delovno aktivne populacije in v tem kontekstu atraktivnost mlade delovne sile za delodajalce). Izobraževalni sistemi in (kot njihov sestavni del) bolj ali manj sistematično urejeni prehodi iz izobraževanja v zaposlitve z ustrezno svetovalno oporo (sistem vajeništva ali praktičnega dela/usposabljanja v realnih delovnih situacijah, projektno delo, opravljanje prakse v podjetjih in različne oblike povezovanja s potencialnimi delodajalci že med šolanjem/studijem, hiter in učinkovit študij, razvita karierna orientacija in svetovanje mladim), lahko pomembno vplivajo na hitrost integracije mladih v zaposlitev. Zelo pomembna za položaj mladih na trgu delovne sile je zakonska in podzakonska regulacija zaposlovanja, ki določa pogoje zaposlovanja in odpuščanja (vrste pogodb, pravice in dolžnosti, dopuščene oblike dela mladih ipd.) in omogoča več ali manj fleksibilnosti pri zaposlovanju. Politike zaposlovanja posvečajo mladim več ali manj pozornosti, pri čemer ne gre le za ukrepe zaposlovanja, namenjene iskalcem prve zaposlitve oziroma brezposelnim mladim, ampak tudi za pomen in mesto, ki ga vprašanje zaposlovanja mladih ima v politikah zaposlovanja. Pomembna za zaposlovanje mladih sta tudi ozaveščen odnos delodajalcev do njihovega zaposlovanja v smislu družbene odgovornosti za nudenje priložnosti mladim in odnos sindikatov, ki lahko z javnim opozarjanjem na problematiko in njenim vključevanjem v socialna pogajanja in dogovarjanja vplivajo na ohranjanje tematike

zaposlovanja mladih med prioritetskimi temami zaposlovanja.

V prispevku obravnavava položaj mladih na trgu delovne sile v Sloveniji v obdobju 2004–2008. Besedilo je sestavljeno iz uvoda in treh delov, in sicer situacijske analize položaja mladih v Sloveniji (ki je razdeljena na več podtem), predstavitev in ocene ukrepov, namenjenih zaposlovanju mladih, in zaključka, v katerem je poleg povzetka ključnih trendov in ugotovitev tudi nekaj razmislekov o obravnavani temi.

Situacijska analiza položaja mladih na trgu delovne sile

Položaj mladih na trgu delovne sile v obdobju 2004–2008

Stopnje aktivnosti in delovne aktivnosti

Stopnje aktivnosti in delovne aktivnosti mladih (15–24 let) so se v opazovanem obdobju povečevale predvsem zaradi hitre gospodarske rasti in večjega povpraševanja po delovni sili, kar je vplivalo na povečevanje zaposlovanja. Povečanje je bilo od leta 2002 hitrejše pri mladih moških kot pri mladih ženskah; leta 2008 je bila razlika že okrog 10 odstotnih točk. Primerjava z drugimi državami EU kaže tudi na hitrejše približevanje skupnih stopenj evropskemu povprečju. Leta 2008 je skupna stopnja delovne aktivnosti mladih v Sloveniji celo presegla povprečno stopnjo delovne aktivnosti EU 27.

Preglednica 1: Stopnje aktivnosti in delovne aktivnosti v obdobju 2002–2008

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Stopnje aktivnosti (15–24)							
EU 27	44,7	44,1	43,9	44,3	44,2	44,2	44,5
SLO - skupaj	36,6	33,8	39,3	40,5	40,6	41,8	42,9
SLO - moški	40,2	38,3	43,1	44,5	44,4	47,6	47,7
SLO - ženske	32,6	28,9	35,4	36,3	36,4	35,4	37,4
Stopnje delovne aktivnosti (15–24)							
EU 27	36,7	36,1	25,7	36,1	36,6	37,4	37,6
SLO - skupaj	31,1	28,6	33,8	34,1	35,0	37,6	38,4
SLO - moški	34,8	33,3	38,3	38,1	39,2	43,2	43,0
SLO - ženske	27,2	23,6	29,1	29,8	30,3	31,4	33,2

Vir: Eurostat 2009

Fleksibilnost zaposlovanja mladih

Med najpomembnejše izzive zaposlovanja mladih lahko štejemo vse večjo prožnost slovenskega trga delovne sile, saj so njeni ključni akterji prav mladi. Pri fleksibilizaciji trga delovne sile v Sloveniji gre za specifično obliko segmentacije, v katero so vključeni predvsem mladi (ki se tudi najpogosteje soočajo z njenimi negativnimi posledicami), medtem ko imajo starejši praviloma redne zaposlitve (za nedoločen čas), ki ponujajo razmeroma visoko varnost. Najbolj drastičen primer polarizacije slovenskega trga delovne sile je stanje v zaposlitvah za določen čas, ki je v Sloveniji med vsemi fleksibilnimi oblikami zaposlovanja izrazito nadpovprečno zastopano (12,4 % med delovno aktivnimi v drugem četrtletju 2008) (SURS, ADS 1993–2009). Delodajalci uporabljajo zaposlitev za določen čas kot nadomestek za druge oblike numerične fleksibilnosti¹, ki se jih zaradi razmeroma visokih odpravnin in še vedno relativno zapletenih postopkov pri odpuščanju redno zaposlenih večinoma izogibajo.

Podatki Eurostata (2009) kažejo porast deleža mladih, zaposlenih za določen čas, med vsemi zaposlenimi mladimi (starimi od 15 do 24 let), ki je med letoma 2002 in 2008 narasel z 52,9 % na 69,8 %. Po istem viru je delež zaposlenih za določen čas višji med mladimi zaposlenimi ženskami (80,4 % leta 2008), medtem ko je med mladimi zaposlenimi moškimi 62,4 %. Pri tem je treba poudariti, da so kot imenovalec izbrani mladi zaposleni in ne delovno aktivni, kar opazno poveča delež zaposlenih za določen čas. Ne glede na to, primerjava podatkov med državami EU kaže, da je delež slovenske mladine, ki dela za določen čas, najvišji med vsemi članicami; sledijo nam mladi Poljaki (62,8 %), Španci (59,4 %) in Nemci (56,6 %). Če kot imenovalec uporabimo delovno aktivne mlade, je slika nekoliko ugodnejša. V drugem četrtletju leta 2008 je bilo 47,1 % mladih zaposlenih za določen čas med vsemi delovno aktivnimi mladimi osebami (SURS, ADS 1993–2009), vendar to ne zakrije dejstva, da gre za izrazito segmentacijo, saj se delež zaposlenih za določen čas v naslednji starostni skupini (25–29 let) skoraj prepolovi (27,3 %)², pri starejših delovno aktivnih (30–49 let) pa je skoraj šestkrat manjši (7,6 %). Predstavljene razlike kažejo tudi na obstoj dokaj selektivnega (selektivno izključujočega) sistema zaposlovanja v Sloveniji, ki deluje po načelu senioritete in v katerem lahko mladi šele z leti (predvsem po tridesetem letu starosti) pričakujejo postopen prehod iz negotovih zaposlitev v redne in razmeroma varne zaposlitve.

Poleg zaposlitev za določen čas med delovno aktivnimi mladimi (15–24 let) narašča tudi delež mladih s pogodbo za skrajšani delovni čas. Čeprav je ta že leta 2004 presegel povprečje EU (31,4% leta 2008), pa ni med najvišjimi v Evropi. Po deležih zaposlenih mladih v skrajšanem delovnem času prevladujejo države severne Evrope

- ¹ Delež zaposlitev za določen čas je med vsemi novonastalimi prostimi delovnimi mesti že od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja višji od 70 % (aprila 2009 je znašal 77,2 % (UMAR 2009)).
- ² Med razlogi za delo za določen čas mladi med 15. in 24. letom najpogosteje navajajo izobraževanje (53,1 % v 2. četrtletju 2008) in dejstvo, da ne morejo najti zaposlitve za nedoločen čas (25,9 %), medtem ko se ta delež poveča na 40,6 % za mlade med 25. in 29. letom. (SURS, ADS 1993–2009).

(Skandinavija in Velika Britanija in še posebej Nizozemska, kjer je bil leta 2008 ta delež 70,9 % (Eurostat 2009).

Fleksibilne zaposlitve, predvsem zaposlovanje za določen čas, so svojevrstna oblika preizkusne dobe (in obdobje pridobivanja izkušenj), po kateri se delodajalec lahko odloči, ali je mlada oseba zadostila zahtevanim kriterijem za določeno delovno mesto in ali jo lahko sprejme v redno delovno razmerje. To potrjuje tudi povprečno trajanje take zaposlitve, ki je za skupino 15–24 let nekaj več kot 10 mesecev (10,5 meseca leta 2008 (SURS, ADS 1993–2009)), medtem ko je zaposlitev za določen čas v skupini 25–29 let že daljša od 12 mesecev (14,4 meseca leta 2008 (SURS, ADS 1993–2009)). Prva zaposlitev za določen čas je odskočna deska k redni zaposlitvi. Na drugi strani pa pomeni tudi zelo negotovo obdobje za mlado populacijo, saj je izguba oziroma prenehanje prve zaposlitve za določen čas pogosto povezana s prehodom v brezposelnost in potencialno ogroženostjo socialne varnosti.³

Inovativnost in podjetništvo

Med fleksibilne oblike zaposlovanja štejemo tudi samozaposlitev. Ta je na eni strani lahko kazalec podjetniške usmerjenosti neke družbe, na drugi pa rešitev za posameznika v primeru pomanjkanja prostih oziroma primernih delovnih mest. Po podjetniški aktivnosti in inovativnosti Slovenija zaostaja za evropskimi in svetovnimi trendi. Mednarodna raziskava GEM (Globalni podjetniški monitor) je Slovenijo leta 2008 uvrstila na 32. mesto med 43 državami sveta oziroma na 13. mesto med 23 evropskimi državami v raziskavi (Rebernik in dr. 2009: 42). Kljub poskusom finančne in strokovne pomoči in razvoju infrastrukture, ki naj bi spodbujala podjetništvo, to med mladimi v Sloveniji ni posebej razvito. Delež mladih samozaposlenih v starostni skupini 15–24 let je skoraj zanemarljiv (1,9 % delovno aktivnih mladih v drugem četrletju 2008), medtem ko se v višjih starostnih skupinah povečuje.⁴ Poleg pomanjkljive splošne kulture podjetništva v Sloveniji, mlade pri vstopu v take oblike dejavnosti omejujejo tudi drugi dejavniki, med katerimi so najpomembnejši pomanjkanje financ, socialnega kapitala in izkušenj, ki bi pomagale uresničiti zamisli.

3 Pogoj za pridobitev denarnega nadomestila za brezposelnost je, da je bila oseba zaposlena vsaj 12 mesecev v zadnjih 18 mesecih (Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, 18. člen).

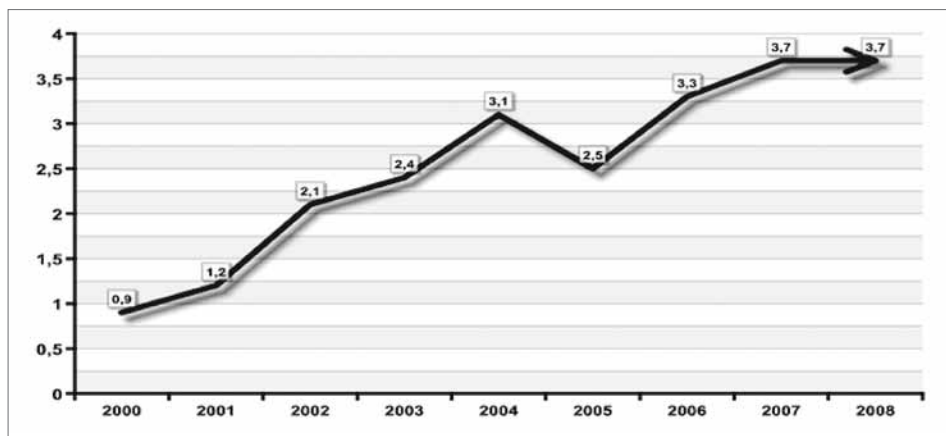
4 V letu 2008 je bil delež samozaposlenih med starimi 25–29 let 3,4 %, v starostni skupini 30–49 let pa 9,8 % (SURS, ADS 1993–2009).

Študentsko delo

Študentsko delo postaja vse pomembnejši segment slovenskega trga delovne sile, saj se je od leta 2000 delež tako zaposlenih oseb med vsemi delovno aktivnimi povečal kar štirikrat (3,7 % v drugem četrtletju 2008 (SURS, ADS 1993–2009)).

Študentsko delo je značilno predvsem za skupino delovno aktivnih mladih med 15. in 24. letom, v kateri je leta 2008 delež tistih, ki opravljajo študentsko delo, narasel na 32 % (SURS, ADS 1993–2009). Mednarodna raziskava Evroštudent 2007 je ugotovila, da znaša delež študentov, ki med študijem opravljajo plačano delo, 65 %. »V deležu delavnih študentov med spoloma ni razlike, v obeh primerih je delež enak. Pač pa je očitno, da se delež delovnih obveznosti povečuje s starostjo. Med 21-letnimi študenti je takšnih, ki v času predavanj tudi delajo, polovica (50 %). Ugotovimo lahko tudi, da le malo študentov (8 %) dela krajši čas, do 5 ur tedensko, pri bolonjskih študentih pa je takšnih še manj« (MVZT 2007:45).

Slika 1: Delež študentskega dela med delovno aktivno populacijo v Sloveniji v obdobju 2000–2008

Vir podatkov: SURS, ADS 2. četrtletje 2000–2008, lasten izračun

Večina študentskega dela je bila opravljena v storitvenih dejavnostih. V 2. četrtletju leta 2008 je 82 % študentov (15–24 let), ki so delali prek študentskih servisov, delalo v storitvenih dejavnostih, medtem ko je bil delež takih v skupini med 25. in 29. letom še višji, in sicer 92,8 %. Razlike med skupinama so tudi v delih, ki jih opravljata. Mlajša skupina (15–24 let) je najpogosteje opravljala pisarniška (28,9 %), storitvena in trgovinska (26,6 %) in enostavna dela (16,5 %), medtem ko je starejša skupina (25–29) večinoma opravljala strokovne naloge v storitvenih in trgovinskih (22,8 %), tehničnih (21,4 %), visokostrokovnih (21,0 %) in pisarniških poklicih (18,3 %) (SURS, ADS 1993–2009, lasten izračun). Predvsem pri starejši mladi populaciji

gre za poklice (predvsem tehnični in visokostrokovni poklici), kjer študentsko delo že dejansko konkurira tudi mladim diplomantom, torej populaciji, ki uspešno konča šolanje. Ugotovimo lahko, da skupina od 25. do 29. leta podaljšuje študentski status zato, da bi podaljšali tudi možnost zaposlovanja v posebno strukturiranem segmentu slovenskega trga delovne sile (kjer veljajo posebna pravila in pogoji ter delujejo specializirane institucije). Temu v prid govori tudi podatek, da ta skupina s študentskim delom nastopa že v poklicnih skupinah, kjer lahko izrabi strokovno znanje, pridobljeno s študijem.

Zanimivo je, da je povprečno trajanje študentskega dela v analiziranem obdobju (2005–2008) občutno preseglo določila začasnega in občasnega dela. Podatki ADS namreč kažejo, da skupina študentov, starih od 15 do 24 let v povprečju dela okrog 9 mesecev (8,8 mesecev v drugem četrtletju 2008 (SURS, ADS 1993–2009), medtem ko je trajanje študentskega dela pri starejši skupini (25–29 let) še daljše – okrog 10 mesecev (10,3 mesecev v drugem četrtletju 2008). Tako se študentsko delo preobrazi iz oblike socialnega korektiva in pomoči študentom v obliko fleksibilnega zaposlovanja in je hkrati anomalija, ki obremenjuje trg delovne sile. To velja kljub dejstvu, da je študentsko delo kratkoročno ugodno tako za državo (nižji stroški financiranja študija, prihodek od koncesij študentskih servisov⁵) kot za delodajalce (nižji stroški dela) in študente (financiranje študija, finančna samostojnost in izboljšanje življenjskega standarda).

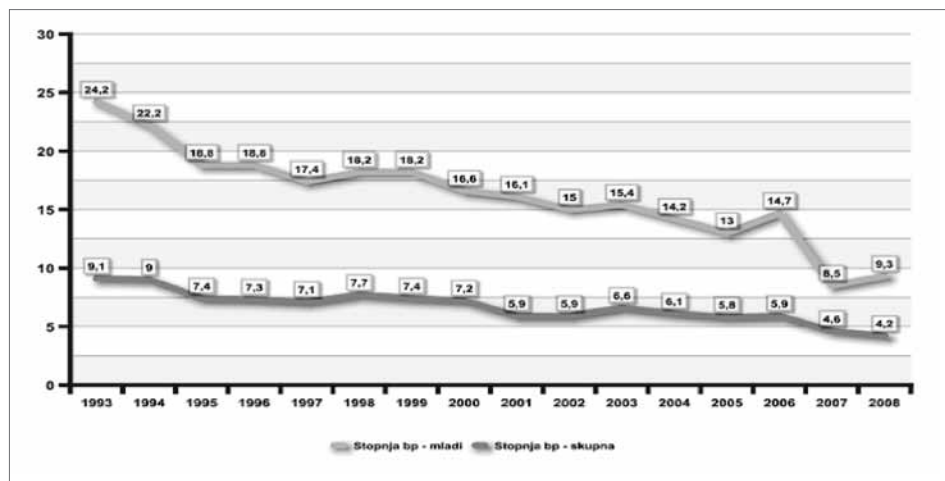
Brezposelnost

Stopnje brezposelnosti mladih, ki so pomemben kazalec trga delovne sile, kažejo na izboljšanje splošnega položaja mlade populacije na trgu delovne sile v obdobju 2004–2008. Zaradi visoke gospodarske rasti in večjega povpraševanja po delovni sili na eni strani ter večjega deleža mlade populacije, ki nadaljuje šolanje na terciarni ravni, na drugi se je število iskalcev zaposlitve, starih od 15 do 24 let, zmanjšalo oziroma prestavilo v višje starostne skupine.

Kljub opaznemu hitrejšemu zmanjševanju stopnje mladinske brezposelnosti, je ta tudi leta 2008 ostala 2,2-krat višja od skupne stopnje brezposelnosti v Sloveniji. Med letoma 2004 in 2008 so se tudi ohranile razlike v mladinski brezposelnosti po spolu, na katere opozarjajo že starejše analize (Trbanc 2005). Medtem ko je bila leta 2008 povprečna stopnja anketne brezposelnosti mladih (15–24 let) 10,6 %, je bila stopnja brezposelnosti za mlade ženske 11,4 %, za mlade moške pa 10 %.

5 Leta 2008 je bilo v Sloveniji približno 50 koncesionarjev.

Slika 2: Skupna in mladinska anketna stopnja brezposelnosti v Sloveniji v obdobju 1993–2008

Vir podatkov: SURS, ADS 2. četrtletje 1993–2008

Mladinska brezposelnost v EU je standardno dva- do trikrat višja od splošne stopnje brezposelnosti. Kljub temu pa so med državami velike razlike (od 5,3 % stopnje mladinske brezposelnosti na Nizozemskem do skoraj petkrat višje stopnje brezposelnosti v Španiji – 24,6 % leta 2008), ki so posledica različnih dejavnikov od demografskih (obseg kohort mlade populacije) in socialnih (pomen izobraževanja, želje mladih, prestiž itd.) do ekonomskih trendov (rast BDP-ja, število prostih delovnih mest), splošne regulacije delovanja podsistemov izobraževanja in trga delovne sile (uravnavanje ponudbe in povpraševanja, delovanje aktivne politike zaposlovanja) ter prehodov med njima.

Tudi registrski podatki kažejo zmanjševanje deleža in absolutnih števil registrirano brezposelnih mladih (15–26 let) in iskalcev prve zaposlitve.

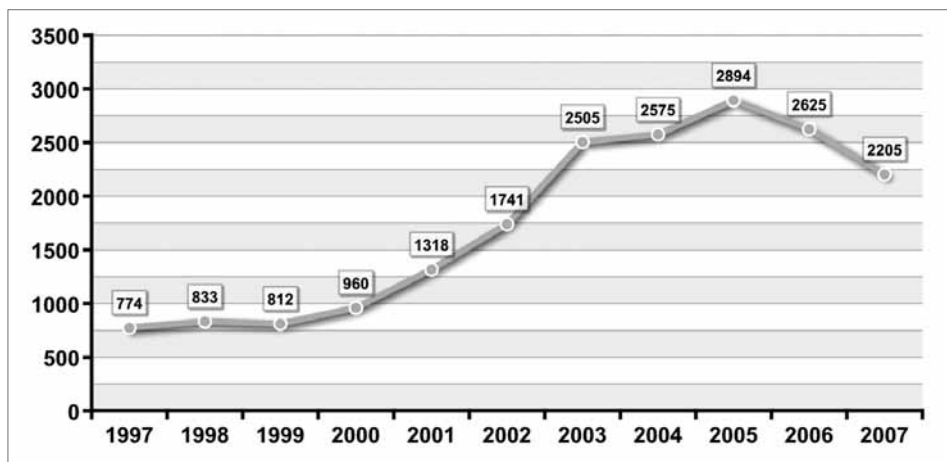
Preglednica 2: Deleži starih do 26 let in prvih iskalcev zaposlitve med registrirano brezposelnimi v obdobju 2004–2008

Leto/obdobje	Povprečno število registrirano brezposelnih	Stari do 26 let v %	Iskalci prve zaposlitve v %
2004	92.826	26,2	25,2
2005	91.889	24,2	24,3
2006	85.836	21,2	22,3
2007	71.336	16,7	19,4
2008	63.216	14,4	16,9

Vir: ZRSZZ, 2009a

Ob tem velja opozoriti na potrebo po spremljanju tudi starejših starostnih skupin, predvsem skupine do trideset let, saj je to zaradi dalj trajajočega trenda podaljševanja izobraževanja skupina, ki postaja številčnejša in tudi bolj podvržena brezposelnosti. Gre predvsem za mlade diplomante, ki se vse pogostejše pojavljajo med registrirano brezposelnimi osebami. Število registrirano brezposelnih mladih diplomantov je naraščalo do leta 2005, nato pa začelo upadati. Med razlogi za brezposelnost mladih diplomantov so bili trend naraščanja deleža mlade populacije, ki se izobražuje na terciarni ravni, neusklajenost potreb gospodarstva z željami (področji študija) študentov in relativna nerazvitost gospodarstva, ki je tudi v obdobju visoke gospodarske rasti iskala manj izobraženo delovno silo. Kot je ugotovil Kramberger (2007: 98), letni priliv diplomiranih oseb v Sloveniji že skoraj za dvakrat presega ponudbo prostih delovnih mest. Tako stanje povzroča tudi t. i. vertikalni substitucijski efekt, ko se mladi s terciarno izobrazbo zaposlujejo tudi na delovnih mestih, ki so ali so bila še pred kratkim opredeljena za sekundarno izobrazbo (nove sistematizacije delovnih mest zvišujejo izobrazbene zahteve) ali na delovnih mestih, ki zahtevajo le sekundarno izobrazbo, in prejemajo temu primerno plačo. Seveda ima to posledice tudi za diplomante sekundarne izobrazbe in njihovo iskanje zaposlitev. Kramberger je namreč ugotovil, da tudi letni priliv mladih, ki zapustijo izobraževanje s srednješolsko izobrazbo, presega povpraševanje za enainpolkrat (ibid.: 99). K povečanju brezposelnosti mladih diplomantov je deloma prispevalo tudi študentsko delo, ki na določenih segmentih konkurira prav diplomantom.

Slika 3: Število registriranih brezposelnih z visoko, univerzitetno, magistrsko izobrazbo ali doktoratom, starih med 18 in 30 let

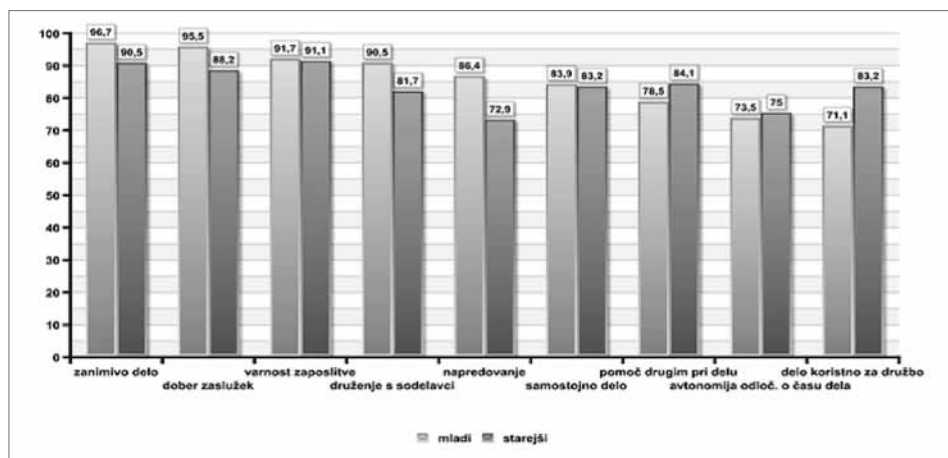

Vir: MSZS, Eurydice 2009

Upad števila brezposelnih diplomantov med letoma 2005 in 2008 lahko pripišemo predvsem ugodni gospodarski situaciji in povečanemu povpraševanju po delovni sili v tem obdobju. Omeniti velja tudi morebitne učinke izvajanja dopolnjenega Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti iz leta 2006, ki je omogočil ponujanje del (po 6 mesecih prijave na Zavodu RS za zaposlovanje), ki so tudi za dve izobrazbeni stopnji nižja od tistih, ki so primerna izobrazbi posameznika. Ker podatkov o tem, koliko se to določilo zakona pri brezposelnih izobraženih mladih dejansko izvaja, nimamo, lahko le zapišemo, da gre za ukrep, ki je v primeru izobraženih mladih problematičen, saj pomeni izgubo oz. neuporabo sveže pridobljenega znanja in posledično nadaljnje zmanjševanje konkurenčnosti izobraženih mladih.

Stališča mladih do dela

Mladi so torej v Sloveniji najbolj izobražen, fleksibilen in prilagodljiv del delovne sile, ki je po objektivnih kazalcih v slabšem položaju na trgu kot starejše generacije. Glede na stopnjo negotovosti zaposlitev mladih bi pričakovali, da so zaskrbljeni glede varnosti in trajnosti zaposlitev ter glede lastne prihodnosti v sferi dela, vendar anketni podatki presenetljivo kažejo nasprotno, namreč, da so mladi že dobro socializirani v negotove zaposlitve. Po podatkih ankete Slovensko javno mnenje (SJM, Center za raziskovanje javnega mnenja 2005), ki je vključevala blok vprašanj o stališčih o delu, je 34,2 % zaposlenih do 30. leta zaskrbljenih nad dejstvom, da bi lahko izgubili zaposlitev, v primerjavi s 45,3 % zaposlenih, starejših od 30 let. Med starimi do 30 let in starejšimi od 30 let ni razlik v pripravljenosti sprejeti delo, ki zahteva nova znanja (pri obeh starostnih skupinah bi jih tako delo sprejelo več kot 85 %), ali začasno zaposlitev (tako med mladimi kot med starejšimi bi bilo pripravljenih začasno zaposlitev sprejeti 71 % vprašanih). Pač pa se razlike med mladimi in starejšimi dobro pokažejo pri pripravljenosti sprejeti delo v oddaljenem kraju (mladi bolj pogosto) in pripravljenosti sprejeti manj zahtevno delo, ki bi pomenilo nižji položaj in nižje plačilo – na to so mladi bistveno manj pripravljeni kot starejši.

Slika 4: Pomen posameznih elementov službe oziroma zaposlitve po starosti, 2005

Vir: CJM, SJM 2005, Stališča o delu

Mladim (do 30. leta) so pri delu oz. zaposlitvi bolj kot starejšim pomembni naslednji elementi: zanimivost dela, dober zaslužek, druženje s sodelavci in napredovanje. Opazen je tudi večji individualizem mlajše generacije oziroma manjša skrb za koristi drugih in družbe, kar se kaže v nižji pripravljenosti pomagati drugim pri delu in opravljati družbeno koristno delo.

Vpliv gospodarske krize od druge polovice leta 2008 naprej

Potem ko je leta 2008 trg delovne sile v Sloveniji dosegel rekordne številke od osamosvojitve naprej in je bila slika zaposlovanja zelo ugodna (tudi za mlade), so se že konec leta 2008, še bolj pa leta 2009, tudi v Sloveniji pokazali znaki svetovne finančne in gospodarske krize, ki je vplivala na poslabšanje kazalnikov trga delovne sile. Zmanjšanje povpraševanja po slovenskih izdelkih in storitvah je vplivalo na zmanjšanje potreb po delu, povečano odpuščanje (kljub ukrepom aktivne politike zaposlovanja in sprejetim zakonom, ki so začasno omejili število odpuščenih in ohranili kar nekaj delovnih mest) in posledično na povečanje brezposelnosti. Po nekaj letih upadanja je brezposelnost znova začela naraščati, kar je vidno tako pri splošni kot pri mladinski stopnji brezposelnosti. Po podatkih Zavoda za zaposlovanje se je v obdobju od novembra 2008 do februarja 2009 na novo registriralo 35.806 brezposelnih oseb, od katerih jih je večina (47,4 %) izgubila delo zaradi izteka zaposlitve za določen čas, 5,0 % jih je postalo brezposelnih zaradi stečaja delodajalca, 15,5 % pa je bilo

trajno presežnih delavcev (MDDSZ 2009: 4). Med osebami, ki so postale brezposelne zaradi izteka zaposlitve za določen čas, prevladujejo mladi. Glede na podatke lahko sklepamo, da težave podjetij in zaustavljeno novo zaposlovanje najbolj občutijo prav mladi, saj delodajalci problema pomanjkanja dela ne rešujejo z odpuščanjem redno zaposlenih, temveč predvsem tako, da ne podaljšujejo pogodb za določen čas (prek katerih so zaposleni večinoma mladi) in zmanjšujejo obseg študentskega dela. V prvem četrtletju 2009 se je po podatkih ADS (LFS) delež študentskega dela med delovno aktivnimi zmanjšal na 2,8 % (to zmanjšanje je delno tudi sezonske narave, a je kljub temu večje kot preteklo leto).

Od konca leta 2008 brezposelnost mladih (po dolgem obdobju zmanjševanja) spet narašča. Medtem ko je bila anketna stopnja mladinske brezposelnosti (15–24 let) v prvem četrtletju 2008 12,8 %, v drugem četrtletju 9,3 % in v tretjem 9,5 %, je v četrtem četrtletju 2008 znova zrasla na 11,1 %, v prvem četrtletju 2009 pa že na 14,7 % (SURs 2009). V nasprotju s siceršno logiko višjih stopenj brezposelnosti mladih žensk kot mladih moških se je v prehodu med četrtem četrtletjem 2008 in prvim četrtletjem 2009 bolj povečala brezposelnost mladih moških. Ta je v prvem četrtletju 2009 znašala 15,1 %, medtem ko je bila stopnja brezposelnosti mladih žensk v istem obdobju 14,0 % (SURs 2009). Podoben obrat se je zgodil tudi pri splošni stopnji brezposelnosti, ki se je v obdobju med četrtem četrtletjem 2008 in prvim četrtletjem 2009 povečala s 4,3 % na 5,4 %; med moškimi se je povečala iz 4,0 % na 5,5 %, med ženskami pa s 4,7 % na 5,2 % (SURs 2009).

Regulativni kontekst ter politike in ukrepi za zaposlovanje mladih

Ugoden gospodarski položaj v obdobju 2004–2008 je pozitivno vplival na izboljšanje položaja mladih pri zaposlovanju in na zmanjšanje njihove brezposelnosti, vendar se za povišanimi stopnjami aktivnosti in zaposlenosti ter zmanjšanimi stopnjami brezposelnosti mladih še vedno ohranjajo strukturni problemi trga (npr. visoko nadpovprečna obremenjenost mladih s fleksibilnimi zaposlitvami in iz nje izhajajoče posledice za njihovo ekonomsko in socialno osamosvajanje), ki jih sama gospodarska rast ni odpravila in bi zahtevale bolj radikalne posege politike zaposlovanja. Socialno-politični oz. regulativni kontekst zaposlovanja se je sicer v obdobju 2004–2008 spreminjal, vendar predvsem v smer, ki naj bi na trgu delovne sile zagotovila več fleksibilnosti. Fleksibilnost je bila v kontekstu dogovarjanj in razprav pri spreminjanju Zakona o delovnih razmerjih in Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti ključna beseda, ki je označevala (menda) najbolj potreben element togega trga delovne sile v Sloveniji. O socialni varnosti zaposlenih v fleksibilnih oblikah zaposlitve ni bilo dosti govora, razen opozoril

kritikov liberalno zastavljenega osnutka strukturnih reform in sindikatov. Koncept varne prožnosti (*flexicurity*) je bil sicer na deklarativni ravni (tudi v reformnih dokumentih) večkrat omenjen, vendar ni bila jasna niti njegova vsebina niti potencialna izpeljava. Premočrtno zastavljene reforme trga delovne sile (ki so jih zagovarjali liberalni ekonomisti in delodajalci, do zamenjave ministra za delo, družino in socialne zadeve jeseni 2006, pa tudi ministrstvo), so bile pozneje zaradi nasprotovanja sindikatov (in strokovnjakov) sprejete v bistveno milejši obliki. Zaradi kompromisa s sindikati je ostala tudi v novem Zakonu o delovnih razmerjih varnost zaposlenih za nedoločen čas zelo visoka (spremembe so šle le v smer omogočanja večje notranje oz. funkcionalne fleksibilnosti zaposlenih, poenotena je bila dolžina obdobja čakanja na delo presežnih delavcev pred odpustom), medtem ko je bila zakonska osnova za zaposlovanje za določen čas še nekoliko razširjena. Spremembe so šle torej v smeri še večje fleksibilizacije tistega dela delovne sile, ki ni zaposlen za nedoločen čas, torej predvsem mladih. Kot že rečeno, pa v sistemih socialne varnosti ni prišlo do nobenih sprememb, ki bi fleksibilno zaposlenim mladim omogočale tudi več varnosti.

Drugi koncept, ki je bil v opazovanem obdobju močno poudarjen, je aktivacija – predvsem brezposelnih oseb in prejemnikov denarnih socialnih pomoči (s ciljem njihove vrnitve v zaposlitev). V veliki meri je bila izpeljana s pogojevanjem, saj so se zaostriili pogoji za registrirano brezposelnost oz. prejemanje nadomestila za brezposelnost in denarne socialne pomoči. Po spremembah Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti se od brezposelnih oseb pričakuje, da po določenem obdobju brezposelnosti sprejmejo tudi zaposlitev, ki je lahko do dve izobrazbeni stopnji nižja od njihove (oz. toliko manj zahtevna od dela, ki so ga opravljali pred brezposelnostjo), zaposlitev s skrajšanim delovnim časom ali kratkotrajno zaposlitev, sicer izgubijo pravico do nadomestila oz. niso več vodene kot brezposelne osebe.⁶ Mladih (15–24 let) je med prejemniki nadomestila za brezposelnost oziroma socialnih denarnih pomoči razmeroma malo, vendar je možnost, da bi se zaposlovali na delovnih mestih, ki zahtevajo do dve stopnji nižjo izobrazbo, prav pri mladih najbolj problematična. Na eni strani so prve zaposlitve pomembne za nadaljnjo poklicno kariero mladih (težavni prehodi med segmenti trga), na drugi pa predvsem pri visoko izobraženih mladih zaposlovanje na manj zahtevnih delih pomeni izgubo znanj in kompetenc, pridobljenih v dolgotrajnem procesu izobraževanja, in izgubo tako individualnih kot družbenih (financiranje sistema visokega šolstva) vložkov v izobraževanje.

V obdobju 2004–2008 programi aktivne politike zaposlovanja (APZ) niso vsebovali novih ukrepov ali programov, namenjenih zaposlovanju mladih. Izjema so subvencije delodajalcem za zaposlitev dolgotrajno brezposelnih mladih oseb, ki so ena od sprememb v Zakonu o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti.

6 Hkrati zavodi za zaposlovanje oz. uradi za delo tudi bolj natančno spremljajo aktivnosti iskalcev zaposlitve in iz registra brezposelnih oseb brišejo osebe, ki niso na razpolago za zaposlitev, ki zavrnejo ponujeno delo, niso aktivni pri iskanju zaposlitve, zavrnejo sodelovanje v programih zaposlovanja, opravljajo delo na črno in podobno.

Delodajalci, ki zaposlijo prvega iskalca zaposlitve, mlajšega od 26 let ali osebo, mlajšo od 28 let, ki je brezposelna več kot 24 mesecev, dobijo povrnjeno plačilo prispevkov na plače. Leta 2008 je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ) objavilo tudi javni razpis, namenjen delodajalcem za zaposlovanje mladih do 25. leta in iskalcev prve zaposlitve, za spodbudo v obliki subvencije 3.700 EUR (MDDSZ 2008). Dolgotrajno brezposelni mladi se lahko vključijo tudi v program subvencij za zaposlovanje dolgotrajno brezposelnih (težko zaposljivih) oseb.

Sicer se brezposelni mladi (glede na svoj zaposlitveni načrt) lahko vključijo v večino obstoječih programov zaposlovanja APZ. V okviru APZ obstajajo štiri skupine ukrepov: (i) svetovanje in podpora pri iskanju zaposlitve, (ii) izobraževanje in usposabljanje, (iii) spodbude za zaposlovanje in samozaposlovanje in (iv) programi za povečanje socialne vključenosti; v vsaki skupini so tudi ukrepi, katerih ciljna skupina so mladi. Za leto 2009 so mladi ciljna skupina naslednjih programov APZ (MDDSZ 2009: 16–17):

- v skupini ukrepov za svetovanje in podporo pri iskanju zaposlitve: poklicno in zaposlitveno informiranje, svetovanje in motiviranje, pomoč pri iskanju zaposlitve, razvoj in izvajanje novih oblik pomoči ter predstavitev;
- v skupini ukrepov za izobraževanje in usposabljanje: usposabljanje na delovnem mestu, delovni preizkus, programi institucionalnega usposabljanja, formalno izobraževanje, projektno učenje za mlajše odrasle PUM;
- v skupini spodbud za zaposlovanje in samozaposlovanje: pomoč pri samozaposlitvi in subvencije za samozaposlitev, spodbujanje zaposlovanja za krajši delovni čas, spodbujanje zaposlovanja mladih brezposelnih oseb, 'Zaposli.me' – spodbujanje zaposlovanja težje zaposljivih brezposelnih oseb, spodbujanje zaposlovanja pri realizaciji investicij in razvojnih projektov (Japti), povračilo prispevkov delodajalca;
- v skupini programov za povečanje socialne vključenosti: subvencioniranje zaposlitev pri izvajanju pomoči na domu in osebne asistence.

Po podatkih MDDSZ je bilo leta 2008 od vseh brezposelnih vključenih v programe APZ približno 20 % mladih (do 26 let), kar je več od deleža, ki ga mladi predstavljajo v strukturi registrirano brezposelnih (MDDSZ 2008). Iz tega lahko sklepamo, da se mladi nekoliko nadpovprečno pogosto vključujejo v programe APZ. V nekaterih programih, na primer programu usposabljanja na delovnem mestu, je bilo leta 2008 kar 25 % mladih (program je bil za mlade tudi zelo uspešen, saj so v več kot polovici primerov delodajalci zaposlili osebe, ki so se usposabljele) (MDDSZ 2008). Zelo intenzivno se mladi že tradicionalno vključujejo tudi v program institucionalnega izobraževanja in program formalnega izobraževanja. Drugi programi, v katere so se mladi leta 2008 pogosto vključevali, so bili pomoč pri iskanju zaposlitve, klubi za iskanje zaposlitve in javna dela (dolgotrajno brezposelni mladi) (MDDSZ 2008).

Leta 2009 je zaradi gospodarske krize in ponovnega povečanja brezposelnosti, še posebej med mladimi, v pripravi nekaj novih ukrepov zaposlovanja, namenjenih posebej mladim. Omeniti velja financiranje mentorskih shem za novozaposlene v podjetjih, praktično usposabljanje za absolvente v podjetjih in spremembe v programu javnih del, v katere se bodo mladi lahko vključevali prej in ne šele kot dolgotrajno brezposelni.

Omenimo še ustanovitev Sklada Republike Slovenije za razvoj kadrov in štipendije (leta 2006) in Zakon o štipendijah (leta 2007), ki predstavlja pozitiven premik na področju štipendiranja, predvsem kadrovskih štipendij. Na podlagi Zakona o štipendiranju Sklad (prek javnih razpisov) delodajalcem neposredno in posredno sofinancira kadrovske štipendije (v višini 50 % podeljene štipendije, vendar največ do višine 30 % minimalne plače), kar vpliva na povečanje števila kadrovskih štipendij (ki so bile prej v izrazitem nazadovanju). Po podatkih MDDSZ (2009: 24) je bilo v šolskem oz. študijskem letu 2007/2008 na ta način (posredno ali neposredno) sofinanciranih 1311 kadrovskih štipendij dijakom in študentom, v šolskem/študijskem letu 2008/2009 pa do aprila 2009 že 2344 kadrovskih štipendij.

Zaključek

V obdobju 2004–2008 so se glede položaja mladih na trgu delovne sile v Sloveniji v veliki meri nadaljevali trendi, ugotovljeni že v prejšnjih analizah (glej npr. Trbanc 2005): počasno naraščanje zaposlenosti in upad brezposelnosti, razlike v stopnji brezposelnosti med spoloma, velik priliv mladih v terciarno izobraževanje in posledično pozni in, zaradi razlik v strukturi povpraševanja in ponudbe mlade delovne sile, večkrat težavni vstopi na trg delovne sile, velika fleksibilnost zaposlovanja mladih, predvsem zaposlitve za določen čas in delo prek študentskega servisa, in starostna segmentacija slovenskega trga delovne sile.

Dolgoročno gledano si je na agregatni ravni mlada populacija izboljšala položaj na trgu delovne sile, saj so bili splošni kazalci aktivnosti v obdobju 2004–2008 pozitivni. Vendar na drugi strani večja delovna aktivnost mladih ne ponuja velikega zadovoljstva mladim, saj je povezana z večjo fleksibilizacijo trga delovne sile, ki prinaša bolj negotova delovna mesta in nižjo socialno varnost zaposlenih. To pa prispeva k nadaljnji polarizaciji in segmentaciji trga delovne sile in je v nasprotju z deklariranim zavzemanjem za uvajanje koncepta varne prožnosti (flexicurity). Položaj mladih na trgu delovne sile je tako ambivalenten: na eni strani se je njihov položaj na trgu v obdobju 2004–2008 izboljšal, na drugi strani pa je to izboljšanje prineslo tudi veliko novih vsebinskih izzivov, povezanih predvsem s socialno varnostjo in z diskriminacijo na trgu delovne sile.

Na splošno lahko rečemo, da se odnos delodajalcev do zaposlovanja mladih ni

bistveno izboljšal, saj od njih še vedno pričakujejo veliko fleksibilnost in prilagodljivost, hkrati pa jim večinoma ponujajo le zaposlitve za določen čas ali delo prek študentskega servisa. Med krizo pa se je tudi obseg tovrstnih zaposlitev občutno zmanjšal. Podjetja, predvsem večja, imajo v strateških dokumentih pogosto zapisano načrtno politiko vključevanja mladih v zaposlitve (npr. prek sistema štipendiranja in počitniškega dela mladih), vendar se v praksi tovrstne načelne politike razmeroma slabo uresničujejo, še posebej v obdobju, ko je ekonomska kriza zaostрила razmere delovanja podjetij, ki morajo radikalno zmanjševati stroške. Na drugi strani sindikati v javnosti pogosto izpostavljajo problematiko zaposlovanja mladih, še zlasti njihovo ranljivost zaradi nadpovprečno pogostega opravljanja zaposlitev za določen čas, vendar te tematike v socialnem dialogu in pogajanjih, povezanih s kolektivnimi pogodbami, plačami, novo zakonodajo in podobnim, še vedno ni med prioritetskimi temami. To je bilo v zadnjih letih zelo jasno videti, na primer, pri pogajanjih in usklajevanju glede sprememb Zakona o delovnih razmerjih, kjer je bilo v ospredju sindikalnih zahtev predvsem ohranjanje večine pridobljenih pravic, ki se vežejo na zaposlene za nedoločen čas, medtem ko je fleksibilnost znova ostala rezervirana predvsem za zaposlene za določen čas.

Literatura

Center za raziskovanje javnega mnenja (2005). Slovensko javno mnenje 2005, podatkovna baza Stališča do dela.

EUROSTAT (2009). Podatkovna baza. Dostopno na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (11. 7. 2009).

Huber, R. (2007). Podjetništvo v Sloveniji. Dostopno na: <http://www.revija.mojedelo.com/karierni-razvoj/podjetnistvo-v-sloveniji-196.aspx> (10. 7. 2009).

Ignjatović, M. (2006). Položaj mladih na trgu delovne sile. V: IB revija, št. 4, letnik XL, 2006, UMAR.

Komisija evropskih skupnosti 2009. Strategija EU za mlade – vlaganje v mlade in krepitev njihove vloge in položaja. Prenovljena odprta metoda koordinacije za obravnavo izzivov in priložnosti za mlade. Dostopno na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:SL:PDF> (8. 7. 2009).

Kramberger, A. (2007). Strukturni razlogi težje zaposljivosti mladih. V: Kramberger, Pavlin (ur.) (2007): Zaposljivost v Sloveniji. Ljubljana, Založba FDV, zbirka Profesija.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ) (2009). Ukrepi države za spodbujanje zaposlovanja ter transferji in subvencije posameznikom in družinam. Dokument pripravljen za razpravo v Parlamentu, 8. april 2009.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ) (2008). Zaposlenost mladih v Sloveniji se povečuje. Tiskovna konferenca MDDSZ, 22. julij 2008.

Ukrepi države za spodbujanje zaposlovanja ter transferji in subvencije posameznikom in družinam. Dokument pripravljen za razpravo v Parlamentu, 8. april 2009.

Ministrstvo za šolstvo in šport, (MZSZ) (2009). Registrirana brezposelnost po stopnjah poklicne oz. strokovne izobrazbe. Eurydice, Slovenija. Dostopno na: http://www.mszs.si/eurydice/posvet/brezposelni_zbirnik.htm (6. 7. 2009).

Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo (MVZT) (2005). Evroštudent SI 2005, raziskava o ekonomskem in socialnem položaju ter mednarodni mobilnosti študentov v Sloveniji. Dostopno na: <http://eustudent.mvzt.gov.si/> (7. 7. 2009).

Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo (MVZT) (2007). Evroštudent SI 2007, raziska-

va o ekonomskem in socialnem polořaju ter mednarodni mobilnosti Ńtudentov v Sloveniji. Dostopno na: <http://www.avantis.si/eurostudent/rezultati-2007/media/evrostudent.si.2007.pdf> (7.7.2009)

Rebernik, M., Tominc, P. in Pušnik, K. (2009). Rast podjetniške aktivnosti v Sloveniji. GEM Slovenija 2008. Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta. Maribor. Dostopno na: <http://www.gemslovenia.org/gem-porocila/> (15. 7. 2009).

Statistični urad RS (SURS) 1993–2009. Podatkovne baze Anketa o delovni sili 1993–2009.

Statistični urad RS (SURS) (2009). Statistične informacije, Trg dela, 24. julij 2009, Ńt. 29. Dostopno na: <http://www.stat.si/doc/statinf/07-si-008-0903.pdf> (10. 7. 2009).

Trbanc, M. (2005). Zaposlovanje in brezposelnost. V: Črnak-Meglić, A. (ur.) (2005). Otroci in mladina v prehodni druřbi. Analiza polořaja v Sloveniji. Aristej.

Urad RS za makroekonomske analize in razvoj (UMAR) (2009). Ekonomsko ogledalo – junij 2009. Dostopno na: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/eo/2009/eo0609.pdf (12. 7. 2009).

Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje (ZRSZZ) (2009). Informativa Trg dela (2. 2. 2009). Dostopno na: http://www.ess.gov.si/slo/predstavitev/dogodki/zaposlitvenisejmi/2009/informativa/Informativa09trgdela_datoteke/frame.htm (16. 5. 2009).

Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje (ZRSZZ) (2009a). Letno poročilo 2008. Dostopno na: <http://www.ess.gov.si/slo/Predstavitev/LetnaPorocila/lp08/Slovenija/index.htm> (5. 7. 2009).

Mateja Nagode je višja raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo. Preučuje omrežja socialne opore, spremlja storitve in programe socialnega varstva in se ukvarja z individualiziranim financiranjem storitev socialnega varstva.

Mag. **Simona Smolej** je raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo. Raziskuje predvsem področji revščine in socialne izključenosti ter spremlja in evalvira programe socialnega varstva in nove oblike pomoči v skupnosti.

Urban Boljka je zaposlen kot raziskovalec v Otroški opazovalnici Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo. Področja, s katerimi se raziskovalno ukvarja, so socialna in družinska politika, trg delovne sile, kazalci kakovosti življenja otrok in mladine in univerzalni temeljni dohodek.

Socialni in ekonomski položaj mladih

Povzetek | Prispevek je primerjalna analiza izbranih kazalcev na področju socio-ekonomske varnosti mladih, kot so razpoložljiv neto dohodek, stopnje tveganja revščine mladih, stopnja tveganja revščine zaposlenih mladih, število izplačanih denarnih nadomestil in denarnih socialnih pomoči na eni, in delovanja sistema socialnega varstva ter ukrepov in programov za mlade na drugi strani. Prispevek pokaže, da je socio-ekonomski položaj mladih v Sloveniji razmeroma boljši od položaja njihovih evropskih vrstnikov. Za takšno stanje pa ni odgovoren trg delovne sile, na katerega se mladi le s težavo vključujejo, ampak predvsem delovanje neformalnih podpor, ki se kažejo v podaljševanju bivanja mladih v izvorni družini, in razmeroma uspešno delovanje sistema socialnega varstva.

Uvod

Ko analiziramo materialni in socialni položaj mladih, naletimo na nemalo težav. Prva se pojavi pri starostni definiciji mladih, ki v državah članicah EU niha od 15 do 34 let. S tega vidika predstavljajo zbiranje, primerjava in analiza podatkov o mladih metodološki problem. Drugi problem se pojavi pri analizi t. i. mladinskih politik, ki izhaja iz njihove opredelitve. Namreč, tematike, ki jih izpostavlja Bela knjiga o mladih, 2001¹, ključni dokument EU na področju mladine, vključujejo participacijo, informiranost, prostovoljstvo in znanje o mladini. Potencialno oblikovanje nacionalnih mladinskih politik na podlagi tako zastavljenih prioritet torej zaobide področje socio-ekonomske varnosti oz. je ne naslavlja neposredno. Zato je materialni in socialni položaj mladih odvisen od »pravih« mladinskih politik in predvsem od spleta ukrepov in strategij države blaginje, ki se nanašajo tako na mlade kot tudi na širša področja politike zaposlovanja in družinske, stanovanjske, izobraževalne in socialne politike. Te morajo upoštevati mlade kot posebno starostno kategorijo, ki mora biti v fazah njihovega oblikovanja in implementacije deležna posebne pozornosti (ang. youth policy mainstreaming).

Kategorija mladih je izjemno heterogena družbena skupina, saj z vidika zagotavljanja materialne in socialne varnosti predstavlja populacijo, ki je bodisi še vedno vključena v proces izobraževanja bodisi že vključena v trg delovne sile. Pri analizi delovanja sistema blaginje oz. ožje sistemov socialnega varstva je situacija podobna, saj so mladi lahko upravičeni do storitev, programov in transferjev kot člani svoje izvorne družine oz. gospodinjstva ali kot nosilci lastnega gospodinjstva. Metodologija zbiranja podatkov na tem področju prav tako ne omogoča razmejitve upravičencev glede na omenjeni kategoriji.

Glede na to, da je področje materialnega in socialnega položaja mladih izjemno obširno in zaradi navedenih metodoloških zadržkov in pojasnil kompleksno področje, se bomo v prispevku omejili le na nekatere vidike materialnega in socialnega položaja mladih. Njihov položaj bomo analizirali s socio-ekonomskega in socialno-varstvenega vidika. Izraz socio-ekonomska varnost uporabljamo za opis dohodkovne varnosti, ki izhaja iz trga delovne sile kot vira ekonomskih nagrad in iz sistemov socialne varnosti kot vira denarnih nadomestil in pomoči. Tu bomo prikazali izbrane kazalnike ekonomskega položaja mladih, in sicer: razpoložljiv neto dohodek, stopnje tveganja revščine mladih, stopnjo tveganja revščine zaposlenih mladih ter število izplačanih denarnih nadomestil in denarnih socialnih pomoči. Zelo pomemben dejavnik je tudi izobraževalni sistem, ki močno vpliva na možnost vključevanja mladih v prvi sistem. Tu bomo prikazali denarne prejemke za šolajoče se mlade.

¹ White Paper on Youth, 2001

V drugem delu prispevka bomo naš fokus zožili na analizo položaja mladih z vidika socialnega varstva in se osredotočili na izdatke za socialne prejemke, socialno-varstvene storitve, javna pooblastila in programe, ki jih država zagotavlja v podporo otrokom, mladostnikom in družinam. Tu bomo prikazali pregled izbranih denarnih prejemkov na področju otrok in družine, institucionalno varstvo in programe v podporo otrokom, mladostnikom in družini.

Socio-ekonomska varnost mladih

Socio-ekonomska varnost mladih je v največji meri odvisna od njihovega položaja na trgu delovne sile in njihove sposobnosti, da si z uspešnim preходом skozi izobraževalni sistem povečajo ekonomsko vrednost na trgu delovne sile, možnosti vključevanja vanj in s tem svojo ekonomsko varnost. Spremembe, ki so v zadnjih desetletjih preoblikovale evropske trge delovne sile v fleksibilno-pluralne trge podzaposlenosti, zaznamovane z nestandardnimi fleksibilnimi zaposlitvami, nizko varnostjo zaposlitve, majhnimi možnostmi za karierno napredovanje in nizko dohodkovno varnostjo, pa niso enako prizadele vseh starostnih skupin. Jasno in linearno načrtane življenjske biografije mladih so zato postale prej redkost kot pravilo. Značilna za obdobje po zaključku šolanja sta namreč povečana dinamika menjavanja (začasnih) zaposlitev z obdobji brezposelnosti in povečan pritisk na pridobitev čim večjega izobrazbenega kapitala, ki je postal neločljivi del življenja mladih. Za mlade, ki še niso vstopili na trg delovne sile, je najpomembnejše že omenjeno nabiranje izobrazbenega kapitala, njihov materialni položaj pa v največji meri zaznamujejo prihodki izvirne družine oziroma gospodinjstva.

Pomemben kazalnik ekonomskega položaja določene populacije je razpoložljiv neto dohodek. V naslednji preglednici prikazujemo povprečni letni razpoložljiv neto dohodek mladih (od 16 do 24 let) v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami prebivalstva. Podatki o povprečnem letnem razpoložljivem neto dohodku prebivalcev Slovenije kažejo v prvi vrsti precej nižje dohodke od povprečja EU ne glede na starost in spol. Če podrobneje pogledamo podatke o razpoložljivem dohodku mlade generacije (od 16 do 24 let), vidimo, da je ta v Sloveniji nižji od povprečja celotne populacije in od povprečja aktivne populacije (od 16 do 64 let), ki ima pričakovano najvišje povprečje dohodkov.

Preglednica 1: Povprečni letni razpoložljiv neto dohodek mladih v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami prebivalstva, Slovenija, EU 25 (2005–2007)

Starostne skupine		SLOVENIJA			EU 25		
		2005	2006	2007	2005	2006	2007
0+	SKUPAJ	9535	10109	10719	15449	15566	16777
	Moški	9704	10280	10909	15839	15950	17235
	Ženske	9372	9944	10535	15079	15201	16339
0–15	SKUPAJ	9187	9735	10284	14344	14531	15719
	Moški	9200	9822	10458	14403	14579	15856
	Ženske	9172	9644	10102	14280	14479	15571
16–24	SKUPAJ	9488	10094	10594	13745	13958	14960
	Moški	9637	10235	10763	14026	14287	15274
	Ženske	9331	9943	10414	13446	13605	14629
16–64	SKUPAJ	9849	10490	11077	16155	16293	17546
	Moški	9872	10492	11082	16475	16607	17896
	Ženske	9825	10488	11073	15842	15986	17203
65+	SKUPAJ	8452	8792	9514	13784	13751	14825
	Moški	9387	9646	10498	14739	14662	15941
	Ženske	7864	8262	8894	13076	13075	13986

Vir: EUROSTAT 2007a

Če primerjamo podatke v istih starostnih skupinah za EU 25, vidimo, da je povprečni letni razpoložljivi dohodek v skupini mladih (od 16 do 24 let) sicer v vseh opazovanih letih bistveno višji kot v Sloveniji (v letu 2007 za 4.366 €), vendar gre za povprečja, ki so glede na ostale starostne skupine na predzadnjem mestu. Malenkostno nižji povprečni razpoložljiv dohodek je opaziti le pri generaciji starejših (65 let in več). Ugotavljamo torej, da je slovenska mladina v primerjavi z ostalo (aktivno) populacijo glede razpoložljivih finančnih sredstev v slabšem položaju, po drugi strani pa ima v primerjavi z otroki in s starejšimi na voljo več sredstev. Določene razlike v razpoložljivem neto dohodku se kažejo tudi med spoloma. V Sloveniji je bila pri mladi generaciji razlika približno tri odstotna, evropsko povprečje pa kaže nekoliko večjo razliko (dobre 4 %).

Drugi pomemben kazalnik materialnega položaja populacije je stopnja tveganja revščine. Podatki o stopnjah tveganja revščine mladih v Sloveniji kažejo na dokaj ugoden položaj te generacije, kar je nekoliko presenetljivo, saj podatki o povprečnem letnem razpoložljivem neto dohodku tega ne kažejo. V letih 2006 in 2007 je bila glede na različne starostne skupine najnižja stopnja tveganja revščine zabeležena prav pri osebah, starih od 16 do 24 let. Domnevamo torej, da prihodki te generacije v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami niso visoki, so pa najbolj poenoteni. Vemo namreč, da podatek o stopnji tveganja revščine kaže relativno revščino in predvsem dohodkovno (ne)enakost v določeni populaciji.

Povsem drugo sliko nam kažejo podatki o povprečni stopnji tveganja revščine za EU 27. Pri mladih od 16. do 24. leta so namreč v letih 2005 in 2006 zabeležili kar 20 % stopnjo tveganja revščine, kar je v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami največji delež. Tveganju revščine je izpostavljenih več žensk kot moških; prav nič drugače ni pri mladih ženskah. V Sloveniji se je stopnja tveganja revščine mladih žensk med letoma 2006 in 2007 celo zvišala za 0,8 %.

Dokaj ugodno sliko stopnje tveganja revščine pri slovenski mladi generaciji v primerjavi s povprečjem EU 27 lahko pripišemo tudi znanemu dejstvu, da mladi pri nas dlje časa ostanejo v izvorni družini kot njihovi evropski vrstniki. Slovenija namreč sodi med tri evropske države z najvišjim odstotkom mladih v starosti od 18 do 34 let, ki živijo s starši (EQLS 2005). Ob neugodnem materialnem položaju gospodinjstva se nekateri socialni transferji ohranijo celo do otrokovega 26. leta. Gre za populacijo, ki se večinoma še šola (leta 2006 45,1 % oseb, starih od 20 do 24, vpisanih v terciarno izobraževanje (UMAR 2008)) in se šele pripravlja na vstop na trg dela (leta 2007 delovno aktivnih 39 % oseb, starih od 15 do 24 let (SURS 2008a in 2008b), kjer pa jo čakajo dokaj negotove in neugodne razmere. To še zlasti velja za mlade ženske.

Preglednica 2: Stopnja tveganja revščine mladih v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami prebivalstva, Slovenija, EU 27 (2005–2007)

Starostne skupine		SLOVENIJA			EU 27		
		2005	2006	2007	2005	2006	2007
0+	SKUPAJ	12,1	11,7	11,5	16	16	16
	Moški	10,6	10,3	10,1	15	15	15
	Ženske	13,6	13	12,9	17	17	17
0–15	SKUPAJ	11,9	11,8	11,7	19	19	-
	Moški	11,4	11,1	11,4	-	-	-
	Ženske	12,4	12,6	12	-	-	-
16–24	SKUPAJ	10,4	9,1	9,2	20	20	-
	Moški	9,7	8,9	8,3	19	19	-
	Ženske	11,1	9,3	10,1	21	21	-
16+	SKUPAJ	12,2	11,6	11,5	15	16	-
	Moški	10,4	10,2	9,8	15	15	-
	Ženske	13,9	13,1	13,1	16	16	-
16–64	SKUPAJ	10,4	9,8	9,8	15	15	-
	Moški	10,3	9,8	9,6	14	14	-
	Ženske	10,5	9,7	10	15	15	-

Vir: EUROSTAT 2007b; SURS 2009a

Mladi so med najbolj ranljivimi skupinami na trgu dela, kar bistveno vpliva na njihov materialni položaj. Na eni strani se jim ponujajo številne možnosti in priložnosti, na drugi strani pa so zaradi začasnih zaposlitev, kratkotrajnih delovnih razmerij in brezposelnosti izpostavljeni izrazitima tveganju in negotovosti.

Tveganje revščine pri mladih zaposlenih v Sloveniji je manjše kot v celotni aktivni populaciji. Zaskrbljujoči so podatki, ki kažejo na izrazito slabši položaj mladih žensk. Stopnja tveganja revščine pri zaposlenih ženskah, starih od 18 do 24 let, je bila namreč izrazito višja kot pri moških v tej starostni skupini in v aktivni populaciji nasploh. Leta 2007 je 6 % mladih zaposlenih žensk živelo z dohodki, ki so bili nižji od praga tveganja revščine, pri moških je bilo takih 3 %. Povprečna stopnja tveganja revščine zaposlenih mladih v EU 25 je sicer v vseh opazovanih letih nekoliko višja kot v Sloveniji (od 2 do 4 %), vendar razlike med spoloma niso tako izrazite kot pri nas. Je pa na ravni Evropske Unije zaznati večje tveganje revščine mladih zaposlenih kot pri celotni aktivni populaciji.

Preglednica 3: Stopnja tveganja revščine zaposlenih mladih v primerjavi z vsemi zaposlenimi, Slovenija, EU 25 (2005–2007)

Starostne skupine		SLOVENIJA			EU 25		
		2005	2006	2007	2005	2006	2007
18–24	SKUPAJ	5	5	4	9	9	9
	Moški	4	5	3	9	9	9
	Ženske	7	7	6	10	9	10
18–64	SKUPAJ	5	5	5	8	8	8
	Moški	5	5	5	9	8	9
	Ženske	4	4	4	7	7	7

Vir: EUROSTAT 2007b

Stopnja tveganja revščine med mladimi zaposlenimi v Sloveniji je torej dokaj nizka kljub prevladujoči obliki zaposlovanja mladih za določen čas v primerjavi s podatki za EU 25. Ugotovimo lahko, da v primerjavi z evropskimi trgi delovne sile slovenski zagotavlja več ekonomske in socialne varnosti, pri čemer moramo upoštevati tudi vlogo gospodinjstev, v katerih živijo mladi in ki dodatno vplivajo na stopnjo tveganja revščine zaposlenih. Vztrajanje slovenskih mladih v izvorni družini dlje časa od njihovih evropskih vrstnikov posledično vpliva na njihovo socio-ekonomsko varnost.

Za slovenski trg delovne sile je značilna razmeroma visoka stopnja brezposelnosti mladih. Leta 2008 je stopnja brezposelnosti med osebami, starih od 15 in 24 let, znašala 10,6 % (10,0 % za moške in 11,4 % za ženske) v primerjavi s 4,4 % stopnjo brezposelnosti splošne populacije. Med vsemi prejemniki denarnega nadomestila za brezposelnost je bilo leta 2008 12,9 % starih od 18 do 30 let, kar je največ po letu 2004. Največ nadomestil je sicer namenjenih osebam, starih nad 50 let, vendar se je predvsem med letoma 2007 in 2008 povečal tudi delež mladih (ZRSZ 2008).

Družini in otrokom se v skladu z Zakonom o socialnem varstvu (Ur. l. RS št. 114/2006) zagotavljajo sredstva za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki zagotavlja preživetje z denarno socialno pomočjo. Od 1. 7. 2008 osnovni znesek minimalnega dohodka po podatkih ministrstva znaša 221,7 €.

Preglednica 4: Število izplačanih denarnih socialnih pomoči za mesec glede na starost vlagatelja

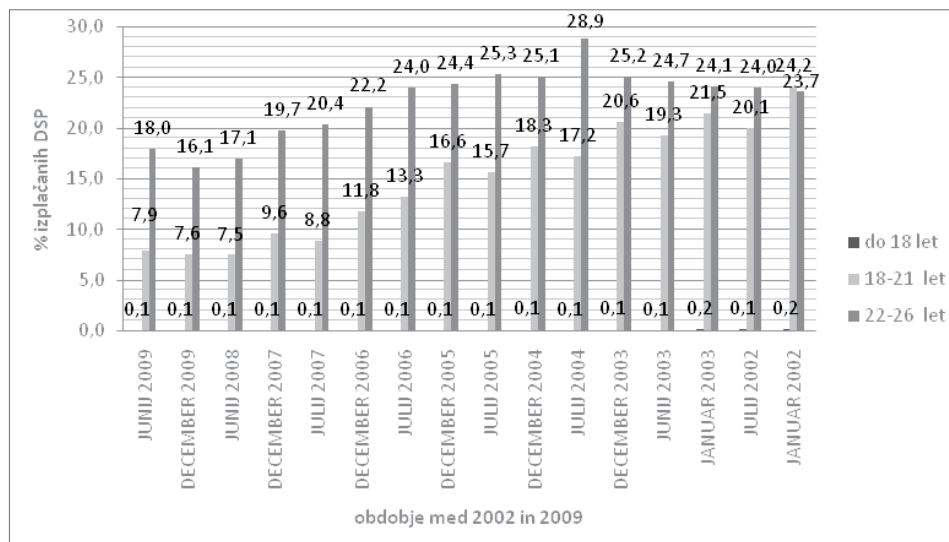
	Do 18	18–21	22–26	27–45	46–59	60–64	65–79	80+	Skupaj
Junij 2009	28	3.635	8.230	19.480	11.529	1.406	1.183	289	45.780
December 2009	38	3.084	6.557	16.549	11.293	1.457	1.361	344	40.683
Junij 2008	40	2.931	6.683	16.034	10.740	1.309	1.131	312	39.180
December 2007	42	4.037	8.293	18.032	8.648	1.361	1.248	345	42.006
Julij 2007	38	3.995	9.210	18.386	11.052	1.202	1.046	296	45.225
December 2006	50	6.451	12.162	21.447	12.002	1.240	1.228	320	54.900
Julij 2006	50	7.511	13.605	21.565	11.419	1.141	1.083	317	56.691
December 2005	62	10.445	15.360	22.416	11.843	1.228	1.249	316	62.919
Julij 2005	51	9.307	15.071	21.516	10.992	1.186	1.078	287	59.488
December 2004	72	11.361	15.628	21.452	11.010	1.237	1.184	312	62.256
Julij 2004	40	9.983	15.061	20.309	10.213	1.128	1.059	282	58.075
December 2003	70	11.897	14.520	19.101	9.690	1.105	1.096	263	57.742
Junij 2003	68	10.005	12.759	17.627	9.002	1.016	1.013	241	51.731
Januar 2003	69	9.859	11.083	15.148	7.874	902	819	168	45.922
Julij 2002	53	7.875	9.429	13.385	6.896	809	647	130	39.224
Januar 2002	63	7.641	7.471	10.043	5.041	619	567	132	31.577

Vir: spletna stran MDDSZ²

Glede na starostno sestavo prejemnikov denarne socialne pomoči, ki je prikazana na naslednji sliki, vidimo, da je bilo glede na starost vlagatelja v zadnjih nekaj letih tretjina ali manj (od 24 do 34 %) otrok in mladostnikov. Pred tem (od leta 2002 do leta 2005) je bilo otrok in mladostnikov bistveno več (od 37 do 48 %).

2 http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/denarna_socialna_pomoc/

Slika 1: Delež izplačanih denarnih socialnih pomoči v primeru, ko je vlagatelj otrok ali mladostnik

Vir: spletna stran MDDSZ³

Med denarnimi prejemki za mladino je treba omeniti še prejemke, ki so namenjeni samo šolajoči se mladini, in sicer štipendije. Leta 2008 je bilo dodeljenih 36.604 državnih štipendij, zavrnenih pa 21.163 vlog⁴. Po podatkih Statističnega urada RS je konec leta 2007 štipendije prejelo 54.630 štipendistov, od tega 7.309 kadrovske, 34.581 republiške, 12.571 Zoisove in 169 druge. Povprečna štipendija je znašala 169,00 € (kadrovska 210,00 €, republiška 156,00 €, Zoisova 178,00 € in druga 438,00 €) (SURS 2009b).

V kontekstu dohodkov šolajoče se mladine ne smemo zanemariti prihodkov prek študentskega servisa. Za veliko študentov je redno ali občasno delo prek študentskega servisa pomemben vir dohodka in možnost pridobitve prvih delovnih izkušenj, ki lahko pozneje ob polnem vstopu na trg delovne sile pomenijo pomembno prednost pred konkurenco (Smolej 2006).

³ http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/denarna_socialna_pomoc/

⁴ Podatki so iz letnih poročil centrov za socialno delo. Arhiv Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo. V skladu s prvim odstavkom 42. člena Zakona o štipendiranju od šolskega oziroma študijskega leta 2008/2009 dalje o dodelitvi državne štipendije na prvi stopnji odloča pristojni center za socialno delo.

Položaj mladih s socialnovarstvenega vidika

Leta 2006 je bilo v Sloveniji za programe socialne zaščite⁵ namenjenih 7.057 milijonov €, kar je za 6,7 % več kot leto prej (6.612 €). Izdatki za socialno zaščito so se realno povečali za 4,1 % .V deležu od BDP so se zmanjšali za 0,2 odstotne točke in so tako leta 2006 znašali 22,8 % (Jacović 2008 in UMAR 2009). Med programi socialne zaščite je za položaj mladih s socialnovarstvenega vidika pomembno predvsem področje družine in otrok, ki je podrobneje predstavljeno v nadaljevanju tega poglavja.

Preglednica 5: Izdatki za socialne prejemke po področjih, odstotni delež od BDP

	SI - 2005	SI - 2006	EU 27 - 2005 (ocena)	EU 27 - 2006 (ocena)
Bolezen in zdravstveno varstvo	7,3	7,1	7,5	7,5
Invalidnost	1,9	1,9	2,0	1,9
Starost	9,5	8,46 ⁶	10,4	10,3
Smrt hranitelja družine	0,4	1,7	1,6	1,6
Družina in otroci	1,9	1,9	2,1	2,1
Brezposelnost	0,7	0,7	1,6	1,4
Nastanitev	0,0	0,0	0,6	0,6
Druge oblike socialne izključenosti	0,6	0,5	0,3	0,3

Vir: Jacović 2008 in EUROSTAT 2009

Slovenija v strukturi izdatkov za socialne prejemke največji delež sredstev namenja področju starosti (8,4 % BDP) ter področju bolezni in zdravstvenega varstva (7,1 % BDP), ki predstavljata skoraj tri četrtine (70 %) izdatkov za socialne prejemke. Področje družine in otrok je leta 2006 predstavljalo 8,6 % vseh izdatkov za socialne prejemke in 1,9 % BDP za socialne prejemke.

Če primerjamo izdatke za socialne prejemke, smo v Sloveniji v primerjavi z EU 27 leta 2006 namenili več sredstev (0,1 % BDP) socialnim prejemkom na področju smrti hranitelja družine (tj. prejemkom, povezanim s smrtjo družinskega člana) in drugim oblikam socialne izključenosti (0,2 % BDP), kot so prejemki, namenjeni revnim in drugim skupinam socialno izključenih oseb, ki jih ne moremo uvrstiti v nobeno drugo področje. Manj sredstev pa smo namenili prejemkom s področja bolezni in zdravstvenega varstva (0,4 % BDP), starosti (1,9 % BDP), brezposelnosti (0,7 % BDP), nastanitve (0,6 % BDP) ter družine in otrok (0,2 % BDP).

5 Podatki so zbrani po enotni evropski metodologiji ESSPROS (The European System of Integrated Social Protection Statistics).

6 Upoštevana je leta 2008 sprejeta sprememba metodologije, v skladu s katero se družinske pokojnine osebam nad določeno starostjo ne prikazujejo več na področju starosti, temveč na področju hranitelja družine..

Država z namenom preprečevanja in reševanja socialne problematike posameznikov, družin in posebnih skupin prebivalstva zagotavlja javno socialnovarstveno službo z javnimi zavodi, ustvarja pogoje za zasebno delo ter podpira in spodbuja razvoj nevladnih organizacij na področju samopomoči, dobrodelnosti, neodvisnega življenja, prostovoljnega dela in podobno. (Kuzmanič Korva, 2005: 205). Položaj mladih s tega vidika bo podrobneje predstavljen v nadaljevanju. Znova pa moramo opozoriti, da kategorija mladih kot posebna družbena skupina pogosto ni posebej izpostavljena, temveč je obravnavana v okviru varstva otrok in družine. Na tem področju je lahko mladostnik obravnavan kot otrok (na primer 25-letni prejemnik otroškega dodatka) ali kot eden od staršev (na primer 25-letni vlagatelj otroškega dodatka za svojega otroka).

Varstvo otrok in družine

Področje starševstva je pri nas urejeno z Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Ur. l. RS, št. 69/2004), po katerem so za odločanje o upravnih stvareh v skladu s tem zakonom pristojni centri za socialno delo.

Število postopkov za zaščito otrokovega premoženja na centrih za socialno delo iz leta v leto narašča, kar ugotavlja tudi Kuzmanič Korva (2005: 210). Vse pogostejše gre za odločanje o vlogah staršev pri razpolaganju z otrokovim premoženjem, kar pomeni, da ali otroci pridobivajo novo premoženje ali starši prodajajo premoženje mladoletnih otrok. Avtorica opozarja na problem strokovnega znanja, ki bi ga centri pri tem potrebovali.

Center za socialno delo sme (v skladu s 23. in 24. členom), če so za to utemeljeni razlogi, dovoliti sklenitev zakonske zveze osebi, ki še ni stara 18 let. Pred tem mora zaslišati mladoletnika, tj. osebo, ki namerava skleniti zakonsko zvezo in mladoletnike starše ali skrbnika. Centri izdajo na leto približno 10 takih odločb.

Preživnino⁷ je bodisi z dogovorom na centru za socialno delo, s sodno poravnano, sodbo o določitvi preživnine bodisi z izvršljivim notarskim zapisom po podatkih MDDSZ z dne 13. 7. 2009 prejelo 62.409 otrok in mladostnikov. Med njimi jih je bilo 11.854 starih od 14 do 18 let in 14.179 starih več kot 18 let. Povprečna preživnina znaša 116,28 €.

Področje rejništva je pri nas urejeno z Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Ur. l. RS, št. 69/2004), Zakonom o urejanju rejniške dejavnosti (Ur. l. RS, št. 56/2006) in s podzakonskimi akti. Z novim zakonom o izvajanju rejniške dejavnosti in s podzakonskimi akti je bolje in sistematično poskrbljeno tako za

⁷ Za zagotavljanje uveljavljanja pravice do nadomestila preživnine otrokom, ki jim je s pravnoomočno sodbo, z začasno odredbo oziroma dogovorom pri centru za socialno delo določena preživnina, vendar je preživninski zavezanec ne plačujejo, je zadolžen Javni jamstveni in preživninski sklad RS.

rejence kot tudi za rejnike in rejniške družine, kar ugotavlja tudi Kuzmanič Korva (2005: 214). Avtorica hkrati opozarja na pomanjkanje rešitve v obliki specializiranih rejniških družin, kjer bi lahko takoj – ponoči, za konec tedna ali med prazniki – namestili hudo ogroženega otroka, ki potrebuje intenzivno pomoč. Klun (2009: 35) pa opozarja predvsem na problem kratkotrajnega rejništva, saj gre za začasen ukrep, pri čemer Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti ne opredeljuje dobe kratkotrajnega rejništva. Praksa tudi kaže, da je rejništvo v Sloveniji predolgo (Struna in Zemljič v Klun 2009). Število otrok v rejništvu se že več let bistveno ne spreminja; leta 2008 jih je bilo 1305 (Nagode in Dremelj 2009: 22), leta 2004 pa 1279 (Kuzmanič Korva 2005: 213)⁸. V Sloveniji je bilo leta 2008 844 rejniških družin, po podatkih MDSSZ (junij 2009) pa 811⁹.

Skrbnništvo je urejeno z Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Ur. l. RS, št. 69/2004). Leta 2008 so centri za socialno delo izdali 915 odločb za postavitvev skrbnika za poseben primer. Leta 2008 je bilo 915 mladoletnih v skrbništvu za poseben primer, v stalnem skrbništvu pa 222 (Nagode in Dremelj 2009: 22). Pred štirimi leti (Kuzmanič Korva 2005: 213)jih je bilo 1356 v skrbništvu za poseben primer in 417 v stalnem skrbništvu.

Med ukrepi posebnega varstva otrok in mladostnikov so centri za socialno delo največkrat obravnavali mladoletnike v kazenskem postopku in mladostnike v postopku o prekršku. Število obravnav v obeh primerih je med letoma 2007 in 2008 nekoliko naraslo. Veliko je bilo tudi obravnav otrok in mladoletnikov zaradi težav v odraščanju.

Mladoletnikom so po 77. členu Kazenskega zakonika lahko naložena različna navodila in prepovedi. Centri za socialno delo beležijo približno 90 udeležb programov socialnega treninga letno, okrog 170 poravnav z oškodovancem tako, da mladoletnik s plačilom, z delom ali kako drugače povrne škodo, ki jo je povzročil s kaznivim dejanjem, ter okrog 90 napotitev na delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti. Če je treba s primernimi ukrepi vplivati na mladoletnika in njegovo vedenje, se mu odredijo navodila in prepovedi tudi na podlagi 36. člena Zakona o prekrških. Centri za socialno delo beležijo okrog 30 mladoletnikov letno z navodilom, da morajo redno obiskovati šolo, 40 z navodilom, da morajo opravljati dela v korist humanitarnih organizacij ali samoupravne lokalne skupnosti ter okrog 40 z navodilom, da morajo obiskovati vzgojno, poklicno, psihološko ali drugo posvetovalnico. Centri za socialno delo otroke in mladostnike najpogosteje obravnavajo zaradi zasvojenosti (droge, alkohol in drugo), in sicer okrog 200 letno. Obravnav zaradi beganja od doma je bilo leta 2008 132 in zaradi posebnih potreb 75.

8 Glede na podatke ministrstva je bilo junija 2009 1185 rejencev, od tega 596 deklic. Poleg teh je bilo 323 otrok nameščenih v družine, ki izvajajo rejništvo kot sorodniki (vir: <http://www.mddsz.gov.si/si/statistika/rejnistvo/>). Na problem neskladja med podatki smo opozorili že v uvodu tega poglavja.

9 Vir: <http://www.mddsz.gov.si/si/statistika/rejnistvo/>

Preglednica 6: Posebno varstvo otrok in mladostnikov

Obravnava otrok in mladoletnikov		2007	2008
Obravnava otrok zaradi suma storitve prekrška ali kaznivega dejanja	Št. otrok	726	701
Obravnava otrok in mladoletnikov zaradi težav v odraščanju (brez kaznivega dejanja)	Št. otrok oz. mladoletnikov	1416	1102
Odloženi pregon (3. točka 162. člena ZKP ¹⁰)	Št. mladoletnikov	125	91
Obravnava mladoletnika v predkazenskem postopku/mnenje o smotrnosti postopka proti mladoletniku (466. člen ZKP)	Št. mladoletnikov	315	412
Obravnava mladoletnika v kazenskem postopku	Št. mladoletnikov	2113	2305
Obravnava mladoletnika v postopku o prekršku	Št. mladoletnikov	1958	2118
Vzgojni ukrepi (KZ ¹¹):			
Namestitev mladoletnika v vzgojni zavod	Št. mladoletnikov	85	113
Namestitev mladoletnika v zavod za usposabljanje	Št. mladoletnikov	3	1
Namestitev mladoletnika v prevzgojni dom	Št. mladoletnikov	29	35
Namestitev mladoletnika v mladoletniški zapor	Št. mladoletnikov	31	8
Navodila in prepovedi (77. člen KZ):			2
a) udeležba programov socialnega treninga;	Št. mladoletnikov	88	93
b) poravnava z oškodovancem;	Št. mladoletnikov	171	176
c) delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti.	Št. mladoletnikov	94	88
Nadzorstvo organa socialnega varstva (78. člen KZ)	Št. mladoletnikov	845	759
Vzgojni ukrepi (ZP ¹²):			
Navodila in prepovedi (36. člen ZP):			
a) redno obiskovanje šole;	Št. mladoletnikov	28	34
b) opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali samoupravne lokalne skupnosti;	Št. mladoletnikov	57	39
c) obvezno obiskovanje vzgojne, poklicne, psihološke ali druge posvetovalnice.	Št. mladoletnikov	27	36
Nadzorstvo organa socialnega varstva (37. člen ZP)	Št. mladoletnikov (sklep sodišča)	77	87
Obravnava otrok in mladostnikov zaradi:			
a) beganja od doma;	Št. otrok oz. mladoletnikov	174	132
b) zasvojenosti (alkohol, droge idr.);	Št. otrok oz. mladoletnikov	240	202
c) posebnih potreb (usmerjanje otrok s posebnimi potrebami).	Št. soglasij CSD za izdajo odločb o usmeritvi otrok	75	75

Vir: IRSSV, Analiza delovanja centrov za socialno delo (2008, 2009)

10 Zakon o kazenskem postopku

11 Kazenski zakonik

12 Zakon o prekrških

Centri za socialno delo v okviru posebnega varstva otrok in mladostnikov izvajajo tudi ukrepe namestitve otrok in mladostnikov v vzgojne in prevzgojne ustanove. V zadnjih dveh letih je bilo v posamezno institucijo nameščenih manj kot 100 mladostnikov, le število namestitev v vzgojni zavod se je leta 2008 povzpelo na 113. V sedmih vzgojnih zavodih je bilo v letu 2008 nameščenih 226 otrok oziroma mladostnikov, največ v starosti od 14 do 17 let. Mladostnikov, ki so bili stari od 16 do 21 let, je bilo 39. Število vključenih v omenjene zavode se v zadnjih treh letih ne spreminja bistveno, čeprav je v obdobju od 2007 do 2008 zaznati rahel upad. V okviru vzgojnih zavodov je treba izpostaviti še delovanje 36. stanovanjskih in vzgojnih skupin (SURS 2009c).

V Sloveniji obstaja še nekaj drugih oblik institucionalne namestitve za otroke in mladostnike. Leta 2008 je delovalo pet centrov za usposabljanje, delo in varstvo otrok in mladostnikov, kamor so bili v domsko varstvo vključeni 403. otroci in mladostniki, v dnevno pa 120 oseb. Število oseb v institucionalnem varstvu se v zadnjih letih zmanjšuje, obraten trend pa je zaznati v številu uporabnikov, vključenih v dnevno varstvo. Tako v domskem kot dnevnem varstvu v centrih prevladujejo mladostniki od 16. leta naprej (ibid.).

Zavodi in nekatere osnovne šole s prilagojenim programom imajo v sestavi tudi domove za bivanje šolajočih se otrok in mladostnikov. Leta 2008 je bilo takih zavodov 15, v njih pa je bivalo 534 otrok in mladostnikov, kar je najmanj v zadnjih treh letih. Dobra polovica (54,5 %) uporabnikov je bila stara 16 let in več; največ jih je bilo starih od 16 do 19 let (228). Največ mladih uporabnikov zavodov je bilo gibalno oviranih ali so imeli lažje ali zmerne motnje v duševnem razvoju. Bivanje šolajočih se otrok in mladostnikov v zavodih se v zadnjih letih močno zmanjšuje, od leta 2006 je zabeležen skoraj polovičen upad. V edinem prevzgojnem domu je bilo leta 2008 27 varovancev, med katerimi je bilo le eno dekle, stari pa so bili od 16 do 21 let. Število mladostnikov v tej instituciji ostaja v zadnjih letih na približno enaki ravni (leta 2006 29 in leta 2007 25). V treh mladinskih domovih so leta 2008 zabeležili 144 otrok in mladostnikov, od tega je bila slaba polovica (47,9 %) starih od 16 do 21 let. Število uporabnikov v teh institucijah se je od leta 2006 nekoliko zvišalo (za 12 oseb), vendar v primerjavi z letom 2007 ostaja isto (SURS 2009c, 2008c, 2007).

V Sloveniji trenutno deluje 8 kriznih centrov za otroke in mladostnike, od katerih je en namenjen predšolskim otrokom (od 0 do 6 let). Ta oblika namestitve oziroma pomoči mladim je namenjena otrokom in mladostnikom od 6. do 18. leta (spletna stran MDDSZ¹³). Skupno število uporabnikov v letu 2007, ki so ostali v sedmih KCM, je bilo 349. Najpogosteje (119) so tam ostali od 2 do 7 dni, 51 otrok in mladostnikov pa je v KCM bivalo več kot 21 dni.

13 http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/izvajalci_na_podrocju_socialnega_varstva/krizni_centri_za_mlade_in_otroke/

Preglednica 7: Število otrok in mladostnikov glede na dolžino bivanja v KCM

Trajanje	N	%
1 dan	48	13,8
Od 2 do 7 dni	119	34,1
Od 8 do 14 dni	86	24,6
Od 15 do 21 dni	45	12,9
Več kot 21 dni	51	14,6
Skupaj	349	100,0

Vir: Letna poročila CSD za leto 2007 (7 KCM), Arhiv Inštitut RS za socialno varstvo

Denarni prejemki na področju otrok in družine

Država na področju otrok in družine v okviru socialne zaščite zagotavlja različne denarne prejemke, za socialni položaj mladih pa so pomembni predvsem denarni prejemki šolajočih se in denarni prejemki za starše (ciljni skupini, kot ju opredeljuje Kersnik (2008)).

Med starševska nadomestila uvrščamo porodniško, očetovsko in posvojiteljsko nadomestilo ter nadomestilo za nego in varstvo otroka. Iz zavarovanja za starševsko varstvo izhajata še pravica iz naslova krajšega delovnega časa in pravica do plačila prispevkov zaradi zapustitve trga dela, med družinske prejemke pa pomoč ob rojstvu otroka, starševski dodatek, otroški dodatek, dodatek za nego otroka, dodatek za veliko družino in delno plačilo za izgubljeni dohodek. Leta 2007 je starševska nadomestila povprečno mesečno prejemale 19.260 upravičencev ali slab odstotek več kot leta 2006.

Preglednica 8: Upravičenci oziroma prejemniki starševskih nadomestil in družinskih prejemkov, Slovenija, 1995, 2000–2007

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Starševska nadomestila ³⁾	17.261	16.343	16.617	15.944	17.443	16.972	17.534	19.084	19.260
Očetovsko nadomestilo ⁴⁾	-	-	-	-	10.917	12.667	11.308	14.098	15.289
Otroški dodatek ³⁾	123.006	247.505	248.996	245.077	240.072	235.418	228.962	228.935	227.760
Otroški dodatek ¹⁾	222.634	411.397	412.495	408.051	400.680	392.538	383.467	383.415	381.732
Pomoč ob rojstvu otroka ²⁾	18.408	18.083	16.101	18.308	16.746	17.811	17.980	19.190	19.924
Starševski dodatek ³⁾	3.015	2.452	2.317	2.175	2.498	2.808	2.833	3.014	3.025
Dodatek za nego otroka ¹⁾	-	4.731	4.806	5.219	5.263	5.325	5.402	5.530	5.683
Dodatek za veliko družino ²⁾	-	-	-	24.653	24.363	24.419	24.965	36.505	28.132
Delno plačilo za izgubljeni dohodek ³⁾	-	-	-	-	164	280	328	429	438
Pravice iz naslova krajšega delovnega časa ³⁾	-	-	-	-	828	2.970	2.403	4.718	6.682
Pravica do plačila prispevkov zaradi zapustitve trga dela ³⁾	-	-	-	-	-	-	-	399	886

Vir: SURS 2009d

Opombe: (1) povprečno mesečno število prejemnikov (otrok), (2) število upravičencev, (3) povprečno mesečno število upravičencev in (4) število očetov, ki so leta 2007 prejeli to nadomestilo.

Povprečno mesečno število upravičencev do otroškega dodatka oziroma prejemnikov tega dodatka se je leta 2007 v primerjavi s prejšnjim letom zmanjšalo. Mesečni otroški dodatek je leta 2007 prejelo povprečno 227.860 upravičencev, in sicer za 381.732 otrok¹⁴. V primerjavi s prejšnjim letom se je delež upravičencev zmanjšal za 0,5 %, delež otrok (prejemnikov) pa za 0,4 % (Jacović 2009).

Število upravičencev do vseh preostalih pravic oziroma prejemnikov se je leta 2007 povečalo. Povprečno mesečno število upravičencev do starševskih nadomestil se je v primerjavi z letom 2006 povečalo za slab odstotek (na 19.260). Očetovsko nadomestilo je prejelo 15.289 očetov ali za dobrih 8,0 % več kot leta 2006. Povprečno mesečno število upravičencev do starševskega dodatka se je v primerjavi s predhodnim letom povečalo za malo manj kot pol odstotka (na 3.025). Pomoč ob rojstvu otroka je prejelo za slabe 4,0 % več upravičencev (19.924) kot v letu 2006. Dodatek za nego

14 Izraz otrok se v tem primeru uporablja za osebe, stare do 26 let.

otroka je povprečno mesečno prejelo 5.683 otrok, kar je za slabe 3,0 % več kot leto prej. Tudi dodatek za veliko družino je v primerjavi z letom 2006 prejelo več upravičencev, in sicer za dobrih 6,0 % (28.132). Delno plačilo za izgubljeni dohodek je prejelo povprečno mesečno 438 upravičencev, kar je za dobra 2,0 % več kot leta 2006. Ravno tako se je povečalo povprečno mesečno število upravičencev do pravic iz naslova krajšega delovnega časa in do pravice do plačila prispevkov zaradi zapustitve trga dela, in sicer prvih za dobrih 40,0 %, drugih pa kar za 120,0 % v primerjavi z letom prej (ibid).

Preglednica 9: Starševska nadomestila in družinski prejemki, sredstva izplačana za ta namen, v 000 EUR¹⁵, Slovenija, 2000–2007

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Starševsko nadomestilo	115.715	132.056	137.364	141.508	154.544	173.176	189.367	212.433
Očetovsko nadomestilo	-	-	-	5.462	6.101	5.537	8.758	10.144
Otroški dodatek	187.381	200.847	214.747	230.416	233.938	236.192	241.107	246.012
Pomoč ob rojstvu otroka	2.216	1.928	3.843	3.764	4.269	3.810	4.665	5.062
Starševski dodatek	2.537	2.596	3.263	4.707	5.350	5.537	5.963	6.116
Dodatek za nego otroka	3.017	3.459	4.903	5.834	5.888	6.113	6.447	6.832
Dodatek za veliko družino	-	-	2.500	5.450	7.991	8.342	9.343	10.054
Delno plačilo za izgubljeni dohodek	-	-	-	814	1.402	1.794	2.141	2.546
Pravice iz naslova krajšega delovnega časa	-	-	-	697	1.252	1.819	2.028	3.516
Pravica do plačila prispevkov zaradi zapustitve trga dela	-	-	-	-	-	-	188	1.259

Vir: SURS 2009d

Med pravicami iz naslova starševskega varstva in družinskih prejemkov je bilo največ denarja namenjenega za otroške dodatke. Za vse pravice je bilo leta 2007 namenjenih približno 503 milijone EUR. Za izplačilo otroških dodatkov je bilo namenjenih največ, in sicer približno 246 milijonov EUR, kar je za 2,0 % več kot leta 2006, sledila so sredstva za izplačilo starševskih nadomestil (približno 212 milijonov EUR) in dodatkov za veliko družino (približno 10 milijonov EUR) (Jacović 2009).

Slovenija poleg denarnih prejemkov svojim državljanom nudi tudi nedenarne prejemke, socialnovarstvene storitve, subvencije in podobno. Med njimi so za mlado generacijo ključni predvsem subvencionirani prevozi učencev, dijakov in študentov, subvencionirana šolska prehrana, subvencionirano bivanje študentov in učbeniški skladi.

¹⁵ Podatki do leta 2006 so preračunani v evre po enotnem menjalnem tečaju 239,64 SIT / 1 EUR.

Programi v podporo otrokom, mladostnikom in družini

Z namenom preprečevanja in reševanja socialne problematike posameznikov, družin in skupin prebivalstva država poleg zagotavljanja javne službe na tem področju spodbuja in podpira tudi razvoj dopolnilnih programov, ki jih v največji meri izvaja nevladni sektor. Za področje preprečevanja in reševanja socialne problematike mladih so zlasti pomembni programi, ki jih podpira Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Gre za programe, ki so večinoma usmerjeni k družini, otrokom in mladim. Programov, ki so namenjeni izključno mladini, tako ni mogoče posebej izpostaviti.

Leta 2007 je bilo sofinanciranih 153 programov na področju družinske mediacije, programov za osebno rast otrok in mladostnikov in šole za starše. Največ jih je bilo s področja osebne rasti otrok in mladostnikov (44,4 %). Vsi sofinancirani programi so bili namenjeni podpori družine in njenih članov. Najpogostejše vsebine oziroma teme programov so bile: vzgoja, odraščanje, osebni razvoj, samopodoba, komunikacija, konflikti v družini, (ne)nasilje, vrednote in stališča, spodbujanje ustvarjalnosti, odprava neučinkovitosti (pri vzgoji in komunikaciji), spodbujanje samoiniciativnosti, razvoj kompetenc, socialnih veščin in spretnosti, kreativno preživljanje prostega časa, aktivna participacija (prostovoljno delo, družbeno koristno delo) (Črnak Meglič in Boškić 2007).

Večina programov je bila namenjena splošnim ciljnim skupinam (otroci, družina, starši), nekateri pa naslednjim specifičnim skupinam: mladim staršem, staršem v stiski po rojstvu otroka, študentom, adolescentom, osipnikom, otrokom romske skupnosti, otrokom iz višjih razredov osnovne šole z rizičnim vedenjem, mladim nekdanjim zasvojenecem, otrokom iz odročnih vasi, socialno ogroženim otrokom, otrokom iz družin z nizkimi dohodki, gluhoslepim, slepim in slabovidnim, družinam, ki se soočajo z duševno motnjo, otrokom in mladim v stiski in otrokom, ki so v svoji družini v stiski (Črnak Meglič in Boškić 2007).

Direktorat za socialne zadeve MDDSZ sofinancira programe na 15 razpisanih področjih. Ciljni skupini mladih so namenjeni predvsem programi na dveh področjih, kot uporabnike pa mladostnike lahko najdemo tudi v programih na vseh ostalih razpisanih področjih. Tu lahko izpostavimo programe telefonsko svetovanje otrokom, mladostnikom in drugim osebam v stiski, programe za kratkotrajno dnevno ali celodnevno obravnavo in oskrbo otrok in mladostnikov, prikrajšanih za normalno družinsko življenje, in specializirane preventivne programe, namenjene otrokom in mladostnikom s težavami v odraščanju.

Predstavljeni programi so pomembno dopolnilo javni službi pri preventivi, preprečevanju in reševanju socialne problematike otrok, mladih in družin.

Zaključek

Položaj mladih je odvisen od njihove sposobnosti, da si v tržni tekmi skozi procese izobraževanja in vključevanja na trg delovne sile zagotovijo ustrezno raven dohodkovne varnosti. Vzporedno s tem država s sistemom socialnega varstva predstavlja netržni podporni mehanizem, ki s svojimi strategijami, programi, ukrepi in storitvami, zagotavlja podporo tako otrokom in mladim kot tudi družinam.

Čeprav trg delovne sile v Sloveniji ne deluje v prid mladim, je tveganje revščine nezaposlenih in zaposlenih mladih nižje od povprečja teh kazalcev pri njihovih evropskih vrstnikih. Sklepamo lahko, da na to vplivata tako podaljševanje bivanja v izvorni družini kot tudi sistem socialnega varstva. Strategija ostajanja doma se tako izkaže kot racionalna izbira mladih pri zagotavljanju socio-ekonomske varnosti in s sistemom socialnega varstva predstavlja svojevrsten in razmeroma uspešen mehanizem preprečevanja revščine in zadovoljevanja potreb mladih. S tega vidika je treba izboljšati predvsem pogoje za lažje osamosvajanje mladih, kar pa je samo s podporo sistema socialnega varstva in drugih javnih politik težko uresničljivo, saj so ti del širših in kompleksnih družbenih in ekonomskih procesov, ki so trenutno mladim dokaj nenaklonjeni.

Literatura

Commission of the European Communities (2001): White Paper on Youth. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0681:FIN:EN:PDF>.

Črnak Meglič A., Boškič R. (2008): Spremljanje uvajanja inovacij na področju otroka in družine. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. EQLS - First European Quality of Life Survey: Families, work and social networks, 2005 Dostopno na: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2005/92/en/1/ef0592en.pdf> (3. 6. 2009).

Jacovič, A. (2008): Sistem socialne zaščite v Sloveniji od leta 1996 do leta 2006. Prispevek na 17. Statističnih dnevih Zmanjšanje administrativnih bremen zbiranja podatkov v statističnih raziskovanjih. Radenci, 5.–7. 11. 2008. Dostopno na: <http://www.statistichni-dnevi.si/content/view/32/37/lang.si/>.

Jacovič, A. (2009): Starševska nadomestila in družinski prejemki, Slovenija, 2007. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2109.

Kazenski zakonik Republike Slovenije (Ur. l. RS, št. 95/2004).

Kersnik, M. (2008): Denarni prejemki prebivalcev v javnem financiranju Slovenije (2005, 2006 in 2007). Delovni zvezek, št. 7/2008, let. XVII. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

Klun, M. (2009): Posvojitve v Sloveniji kot oblika socialnega starševstva. V: Socialno delo, 2009, 48, 1–3, strani 35–51.

Kuzmanič Korva, D. (2005): Socialni servisi za otroke, mladostnike in družine. V: Črnak-Meglič, A. (ur.): Otroci in mladina v prehodni družbi. Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za mladino. Maribor: Aristej.

Nagode, M., Smolej, S., Jakob, P., Kobal, B. in Žiberna, V. (2008): Delovanje centrov za socialno delo: analiza stanja za leto 2007. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Nagode, M., Dremelj, P. (2009): Delovanje centrov za socialno delo: analiza stanja za leto 2008. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

- Poročilo o razvoju 2008. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Poročilo o razvoju 2009. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Smolej, S. (2006): Tvegane zaposlitve kot vidik fleksibilizacije trga delovne sile in nove oblike revščine: magistrsko delo. FDV, Ljubljana.
- Smolej, S. in Nagode, M. (2008): Spremljanje izvajanja programov socialnega varstva: končno poročilo. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Smolej, S., Žiberna, V. in Nagode, M. (2009): Spremljanje izvajanja programov socialnega varstva: poročilo o izvajanju programov v letu 2008: končno poročilo. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Zaviršek, D. (2009): Med krvjo in skrbjo: socialno starševstvo kot širitev koncepta starševstva v današnjem svetu. V: Socialno delo, 2009, 48, 1–3, strani 3–17.
- Zakon o kazenskem postopku (Ur. l. RS, št. 32/2007).
- Zakon o prekrških (Ur. l. RS, št. 70/2006).
- Zakon o socialnem varstvu (Ur. l. RS, št. 114/2006).
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Ur. l. RS, št. 69/2004).
- Zakon o Javnem jamstvenem in preživninskem skladu Republike Slovenije (Ur. l. RS, št. 78/2006).
- Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje (2008): Letno poročilo 2008. Dostopno na: <http://www.ess.gov.si/slo/Predstavitev/LetnaPorocila/lp08/Slovenija/index.htm>.
- Zakon o štipendiranju (Ur. l. RS, št. 59/2007).

Spletni viri:

- SURS (2009a): Kazalniki dohodka in revščine. Dostopno na: http://www.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp#08, (7. 8. 2009).
- SURS (2009b): Štipendije. Dostopno na: <http://www.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp>, (14. 8. 2009).
- SURS (2009c): Statistične informacije, št. 28/2009. Dostopno na: <http://www.stat.si/doc/statinf/09-SI-097-0901.pdf>, (3. 8. 2009).
- SURS (2009d): Statistična novica. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2109, (22. 7. 2009).
- SURS (2008a): Statistična novica. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=1785, (5. 6. 2009).
- SURS (2008b): Statistične informacije št. 37/2008. Dostopno na: <http://www.stat.si/doc/statinf/07-si-008-0804.pdf>, (5. 6. 2009).
- SURS (2008c): Statistična novica. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1655, (5. 6. 2009).
- SURS (2007): Statistična novica. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=928, (8. 8. 2009).
- Eurostat (2009): Eurostat Statistics Database. Dostopno na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/living_conditions_and_social_protection/data/database, (12. 7. 2009).
- Eurostat (2007a): Eurostat Statistics Database. Dostopno na: http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di03&lang=en, (8. 7. 2009).
- Eurostat (2007b): Eurostat Statistics Database. Dostopno na: <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, (17. 6. 2009).
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2009). Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/denarna_socialna_pomoc/, (7. 6. 2009).
- <http://www.mddsz.gov.si/si/statistika/prezivnine/>, (7. 7. 2009).
- <http://www.mddsz.gov.si/si/statistika/rejnistvo/>, (7. 7. 2009).
- http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/izvajalci_na_podrocu_socialnega_varstva/krizni_centri_za_mlade_in_otroke/, (7. 7. 2009).

Izr. prof. dr. **Srna Mandič** je zaposlena na
Fakulteti za družbene vede kot izredna
profesorica in nosilka predmeta Javne politike
in socialna vprašanja ter znanstvena svetnica
in predstojnica Centra za proučevanje
družbene blaginje. Njeno raziskovanje zajema
predvsem študije stanovanja in blaginje ter
kakovosti življenja.

Stanovanjske razmere mladih

Povzetek | V prispevku sta obravnavana ključna pola stanovanjske oskrbe mladih: bivanje pri starših in samostojno bivanje v uveljavljenih tipih stanovanjske oskrbe. Ugotovljamo, da je odstotek mladih (18–34 let), ki še živijo s starši, v Sloveniji zelo visok in tretji najvišji v EU 27. Mladi (25–29 let), ki živijo v samostojnem stanovanju, v primerjavi z vrstniki v EU 27 kažejo naslednje posebnosti: po odstotku lastnikov in najemnikov neprofitnih stanovanj se uvrščajo v sredino med evropskimi državami, po odstotku najemnikov v zasebnem sektorju v spodnjo četrtino, po odstotku uporabnikov, ki ne plačujejo najemnine (v sorodnikovem stanovanju), pa v sam vrh (3. mesto). Tako je jasno, da ima družina pri stanovanjski oskrbi mladih v Sloveniji zelo veliko vlogo, kar opozarja na težavnost razmer tistih, ki takšnega sorodstvenega zaledja nimajo, in bi terjalo več raziskovalne pozornosti. Glede neprimernega stanovanjskega standarda smo ugotovili, da ga je med mladimi do 24 leta manj kot v drugih starostnih skupinah in manj kot med vrstniki v drugih državah EU 27. K temu veliko prispeva dejstvo, da pogosteje živijo še pri starših. S starostjo narašča odstotek tistih v neprimernem stanovanju, torej se mladim po selitvi v samostojno stanovanje stanovanjske razmere poslabšajo. Takšen pojav lahko opazimo le v nekaterih drugih evropskih državah. Opozarjamo na veliko neravnovesje med bremenimi in odgovornostmi, ki jih na eni strani prevzema minimalistična stanovanjska politika, in tistimi, ki ostanejo družini oziroma sorodstvu.

Uvod

Stanovanjske razmere mladih so za družbo in njene analitike pomembne in zanimive s treh zornih kotov – z vidika delovanja sistema stanovanjske oskrbe, z vidika demografske reprodukcije družbe in z vidika mladih kot ranljive družbene skupine. Prvi izpostavlja stanovanjske razmere mladih kot najboljši pokazatelj in merilo delovanja celotnega sistema stanovanjske oskrbe; mladi so namreč najbolj dinamičen in izpostavljen akter v tem sistemu in so najbolj pod udarom vseh sprememb (npr. rasti cen in najemnin, obrestnih mer itd.). Zato analiza njihovega položaja daje odličen vpogled v procese stanovanjske oskrbe v družbi (Chew 1990).

Drug zorni kot pa v zvezi s stanovanjskimi razmerami mladih postavlja v ospredje vprašanje demografske reprodukcije družbe, saj samostojno stanovanje mladih vidi v funkciji ustanavljanja samostojnega gospodinjstva, torej nove demografske enote. Ovirano prehajanje mladih iz gospodinjstva in stanovanja staršev v lastno, avtonomno gospodinjstvo in stanovanje tako pomeni ovirano ali upočasnjeno nastajanje novih gospodinjstev in posledično druge demografske spremembe, ki zadevajo oblikovanje partnerstev in vstop v starševstvo, torej tudi vpliv na nataliteto. Iacovou (2002) opredeli obdobje med 18. in 34. letom kot tisto, v katerem večina mladih preživi naslednje, medsebojno povezane prehode: iz starševskega v samostojno gospodinjstvo; iz samskega v partnerski status; iz stanja brez otrok v starševstvo; iz stanovanja staršev v avtonomno stanovanje. Iacovou ugotavlja, da v vseh državah v tem starostnem obdobju večina mladih opravi vse te prehode, vendar pa se države zelo razlikujejo po njihovi dinamiki in obliki. Ugotavlja, da v nordijskih in atlantskih državah pride do tega prehoda razmeroma zgodaj in ob naslonitvi na razmeroma dostopna najemna stanovanja; obratno pa v južnoevropskih državah mladi zapustijo dom staršev razmeroma pozno, običajno s prehodom v lastniško stanovanje, pridobljeno ob pomembni pomoči družine.

Tretji vidik izpostavlja ranljivost mladih na stanovanjskem področju. Zadeva namreč samo kakovost življenja mladih in njihove zmožnosti in priložnosti v primerjavi z drugimi skupinami prebivalstva. Mladi, ki so pogosto še v procesu izobraževanja ali šele začenjajo svojo poklicno in družinsko kariero, imajo na voljo manj virov kot starejši, ki so si že uspeli nabrati več virov (Breen in Buchman 2002). S tega vidika se kakovost stanovanjskih razmer mladih kaže kot vprašanje enakosti in omogočanja podpore tistim, ki so zaradi bolj skopih virov v neenakopravnem položaju. Mladi so torej ena bolj ranljivih skupin, ki so že v izhodiščnem položaju slabše opremljene za tržno tekmo kot druge (Duffy 1998). Skrb za ranljive skupine, tudi na stanovanjskem področju, je poudarjena tako v mednarodnih (na primer v Lizbonski strategiji) kot tudi v slovenskih dokumentih (npr. v Nacionalnem stanovanjskem programu 2000, Nacionalnem akcijskem načrtu o vključevanju 2004) in dokumentih na lokalnih ravneh, kot je Stanovanjski program MOL za leto 2007. Stanovanjsko ranljivost mladih

pogojujejo tako njihove osebne in socialno psihološke značilnosti, npr. samostojnost (Ule in Kuhar 2002) kot tudi strukturne družbene okoliščine, v katerih mladi dobijo ali ne potrebujejo priložnost za samostojno, primerno osebno stanovanje, pri čemer je zlasti pomembna dostopnost najemnih stanovanj, tako zasebnih kot socialnih. Mladi izkazujejo specifične oblike stanovanjske ranljivosti (Edgar in dr. 2002, Edgar in dr. 2004; Boškić in Filipović 2002), posebej pa velja izpostaviti pogoste, začasne in prehodne oblike nastanitve (pri sorodnikih, prijateljih, nelegalno bivanje, odprto brezdomstvo itd.). Najbolj ranljivi med mladimi so tisti, ki ostanejo brez podpore staršev (Avramov 1995, Duffy 1998, Jones 1995), preden se uspešno umestijo na trgu dela.

Obdobje mladosti, ki na stanovanjskem področju obsega starost od 18 do 34 let (Iacovou 2002, Avramov 1996, Saraceno in Olagnero 2003), zajema zelo različne položaje na področju izobraževanja in poklicne poti in različne faze v oblikovanju gospodinjstva in družine. Zato to starostno obdobje obsega izjemno heterogeno populacijo, ki terja posebne in zahtevne analitične pristope, da bi pojavnost problematike zajela čim bolj celovito. Pri nas temu pojavu ne posvečamo dovolj pozornosti, kar se kaže v tem, da Slovenija ni vključena v najpomembnejše mednarodne podatkovne baze, ki bi omogočile, da ta pojav spremljamo na isti ravni kot večina drugih evropskih držav. Zato v pričujoči analizi uporabljamo teh nekaj dostopnih podatkov, za celovitejši vpogled pa bi bila potrebna samostojna raziskava. Dostopni podatki pa zajemajo le del pojavnosti – predvsem mlade, ki še živijo pri starših, in tiste, ki se osamosvojijo in pridobijo katerega od formalno uveljavljenih stanovanjskih statusov, kot so lastnik, najemnik ali uporabnik zasebnega stanovanja, ki ne plačuje najemnine. Vseh vmesnih primerov in zlasti tistih mladih, ki v tem vmesnem obdobju nimajo zadostne podpore staršev, s podatki nismo zajeli. Kompleksna analiza bi morala upoštevati različne skupine in položaje mladih ter tudi spol, pri katerem so že ugotovili velike razlike (Iacovou 2002, Mandič 2007).

Položaj mladih na stanovanjskem področju in glavni trendi

Položaj mladih na stanovanjskem področju obravnavamo v dveh sklopih. Prvi analizira kakovost stanovanja oziroma stanovanjski standard. To so fizične značilnosti stanovanja, ki se nanašajo na prostornost, opremljenost, sanitarno ustreznost in druge značilnosti stanovanjskega prostora. Drugi sklop zadeva stanovanjski položaj in dostopnost do stanovanja. Še pred tem podajamo metodološka pojasnila zaradi pravega razumevanja obravnavanih podatkov.

Metodološka pojasnila in omejitve primerljivosti in reprezentativnosti

Najprej naj opozorimo na omejitve glede na proučevane starostne skupine mladih. Medtem ko sta delitev in primerjava treh starostnih skupin mladih smiselni za vrsto kazalcev in tudi za analizo stanovanjske ravni, pa je pri vprašanju stanovanjskega statusa oz. stanovanjskega položaja to drugače. Namreč, s prehajanjem iz mladosti v postmladost in mlajšo odraslost mlada populacija postopno prehaja iz starševskih stanovanj in gospodinjstev v avtonomna stanovanja in lastna nova gospodinjstva. Ti obliki pa pomenita različne okvirje pridobivanja podatkov. Mladi, ki živijo pri starših, so tako obravnavani kot člani starševskega gospodinjstva, medtem ko so tisti v samostojnem gospodinjstvu obravnavani kot nosilci gospodinjstva. To sta ločena okvirja zbiranja in organiziranja podatkov, zato nimata skupnega imenovalca za primerjavo postavljenih starostnih skupin. Težavi se izognemo tako, da parcialno analizo opravimo z obeh vidikov in jo dopolnimo. Kljub temu opozarjamo na težave, da je nemogoče primerjati podatke, ki so zbrani v različnih okvirjih, na različnih vzorcih in glede na različne definicije starostnih razredov.

V pričujoči analizi uporabljamo različne podatkovne baze¹. Za mednarodne primerjave uporabljamo podatke Evropske raziskave o kakovosti življenja (European Quality of Life Survey – EQLS) iz leta 2004². Za podrobnejše analize slovenske populacije in medgeneracijskih razlik uporabljamo podatke Stanovanjske ankete 2005³ (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede 2005). Ker se vzorčenje razlikuje od EQLS, je pri primerjavah potrebna previdnost.

Poleg tega je treba izpostaviti, da se pri obeh podatkovnih bazah srečujemo s problemom reprezentativnosti vzorca za mlado populacijo, kar je posledica tega, da mladi pogosteje kot drugi prebivajo v začasnih in pogosto vzporednih oblikah stanovanja in življenjskih ureditev (npr. delno v internatu, najemni sobi ali pri sorodniku, delno pri starših). Te oblike nastanitve so v naši podatkovni bazi le delno registrirane, zato so gotovo pomanjkljivo zastopane.

1 Ker uporabljajo različne postopke vzorčenja, podajamo zgolj osnovne informacije, ki so potrebne za razumevanje in interpretacijo podatkov.

2 Baza vključuje podatke za 27 Evropskih držav. Za vsako državo uporablja reprezentativen vzorec prebivalstva; v Sloveniji je vključeval 700 oseb in je premajhen za podrobnejše analize. Mladi v treh starostnih skupinah so tu registrirani kot člani gospodinjstva. To pomeni naslednje: 700 respondentov je pričalo o razmerah 700 gospodinjstev; če je bil v gospodinjstvu kot član registriran kdo v zahtevani starostni kategoriji, smo mu pripisali najdene stanovanjske razmere. Če sta bila v gospodinjstvu registrirana dva člana v zahtevanem starostnem intervalu, smo dobili dva primera in vsakemu pripisali najdene stanovanjske razmere v gospodinjstvu. Pri tem je mogoče, da tako dobljen vzorec mladih ni povsem reprezentativen za celotno populacijo mladih. Ker je bil isti postopek uporabljen tudi za vse druge države, tako pridobljeni in obdelani podatki omogočajo ustrezne mednarodne primerjave.

3 Ta vključuje reprezentativen vzorec 4009 slovenskih gospodinjstev. V pričujoči analizi smo kot pripadnike predpisanih starostnih skupin uporabili tiste, ki so v imenu gospodinjstva odgovarjali na anketna vprašanja.

Stanovanjski standard

Pri ugotavljanju stanovanjskega standarda oz. stanovanjske ravni nekega dela prebivalstva stroka uporablja več različnih kazalcev, ki so običajno usmerjeni v ugotavljanje šibkih točk in identificiranje dela prebivalstva, ki je prikrajan za primerne razmere oz. raven, in ki se med državami zelo razlikujejo (prim. HABITAT Agenda 1996; Evropska komisija 1998; Alber in Fahey 2004; Atkinson in dr. 2002). Posamezne kazalce pogosto tudi združijo v nekakšen sintetičen celovit kazalec prikrajanosti.

Poglejmo najprej izbrane kazalce stanovanjske prikrajanosti slovenske mladine v primerjavi z vrstniki v evropskem prostoru, kot so oblikovani v EQLS. Preglednica 1 prikazuje odstotek tistih, ki občutijo pomanjkanje prostora, in odstotek tistih, ki bivajo v vlažnem stanovanju. V preglednici je za Slovenijo prikazano tudi, na katero mesto se uvršča v primerjavi z drugimi državami.

Preglednica 1: Odstotek tistih, ki občutijo pomanjkanje prostora, ter odstotek tistih, ki bivajo v vlažnem stanovanju, po starostnih skupinah prebivalstva v 27 članicah EU in Turčiji

	% , ki občuti pomanjkanje prostora				% v stanovanju, ki je vlažno			
	15–18	19–24	25–29	Vsi	15–18	19–24	25–29	Vsi
Avstrija	26	19	21	15	14	13	6	8
Belgija	20	19	23	14	18	16	19	13
Bolgarija	20	34	28	21	26	23	29	25
Ciper	17	22	18	17	24	22	19	20
Češka	26	22	24	15	17	13	12	13
Danska	17	23	38	19	11	20	25	10
Estonija	43	51	39	30	28	34	36	31
Finska	24	24	30	22	18	20	20	14
Francija	26	25	27	21	16	12	18	14
Nemčija	20	15	21	11	10	11	10	10
Zdr. kraljestvo	28	19	24	22	2	10	9	8
Grčija	27	26	25	21	16	23	19	19
Madžarska	22	22	30	18	13	16	15	15
Irska	24	23	17	17	12	11	14	13
Italija	31	26	22	20	14	13	10	13
Latvija	42	41	46	29	31	29	27	29
Litva	31	31	35	26	15	16	20	19
Luksemburg	27	24	22	26	5	5	11	7
Malta	16	14	15	13	25	31	32	31
Nizozemska	20	22	27	16	13	10	13	11
Poljska	40	33	36	30	24	20	20	21
Romunija	43	30	30	28	34	27	32	29
Slovaška	17	21	21	14	11	10	10	13
Slovenija	15 1.	16 4.	21 8.	15 8.	6 3.	9 3.	12 7.	12 8.

	% ki občuti pomanjkanje prostora				% v stanovanju, ki je vlažno			
	15–18	19–24	25–29	Vsi	15–18	19–24	25–29	Vsi
Španija	23	15	18	14	17	13	15	14
Švedska	23	25	38	20	9	9	8	5
Turčija	38	33	34	33	37	28	32	31
Portugalska	32	32	31	25	44	37	35	40
Povprečje	27	26	27	20	19	18	19	17

Vir: EQLS 2003

Pri obeh kazalcih lahko za Slovenijo ugotovimo naslednje. Prvič, najmlajša skupina občuti prikrajšanost manj kot drugi dve skupini mladih in še izraziteje manj kot celotna populacija. Nadalje, med tremi skupinami mladih je v najslabšem položaju najstarejša skupina, ki je glede na občutenje pomanjkanja prostora celo na slabšem od celotne populacije. Če posplošimo, lahko rečemo, da je mlajše prebivalstvo na boljšem kot starejše.

Drugič, zakonitost, da je mlajše prebivalstvo manj prikrajšano od drugih, nikakor ne velja kot splošna zakonitost v Evropi. Nasprotno, v številnih državah, na primer v Italiji, Nemčiji, Franciji in Avstriji velja obratno: mladi so prikrajšani pogosteje, kot to sicer velja za celotno populacijo. Tretjič, slovenski mladostniki so med najmanj prikrajšanimi v Evropi. Najmanj pogosto med vsemi državami občutijo pomanjkanje prostora in so po tem kriteriju na prvem (prvi najnižji odstotek), po bivanju v vlažnem stanovanju pa na tretjem mestu (tretji najnižji odstotek). Mladi odrasli imajo primerjalno gledano od njih nekaj slabši položaj in zasedajo 7. oz. 8. mesto, celotno prebivalstvo pa še nekoliko slabše.

Poglejmo še celostni kazalec neprimernih stanovanjskih razmer, prikazan v Preglednici 2. Kot neprimerne so definirane tiste razmere, kjer je ugotovljena vsaj ena od naslednjih pomanjkljivosti: v stanovanju je vlaga ali zamaka; dotrajana (gnijoča) okna; v stanovanju ni stranišča na izpiranje; v stanovanju občutijo pomanjkanje prostora.

Preglednica 2: Odstotek prebivalstva z neprimernimi stanovanjskimi razmerami po starostnih skupinah in v celotnem prebivalstvu, v 27 članicah EU in v Turčiji

	15–18 let	19–24 let	25–29 let	Vsa populacija
Avstrija	34	31	28	22
Belgija	37	32	41	28
Bolgarija	48	61	59	55
Ciper	35	37	28	33
Češka	35	30	31	27
Danska	28	36	53	28
Estonija	71	70	64	65
Finska	38	37	48	34

	15–18 let	19–24 let	25–29 let	Vsa populacija
Francija	37	34	40	31
Nemčija	32	23	28	19
Zdr. kraljestvo	34	25	32	28
Grčija	37	42	37	37
Madžarska	37	39	44	39
Irska	30	27	24	26
Italija	41	36	30	31
Latvija	61	62	62	61
Litva	59	59	58	59
Luksemburg	32	29	30	31
Malta	35	43	41	41
Nizozemska	33	32	41	29
Poljska	59	51	54	52
Romunija	72	66	73	70
Slovaška	39	46	53	47
Slovenija	22 1.	23 2.	33 10.	32 14.
Španija	31	24	30	26
Švedska	31	30	43	24
Turčija	64	54	55	56
Portugalska	56	52	46	51
Povprečje	43	42	44	38

Vir: EQLS 2003

Ta kazalec še bolj plastično prikaže specifični položaj mladine v Sloveniji, kar zadeva stanovanjski standard. Okrog 20 % mladih do 18. leta je izpostavljenih neprimernim stanovanjskim razmeram, kar je bolje kot v drugih starostnih skupinah. Ta rezultat pa jih uvršča tudi v sam vrh v Evropi, saj ta starostna skupina v nobeni drugi državi nima ugodnejšega položaja. Podobno velja tudi za starostno skupino od 19 do 24 let. Pri naslednji starostni skupini pa je že drugače, saj je kar tretjina izpostavljena neprimernim razmeram, kar jo v Evropi v primerjavi z vrstniki uvršča na 10. mesto. To pa je še vedno boljša uvrstitev, kot jo ima celotno prebivalstvo, ki se po pogostnosti neprimernih razmer uvršča na sredino, natančneje na 14. mesto. V Sloveniji je torej dokaj opazen trend, da med mladimi s starostjo narašča odstotek tistih, ki bivajo v neprimernih razmerah. To je v veliki meri povezano z zapuščanjem starševskega doma in ustanavljanjem samostojnega gospodinjstva v drugem stanovanju. Z večanjem starosti vse več mladih zapusti dom staršev z relativno ugodnimi stanovanjskimi razmerami in odide v samostojno stanovanje. Tam živijo v manj ugodnih razmerah, kar še zlasti velja, če imajo lastne otroke. Opozorimo pa, da je ta trend, ki se zdi v Sloveniji povsem naraven in samoumeven, mogoče zaznati tudi v nekaterih drugih državah članicah EU, a nikakor ne v vseh.

V nadaljevanju podrobneje obravnavamo položaj v Sloveniji, kot nam to dopuščajo podatki Stanovanjske ankete 2005. V Preglednici 3 so podani številni dodatni kazalci, ki podrobneje kažejo stanovanjske razmere skupin mladih. Praktično pri

vseh kazalcih je razvidno, da je najmlajša skupina najmanj izpostavljena stanovanjskim pomanjkljivostim. Kljub temu pa izpostavimo, da jih skoraj polovica (tj. 43 %) prebiva v stanovanju, kjer ne dosega standarda 'soba na osebo'. To vrednost v EU uporabljajo za določanje praga prenaseljenosti (Atkinson in dr. 2002). Vidimo torej, da mladi problema prenaseljenosti večinoma ne zaznavajo oziroma so v stanovanju s starši dosegli takšno delitev prostorov, kot jim ustreza.

Drugi dve starostni skupini pa si izmenjujeta položaj, saj je po nekaterih kazalcih v prednosti ena, po nekaterih pa druga. Izpostavimo nekaj zaskrbljujočih podatkov. V obeh starostnih skupinah ima okrog 20 % mladih težave zaradi pomanjkanja prostora v stanovanju; približno toliko jih pogreša prostor za zasebnost odrasčajočih in prostor za zasebnost odraslih. Okoli 8 % vprašanih ima težave z vlago. Po sintetičnem kazalcu pa okrog 25 % mladih v obeh skupinah nima primernih stanovanjskih razmer.

Preglednica 3: Deleži gospodinjstev mladih (respondentov) po starostnih skupinah in v vseh gospodinjstvih glede na izbrane kazalce stanovanjskega standarda

	Gospodinjstva mladih (respondentov) po starostnih skupinah			Vsa gospodinjstva (n = 4009)
	15–18 let (n = 31)	19–24 let (n = 153)	25–29 let (n = 236)	
Stanovanjski standard – izbrani kazalci				
Manj kot 18 m na osebo	16,7 %	40,3 %	23,6 %	29,0 %
Manj kot soba na osebo	41,9 %	60,3 %	39,6 %	38,5 %
Nima atrijske ali vrta	41,9 %	57,5 %	56,2 %	42,1 %
Nima kabineta ali sobe za delo	48,4 %	62,1 %	61,9 %	65,9 %
Ni dovolj prostora za zasebnost odraslih	10,0 %	17,0 %	15,0 %	13,6 %
Ni dovolj prostora za druženje s prijatelji. Sorodniki	0 %	12,5 %	14,0 %	14,5 %
Ni dovolj prostora za zasebnost odrasčajočih	0 %	25,7 %	21,8 %	21,5 %
Ni dovolj prostora za učenje in študij otrok	0 %	11,4 %	19,5 %	15,7 %
Ima težave zaradi premalo prostora	3,3 %	17,7 %	17,4 %	13,1 %
Ima težave zaradi vlage v stanovanju	3,2 %	7,7 %	9,3 %	7,9 %
Ima težave zaradi premalo dnevne svetlobe	6,5 %	7,2 %	4,6 %	5,8 %
Neprimerne stanovanjske razmere*	6,7 %	23,7 %	25,8 %	22,3 %
Povprečna površina - m ² na osebo -	28,76	25,35	28,81	33,01
Povprečno število sob na osebo	1,18	1,00	1,07	1,19

Vir: Stanovanjska anketa 2005, FDV-IDV

* Neprimerne stanovanjske razmere: stanovanje ima najmanj eno od naslednjih pomanjkljivosti: brez stranišča na izpiranje, premalo prostora v stanovanju, premalo dnevne svetlobe, pomanjkljive ali dotrajane napeljave.

Kljub razlikam v primerjalnem položaju starostnih skupin po različnih kazalcih lahko kot splošno ugotovitev izpostavimo, da imajo mladi med 15. in 18. letom nekoliko boljši, tisti med 25. in 29. letom pa nekoliko slabši stanovanjski standard kot celotna populacija. Ker je v družboslovju znano, da objektivni in subjektivni kazalci

kakovosti življenja nujno ne sovpadajo, so lahko nekateri ljudje zadovoljni v razmerah, ki veljajo za neprimerne, medtem ko so drugi v primernih razmerah nezadovoljni. Za slovensko prebivalstvo je bilo že ugotovljeno, da glede stanovanjskih površin po objektivnih kazalcih sodi v spodnjo polovico evropskih držav, po zadovoljstvu pa v zgornjo polovico (Mandič in Filipovič 2005). Zato pogledjmo še, kakšen je glede tega položaj proučevanih starostnih skupin, kar je podano v Preglednici 4.

Preglednica 4: Starostne skupine mladih in vsa gospodinjstva po primernosti stanovanjskih razmer in zadovoljstvu z njimi

Mladi po starostnih skupinah	N	V neprimernem stanovanju		V primernem stanovanju		Drugo	Skupaj
		Nezadovoljen	Zadovoljen	Nezadovoljen	Zadovoljen		
15–18 let	27	3,7 %	11,1 %	7,4 %	66,7 %	11,1 %	100,0 %
19–24 let	142	4,9 %	9,2 %	4,2 %	49,3 %	32,4 %	100,0 %
25–29 let	231	11,7 %	8,7 %	5,6 %	42,0 %	32,0 %	100,0 %
Vsa gospodinjstva	4009	5,9 %	10,1 %	2,7 %	55,0 %	26,2 %	100,0 %

Vir: Stanovanjska anketa 2005, FDV-IDV

Poglejmo stanje, poimenovano 'blaginja', v katerem sovpadajo objektivno primerne razmere in subjektivno zadovoljstvo z njimi (Zapf in Glatzer 1988). To najbolj zadovoljivo situacijo v zvezi s stanovanjskimi razmerami je po naši analizi zaslediti v nekaj več kot polovici slovenskih gospodinjstev. Veliko pogostejša je v najmlajši skupini mladih, in sicer kar pri 67 %. Nekaj manj je v drugi starostni skupini, še znatno manj pa v skupini starih med 25 in 29 let. Tako se tudi tu potrjuje trend, da z naraščanjem starosti od najmlajše k najstarejši skupini mladih stanovanjski standard upada. Kot bo razvidno v nadaljevanju, je to odraz tega, da mladi zapuščajo stanovanje staršev in tamkajšnje ugodne razmere ter začenjajo samostojno stanovanjsko kariero v skromnejših razmerah.

Stanovanjski status in dostop do avtonomnega stanovanja

Pri obravnavi stanovanjskega položaja mladih je ključnega pomena vprašanje, v kakšnem gospodinjstvu živijo – še vedno s starši ali v samostojnem lastnem gospodinjstvu. Seveda velja, da se med mladimi pogosteje pojavljajo tudi vmesna, deljena in začasna stanja, ko izmenjaje prebivajo v eni in drugi obliki (Ule in Kuhar 2003, Davanzo in Goldsheider 1990, Jones 1995, Fransson in dr. 1998).

Preglednica 5 prikazuje podatke Stanovanjske ankete 2005 o sestavi gospodinjstev respondentov izbranih starostnih skupin.

Preglednica 5: Starostne skupine mladih in vsa gospodinjstva po sestavi gospodinjstva

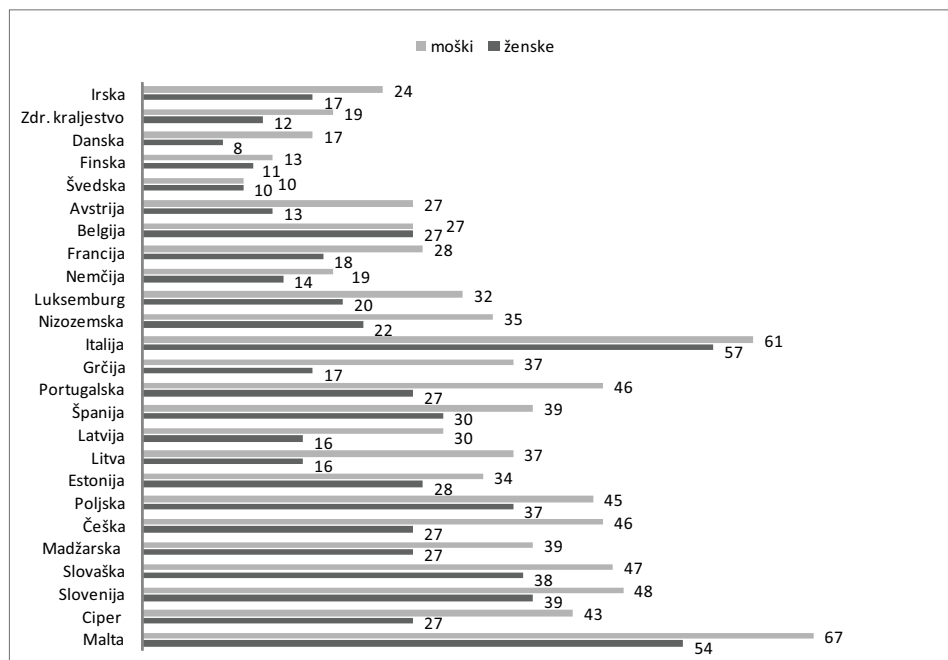
Sestava gospodinjstva							
Mladi po starostnih skupinah (respondenti)	N	Eno-člansko	Par brez otrok	Par z otroki	Eno-starševska družina	Respondent s starši/sorodniki	Skupaj
15–18 let	28	0 %	0 %	0 %	0 %	100,0 %	100,0 %
19–24 let	139	5,8 %	11,5 %	5,8 %	0,7 %	76,3 %	100,0 %
25–29 let	226	13,7 %	16,8 %	22,6 %	2,2 %	44,7 %	100,0 %
Vsa gospodinjstva	3926	19,6 %	17,0 %	39,0 %	7,3 %	17,2 %	100,0 %

Vir: Stanovanjska anketa 2005, FDV-IDV

Podatki kažejo, da vsi respondenti iz najmlajše skupine še prebivajo pri starših, v naslednji skupini jih je pri starših še tri četrtine, šele v skupini nad 25. letom pa jih pri starših prebiva manj kot polovica. Ti podatki tudi kažejo, da z njimi analiza samostojnega stanovanjskega statusa mlajših od 19 let pri nas sploh ni smiselna, medtem ko je najbolj smiselna šele pri mladih po 25. letu. Tudi sicer dokaj običajen starostni interval za proučevanje stanovanjskega položaja mladih zajema mladino do 34. leta (Saraceno in Olagnero 2004). Kot ugotavlja Iacovou (2002), je obdobje med 18. in 34. letom tisto, v katerem v vseh državah večina mladine preide od bivanja pri starših v lastno gospodinjstvo in v samostojno stanovanje, vendar pa se države zelo razlikujejo po tem, kako hitro in v kakšnih oblikah se ta prehod zgodi.

Glede na to, da je bila analiza prehoda iz stanovanja staršev v samostojno stanovanje v Sloveniji že opravljena in da je bila ugotovljena tudi specifičnost v primerjavi z drugimi državami EU (Mandič in Gnidovec 2000, Mandič 2007, Mandič 2008), v nadaljevanju povzemamo ključne ugotovitve. Kot kažejo podatki v Sliki 1, sodi Slovenija med tri evropske države z najvišjim odstotkom mladih, tako moških kot žensk, ki živijo s starši. Višji odstotek je najti le na Malti in v Italiji.

Slika 1: Starostna skupina med 18. in 34. letom po deležu tistih, ki živijo pri starših, glede na spol, 27 držav EU in Turčija, 2003

Vir. EQLS 2003

Slovenija se torej povsem približuje položaju v južneevropskih državah, kjer mladi najdlje ostanejo v stanovanju staršev. Za razliko do mladih Slovencev, ki jih do 35. leta ostane pri starših 48 %, pa mladih Švedov, ki predstavljajo drugo skrajnost, ostane pri starših le 10 %. Opozorimo, da se spola dokaj razlikujeta po tempu in vzorcih odhajanja od doma in da v vseh državah mlade ženske zapuščajo dom staršev nekaj let prej kot moški. Mednarodna primerjalna analiza je pokazala, da je velikost najemnega stanovanjskega sklada v neki državi en od dejavnikov, ki so statistično pomembno povezani s starostjo, ko mladi moški in ženske v tej državi zapustijo stanovanje staršev (Mandič 2007).

Preglednica 6: Mladi med 25. in 29. letom v samostojnem gospodinjstvu po stanovanjskem položaju, v 27 državah EU in Turčiji, leto 2003

	Lastnik	Najemnik v privatnem stanovanju	Najemnik v neprofitnem/ socialnem stanovanju	Uporabnik, ki ne plačuje najemnine	Skupaj %
1 Avstrija	32	29	33	5	100
2 Belgija	57	36	3	4	100
3 Bolgarija	76	15		9	100
4 Ciper	61	27		11	100
5 Češka	25	31	42	2	100
6 Danska	47	29	25		100
7 Estonija	73	25	3		100
8 Finska	48	35	13	3	100
9 Francija	19	59	19	3	100
10 Nemčija	15	57	23	5	100
11 Zdr. kraljestvo	39	33	29		100
12 Grčija	41	54		5	100
13 Madžarska	72	15	11	2	100
14 Irska	49	36	14	1	100
15 Italija	43	33	7	17	100
16 Latvija	28	35	31	6	100
17 Litva	57	29	9	5	100
18 Luksemburg	56	41	3		100
19 Malta	72	19	3	6	100
20 Nizozemska	38	8	53	2	100
21 Poljska	49	6	40	6	100
22 Romunija	65	12		23	100
23 Slovaška	75	15	8	2	100
24 Slovenija	48 (13.)	23 (21.)	16 (11.)	13 (3.)	100
25 Španija	50	43		7	100
26 Švedska	29	48	20	2	100
27 Turčija	40	48		13	100
28 Portugalska	59	28	2	12	100
Vsi	46	33	15	6	100

Vir: EQLS 2003

Poglejmo še mlade, ki več ne živijo v istem gospodinjstvu in stanovanju kot starši. Podatki v Preglednici 6 kažejo stanovanjski položaj osamosvojene mladine med 25. in 29. letom. Mladi oz. njihovi partnerji so: 1) lastniki stanovanja, v katerem živijo; 2) najemniki v zasebnem stanovanju; 3) najemniki v socialnem/neprofitnem stanovanju; 4) uporabniki stanovanja, za katerega ne plačujejo najemnine, pri čemer gre najpogosteje za stanovanje, ki je v lasti sorodnika, ki dovoli brezplačno samostojno uporabo stanovanja, na katerem pa ohrani lastninsko pravico.

Struktura stanovanjske oskrbe osamosvojene mladine med 25. in 29. letom je v

Sloveniji takšna: slaba polovica jih je lastnikov, četrtna najemnikov v zasebnem sektorju, osmina najemnikov v socialnem/neprofitnem stanovanju, osmina pa uporabnikov, ki ne plačujejo najemnine. V primerjavi z drugimi evropskimi državami se slovenski mladi po odstotku lastnikov uvrščajo v sredino (13. mesto), po odstotku najemnikov v zasebnem sektorju v spodnjo četrtno (21. mesto), po odstotku najemnikov v socialnem/neprofitnem stanovanju v sredino (11. mesto), po odstotku uporabnikov brez najemnine pa v sam vrh (3. mesto). Zadnja oblika stanovanjske oskrbe sicer prevladuje zlasti v južni Evropi, čeprav je razmeroma dobro zastopana tudi v Sloveniji, saj po podatkih SURS-a, natančneje Popisa prebivalstva in stanovanj v Sloveniji 2002, zajema kar 8 % celotnega sklada stanovanj v državi.

Ocena ustreznosti stanovanjske politike

Stanovanjska politika v Sloveniji po letu 1990 ostaja minimalistična; ima malo razmeroma šibko razvitih inštrumentov za poseganje v sistem stanovanjske oskrbe. V Preglednici 7 so podani kazalci njene razvitosti v primerjavi z drugimi evropskimi državami.

Preglednica 7: Članice EU po izbranih kazalcih stanovanjske politike, leto 2003

	% gospodinjstev, ki prejema stanovanjski dodatek*	Javna sredstva za stanovanjske namene v % BDP**	% gospodinjstev v najemnem stanovanju skupaj***
EU15	13,4	0,53	37
Irska	5,0	0,10	25
Zdr. Kraljestvo	19,0	n.d.	35
Danska	21,0	1,00	32
Finska	20,0	1,05	31
Švedska	16,0	0,70	37
Avstrija	n.d.	n.d.	45
Belgija	n.d.	0,20	26
Francija	19,5	1,90	47
Nemčija	7,0	0,30	53
Luksemburg	n.d.	0,81	19
Nizozemska	14,0	0,60	48
Italija	n.d.	n.d.	20
Grčija	0,6	0,01	30
Portugalska	n.d.	0,50	32
Španija	12,0	0,73	19
Latvija	5,9	n.d.	40
Litva	n.d.	0,20	9
Estonija	n.d.	0,09	12
Poljska	6,4	0,24	26

	% gospodinjstev, ki prejema stanovanjski dodatek*	Javna sredstva za stanovanjske namene v % BDP**	% gospodinjstev v najemnem stanovanju skupaj***
Češka	n.d.	0,99	46
Madžarska	n.d.	n.d.	7
Slovaška	1,1	0,12	10
Slovenija	0,5	0,04	10
Ciper	n.d.	n.d.	10
Malta	n.d.	n.d.	14

Opomba: n.d. – ni dostopnega podatka:

Viri: * Housing Statistics in the European Union 2004, str. 71

** Housing Statistics in the European Union 2004, str. 81

*** European Quality of Life Survey, 2003

Slovenija ima med vsemi državami EU 25 najnižji obseg stanovanjskih dodatkov (prejemki gospodinjstev kot subvencija najemnine ali stanovanjskih posojil), drugi najnižji obseg javnih sredstev, namenjenih za stanovanje (tudi investicije v stanovanja in prenovo), in tretji najnižji odstotek gospodinjstev v najemnem stanovanju. Slovenija je nizko uvrščena tudi v primerjavi z novimi članicami. V primerjavi s starimi članicami, tj. EU 15, pa se pokaže temeljna strukturna razlika v usmerjenosti stanovanjske politike: stanovanjski dodatki pri nas dosegajo eno dvajsetino obsega tistih v EU 15, javna sredstva za stanovanja eno desetino, najemna stanovanja pa četrtno.

Stanovanjska politika tako ostaja šibka, z malo zaznavnimi učinki, brez ambicioznih ciljev in brez spremljanja njihove uresničitve. Sprejetega Nacionalnega stanovanjskega programa po letu 2003 ni, Nacionalni akcijski načrt vključevanja 2004 sicer izpostavlja pomen neprofitnih najemnih stanovanj za mlade, a nima vidne realizacije. Tako ima današnja mladina v primerjavi s prejšnjimi obdobji manj možnosti za najem stanovanja. Lastniško stanovanje ostaja zelo pomembna in favorizirana začetna točka samostojne stanovanjske kariere mladih. A kot je pokazala Cirman (2006), imajo mladi tudi razmeroma neugodne možnosti za stanovanjska posojila, še posebej zaradi pogoste zaposlitve za določen čas.

Zaključek in glavne ugotovitve

Mladi med 18. in 34. letom predstavljajo zelo heterogeno populacijo po številnih značilnostih, ki so ključne za opazovanje, vrednotenje in razumevanje njihovega stanovanjskega položaja: nekateri živijo v stanovanju staršev, drugi ne; nekateri so del gospodinjstva in ekonomije staršev, drugi ne; nekateri so odvisni in v procesu izobraževanja, drugi so zaposleni in imajo lastne dohodke; nekateri so brez partnerja in otrok, drugi jih imajo. Seveda pri vsaki od teh alternativ obstajajo tudi številne

vmesne situacije, ki jih podatki, zbrani po običajni poti, ne zajamejo. Zato je raziskovanje stanovanjskega položaja mladih zelo zahtevno in kompleksno. V pričujoči analizi smo bili časovno in podatkovno zelo omejeni. Zajeli smo dva pomembna pola stanovanjske oskrbe mladih: na eni strani bivanje pri starših, na drugi strani ključne oblike stanovanjske oskrbe tistih mladih, ki ne živijo v istem gospodinjstvu s starši. Tudi analizo starostnih skupin mladih smo prilagodili dostopnosti podatkov.

Glede stanovanjskega standarda mladih smo ugotovili naslednje: neprimerne stanovanjske razmere ima petina mladih do 18. leta; to je manj kot v drugih starostnih skupinah in manj kot vsi njihovi vrstniki v Evropi. Podobno velja tudi za stare med 19 in 24 let, medtem ko ima v starostni skupini 25–29 kar tretjina mladih neprimerne stanovanjske razmere in se tako v primerjavi z vrstniki iz drugih držav uvršča na 10. mesto. Ta uvrstitev pa je kljub vsemu boljša kot pri celotni populaciji, ki se po odstotku neprimernih stanovanjskih razmer uvršča v evropsko sredino, na 14. mesto. Opazen je trend, da v populaciji mladih hkrati s starostjo narašča tudi odstotek tistih z neprimernimi stanovanjskimi razmerami. To je zaradi dejstva, da s starostjo več mladih zapusti starševski dom z razmeroma ugodnimi stanovanjskimi razmerami in odide v samostojno stanovanje, kjer je njihov položaj manj ugoden. Takšen potek je najti tudi v nekaj drugih evropskih državah, a nikakor ne v vseh.

Naslednja ključna ugotovitev pa zadeva odhod od staršev v samostojno stanovanje. Ugotovljeno je, da Slovenija sodi med tri države z najvišjim odstotkom mladih, tako moških kot žensk, starih od 18 do 34 let, ki še živijo pri starših. S tega vidika se tudi podatek o dobrih stanovanjskih razmerah slovenske mladine pokaže kot manj vzpodbuden, saj lahko dober stanovanjski standard v večji meri kot pri ostalih pripišemo bivanju pri starših. Analizirali smo še strukturo stanovanjske oskrbe mladine v starosti od 25 do 29 let, ki več ne prebiva v istem gospodinjstvu in stanovanju s starši. Primerjava z vrstniki v drugih državah je pokazala, da se slovenski mladi po odstotku lastnikov in najemnikov neprofitnih stanovanj uvrščajo v sredino med evropskimi državami, po odstotku najemnikov v zasebnem sektorju v spodnjo četrtino in po odstotku uporabnikov, ki ne plačujejo najemnine (v sorodnikovem stanovanju), v sam vrh (3. mesto).

Podatki so pokazali na občutno in vse večjo vlogo, ki jo ima družina pri stanovanjski oskrbi mladih v obeh primerih – ko mladi odrasli živijo s starši ali ko živijo v samostojnem stanovanju v lasti sorodnika (staršev) in ne plačujejo najemnine. Ta ključna vloga sorodstvene pomoči pri stanovanjski oskrbi mlajših generacij pa nas hkrati tudi opozarja na težavnost razmer tistih, ki takšnega sorodstvenega zaledja nimajo.

V Sloveniji se v stanovanjskih oskrbi mladih jasno kaže izrazito neravnovesje med bremenom in odgovornostmi, ki jih na eni strani prevzema država blaginje s stanovanjsko politiko, in bremenom, ki na drugi strani ostanejo družini oz. sorodstvu. Vloga sorodstvene pomoči pri vstopu na stanovanjski trg se krepi (Cirman 2005; 2007) in je zaskrbljujoče velika.

Stanovanjsko politiko in stanovanjsko oskrbo mladih je treba razumeti v širšem kontekstu blaginje in razmerja med njenimi nosilci: državo, trgom in družino, kar izražajo različni 'režimi blaginje' (Esping Andersen 1990; Abrahamson 1999). Za južnoevropski model države blaginje je značilna slabo razvita država blaginje, slabo delujoč trg dela s poznim in težavnim vstopom za mlade, slabo delujoč stanovanjski trg (pomanjkanje najemnih stanovanj), kar ima za posledico pozen odhod iz stanovanja staršev in omahovanje pri sklepanju partnerstev oziroma starševstvu (Iacovou 2002; Allen in dr. 2004). Druga skrajnost je 'zmagovita skandinavski kombinacija', ki ohranja dobro razvit trg, dobro delujočo državo blaginje in demografsko vitalnost. Podobno kot za trg dela tudi za stanovanjski trg (zlasti najemni sektor) velja, da njegovo dobro delovanje in razvitost prispevata k blaginji prebivalstva in manjšanju bremena, ki bi ga sicer prevzela neposredno država (npr. s socialnimi stanovanji) oziroma sorodstvo (npr. z omogočanjem sobivanja s starši).

Slovenija ohranja minimalistično stanovanjsko politiko. Angažiranje države (blaginje) je na stanovanjskem področju minimalno tako z vidika socialnih ciljev kot tudi z vidika odpravljanja tržnih motenj in optimalnejšega delovanja stanovanjskega trga. Z ukrepi bi bilo treba izboljšati delovanje stanovanjskega trga ter ponudnikom in potrošnikom, še posebej mladim, olajšati vstop na stanovanjski trg. To, da je na stanovanjskem trgu premalo različnih ponudnikov raznovrstnih tipov stanovanj se kaže prav v nezadostni ponudbi najemnih stanovanj. Namreč, država potrebuje vsaj 30 % najemnih stanovanj, da bi lahko mladi nemoteno vstopali na stanovanjski trg in da bi bila lahko na sploh delovna sila dovolj prostorsko fleksibilna (Mulder 2006). To, da je na stanovanjskem trgu premalo različnih ponudnikov se kaže tudi v slabi ponudbi in odsotnosti specifičnih organizacijskih oblik stanovanjskih storitev, kot so stanovanjske zadrage in neprofitni zasebni stanodajalci itd. Oviran je tudi vstop potrošnikov na stanovanjski trg, saj obstoječi instrumenti stanovanjske politike ne odpravljajo dovolj uspešno vseh ovir za vstop. Denimo, dostop do posojila, ki je ključna vstopnica na stanovanjski trg, je za mlade pogosto onemogočen zaradi zahtevane visoke lastne udeležbe oziroma garancije v obliki zaposlitve za nedoločen čas. Potrebni so tudi drugi ukrepi, ki bi mladim olajševali vstop na trg najemnih in lastniških stanovanj.

Literatura

Aassve, A., Billari, F.C., Mazzucco, S. in Ongaro, F. (2002): Leaving Home: A Comparative Analysis of ECHP Data; *Journal of European Social Policy* 12 (4): 259-275.

Avramov, D. (1995): Homelessness in the European Union. Bruselj: FEANTSA.

Alber, J. in Fahey, T. (2004): Quality of life in Europe: Perceptions of Living Conditions in an Enlarged Europe. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

Atkinson, T., Cantillon, B., Marlier E. in Nolan, B. (2002): Social Indicators: The EU and Social Inclusion. Oxford: Oxford University Press.

Boškić, R. in Filipović, M. (2002): Ranljivost na stanovanjskem področju. V: Mandič S. in Filipović, M. (ur.): Stanovanjske študije. Ljubljana: FDV.

- Davanzo, J. in Goldscheider, F. K. (1990): Coming Home Again – Returns to the Parental Home of Young Adults. *Population Studies – A Journal of Demography*, 44 (2): 241–55.
- Duffy, K. (1998): Opportunity and Risk: Trends of Social Exclusion in Europe. Council of Europe, Project on Human Dignity and Social Exclusion. Brussels: Council of Europe.
- Edgar, B., Doherty, J. in Meert, H. (2002): Access to Housing – Homelessness and Vulnerability in Europe. Bristol: The Policy Press.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions and Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, European Quality of Life Survey, 2003 [računalniška datoteka]. Colchester, Essex: UK Data Archive [distributer], februar 2006. SN: 5260.
- Feijten, P. in Mulder, C. (2002): The Timing of Household Events and Housing Events in the Netherlands: A longitudinal Perspective. *Housing Studies*, 17 (5): 773–792.
- Fransson, U., Abramsson, M. in Borgegard, L. (1998): Housing Careers of Young Households, Eseg predstavljen na konferenci Evropske mreže za stanovanjske raziskave v Cardiffu, 1998.
- Goldscheider, F. in DaVanzo, J. (1985): Living Arrangements and the Transition to Adulthood. *Demography*, 22 (1): 545–563.
- Iacovou, M. (2002): Regional Differences in the Transition to Adulthood. *The Annals of the American Academy*, 580 (1): 40–69.
- Evropska komisija (1998): Housing Statistics in the European Union; EK; GD za zaposlovanje, socialne zadeve in enake možnosti, Oddelek v/E.2.
- Habitat Agenda and Istanbul Declaration (1996). New York: United Nations Department of Public Information.
- Mandič, S. in Filipovič, M. (2005): Stanovanjski primanjkljaj v Sloveniji: problem, ki ga ni?. *Teorija in praksa*, 42 (4/6): 704–718.
- Mandič, S. (2007): Odhod v prvo samostojno stanovanje: primerjalna analiza med državami EU. *Družboslovne razprave XXIII* (54): 7–24.
- Nacionalni akcijski načrt o vključevanju (2004–2006). Republika Slovenija. Ljubljana, julij 2004.
- Nacionalni stanovanjski program (NSP). Uradni list Republike Slovenije, št. 43/2000, 24. 5. 2000.
- Nacionalni stanovanjski program (NSP) (2000). Uradni list Republike Slovenije, št. 43/2000. www.uradni-list.si (18. 11. 2006).
- Stanovanjski program Mestne občine Ljubljana za leto 2007. Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana. Ljubljana, januar 2007.
- Ule, M. in Kuhar, M. (2003): Mladi, družina, starševstvo. Ljubljana: FDV.

Mag. **Mateja Rok Simon** je specialistka socialne medicine in raziskovalka v Centru za proučevanje zdravja prebivalcev na Inštitutu za varovanje zdravja Republike Slovenije. Osrednje področje njenega dela je raziskovanje problema poškodb in promocija varnosti.

Barbara Mihevc Ponikvar je raziskovalka v Centru za proučevanje zdravja prebivalcev na Inštitutu za varovanje zdravja Republike Slovenije. Osrednje področje njenega dela je proučevanje reproduktivnega zdravja oziroma zdravja žensk.

Zdravje mladostnikov in mlajših odraslih

Povzetek | Mladi so praviloma zdravi, vendar so njihove zdravstvene težave in bolezni v veliki meri povezane z značilnostmi rasti in razvoja in življenjskim slogom, ki vpliva na njihovo telesno, duševno, duhovno in družbeno zdravje. Med mladimi je umrljivost nizka in resne kronične bolezni so redke, a vsaka smrt v tem obdobju predstavlja veliko izgubo in večina prezgodnjih smrti je prepričljivih (nezgode, samomori, nasilne smrti, smrti, povezane z nosečnostjo, itd.). Poleg tega se med mladimi pojavijo nekatere razmeroma pogoste bolezni, kot so alergije, bolečine v vratu in hrbtu, glavoboli, utrujenost in depresivnost. Tudi nekatere bolezni, ki se izrazijo šele pozneje v življenju, lahko izvirajo že iz mladosti zaradi različnih dejavnikov življenjskega sloga, npr. kajenja, prekomernega uživanja alkohola, slabih prehranjevalnih navad, nezadostne telesne dejavnosti in tveganega spolnega vedenja. V Sloveniji bi morali mlajšim odraslim med 20. in 29. letom posvetiti večjo pozornost, saj v večini sprejetih strateških dokumentov in akcijskih načrtov na področju zdravja in zdravstvenega varstva niso opredeljeni kot posebno ogrožena skupina, čeprav so njihovi kazalniki zdravja slabi. V prihodnje se bo treba bolj usmeriti tudi v zmanjševanje razlik v zdravju med skupinami mladih, ki nastanejo zaradi večje izpostavljenosti socioekonomskim dejavnikom tveganja za zdravje, kot so revščina, nezaposlenost, nizka izobrazba, neurejene družinske razmere in pomanjkljivo podporno socialno okolje.

Uvod

Mladi so praviloma zdravi. Težave in bolezni, s katerimi se srečujejo, so v veliki meri povezane z značilnostmi rasti in razvoja ter življenjskim slogom, ki vpliva na njihovo telesno, duševno, duhovno in družbeno zdravje. Vpliv življenjskega sloga na zdravje je velik vse življenje, odločitve glede življenjskega sloga pa se, bolj kot se tega sicer zavedamo, oblikujejo med 15. in 24. letom. Prehod iz otroštva v odraslost je namreč obdobje, ko se gradijo temelji posameznikovega življenja. Poleg »klasičnih« bolezni in stanj se mlada populacija sooča tudi z »novo obolevnostjo«, ki je posledica tveganega vedenja in nezdravega preživljanja prostega časa, npr. nezadostne telesne dejavnosti, zlorabe drog in drugih zasvojenosti, tveganega spolnega vedenja, motenj duševnega zdravja in dobrega počutja, ki se v težjih oblikah kažejo kot težave v komunikaciji, slab učni uspeh, nizka samopodoba, depresivnost (Brcar 2005). V Sloveniji se že dalj časa soočamo z visoko stopnjo prezgodnje umrljivosti, ko izgublamo predvsem mlade ljudi, ki bodo v razmerah hitro starajoče se družbe vse bolj pomembno družbeno gonilo. V prispevku so zato najprej prikazani glavni vzroki umrljivosti mladih, med katerimi izstopajo prometne poškodbe in samomor, ter z njimi povezani dejavniki tveganega vedenja in duševnega zdravja. Med akutnimi in kroničnimi obolenji mladih so predstavljena predvsem tista, ki zaradi pogostosti predstavljajo večje breme za zdravje mladih, in tista, ki so posledica nezdravega življenjskega sloga v tem obdobju in postanejo pomemben vzrok umrljivosti in obolevnosti pozneje v življenju.

Vzroki za prezgodnjo smrt

Petnajstletnik iz razvite evropske države lahko pričakuje, da bo živel 78 let, petnajstletnica pa 83 let, medtem ko je v Sloveniji pričakovana življenjska doba petnajstletnice enaka, za petnajstletnika pa 3 leta krajša od povprečja razvitih evropskih držav (Eur-A) (SZO 2009). To je v precejšnji meri posledica visoke prezgodnje umrljivosti zaradi prometnih nezgod in samomorov.

V Sloveniji je v obdobju 2005–2007 na leto umrlo povprečno 50 mladostnikov (15–19 let) in 218 mlajših odraslih (20–29 let), pri čemer je bila stopnja umrljivosti pri slednjih skoraj dvakrat višja. Umrljivost v zadnjih dveh desetletjih pada v obeh starostnih skupinah; v zadnjih treh letih je opaziti porast umrljivosti zaradi poškodb, predvsem prometnih. Tako kot v drugih evropskih državah tudi pri nas mladostniki in mlajši odrasli najpogosteje umirajo zaradi poškodb in zastrupitev (75 %), precej redkeje pa zaradi novotvorb in bolezni obtočil. Najpogostejši zunanji vzrok poškodb so prometne nezgode (51 %) in samomori (28 %).

Poškodbe v prometu in prostem času

Problem poškodb pri mladih je pogojen s številnimi dejavniki, kot so tvegano vedenje, izpostavljenost, neizkušenost in odpor do odkritega govorjenja o nevarnostih ter dejavniki, ki izvirajo iz življenjskega sloga, npr. utrujenost, stres in naporen vsakdanjik. Tvegano vedenje je v resnici del procesa razvoja posameznika in normativnega vedenja v času adolescence, zato je v določeni meri neizbežno (Raithel 2004). V Sloveniji so poškodbe vzrok za 75 % smrti mladostnikov in mlajših odraslih (15–29 let) in glavni vzrok za hospitalizacijo mladih, kar ugotavljajo tudi v drugih evropskih državah (EU 27) (Lowe in dr. 2008). V primerjavi z drugimi skupinami prebivalstva mladi izgubijo največ zdravih let življenja zaradi invalidnosti ali prezgodnje umrljivosti, vzrok pa so predvsem poškodbe (Kumpula in Paavola 2008). Poškodbe so zato glavni zdravstveni problem mladih in močno vplivajo na njihovo poznejše življenje, npr. z omejitvijo izbire poklicne kariere ali športnega udejstvovanja (Lowe in dr. 2008).

Največ smrtnih poškodb mladih se zgodi v prometnih nezgodah. V obdobju 2005–2007 je v Sloveniji zaradi poškodb v prometu na leto umrlo 24 mladostnikov in 79 mlajših odraslih, ki so bili večinoma poškodovani kot osebe v avtomobilu (59 %) in motoristi (26 %), poškodbe v prometu, zaradi katerih se letno zdravi 1.826 mladih ljudi, pa so tudi glavni razlog za sprejem na zdravljenje v bolnišnico. Po podatkih Eurostata se Slovenija uvršča v prvo četrtino držav EU 27 po stopnji umrljivosti mladih (15–24 let) v prometu (Kumpula in Paavola 2008). V zadnjih dvajsetih letih pri nas stopnja umrljivosti mladih v prometu statistično nepomembno pada in je kar 3,7-krat višja od stopnje umrljivosti na Nizozemskem, ki je ena najvarnejših držav v Evropi (SZO 2006).

Mladi med 15. in 29. letom so ena najbolj ogroženih skupin v prometu zaradi neizkušenosti, iskanja vznemirljivosti, precenjevanja svojih sposobnosti, nižje tolerance na alkohol, prehitre vožnje, neuporabe varnostnih pasov ter vožnje ponoči in za konec tedna. V zadnjih letih se poudarja tudi močan negativen vpliv vrstnikov, saj tveganje za smrt mladega voznika eksponentno naraste, če se poveča število sopotnikov vrstnikov v avtomobilu (Lam in dr. 2003). Tveganje je največje v prvem letu po opravljenem vozniskem izpitu za različne kategorije motornih vozil. Najmlajši vozniki (18–19 let) so pri nas ogroženi predvsem na cestah izven naselij, ko vozijo z visoko hitrostjo, pri voznikih, starih od 20 do 24 let, pa na verjetnost smrtnih poškodb vplivajo predvsem dejavniki tvegane vedenja, npr. vožnja pod vplivom alkohola, neuporaba varnostnega pasu, nepravilno prehitevanje ter vožnja po napačni strani cestišča. Umrli vozniki te starosti so vozili pod vplivom alkohola kar v 47 % primerov, varnostni pas pa so uporabljali le v 38 % primerov. Precejšnja je tudi razlika med spoloma, saj je stopnja umrljivosti pri mladih moških 5- do 6-krat višja kot pri ženskah, stopnja težkih poškodb, ki zahtevajo zdravljenje v bolnišnici, pa je 2-krat

višja. Vzroke je mogoče iskati v večji izpostavljenosti mladih moških, ki povprečno prevozijo več, še bolj pomembno pa je, da se v prometu bolj tvegano vedejo. Moški pogosteje povzročijo prometno nezgodo pod vplivom alkohola oziroma zaradi neprilagojene hitrosti v primerjavi z ženskami, ki bolj redno uporabljajo varnostni pas kot moški (Rok Simon 2004). Med letoma 2005 in 2007 se je za 40 % povečalo število umrlih motoristov (MNZ 2008). Med njimi je bilo 48 % mladih moških (15–29 let), ki imajo zaradi večje izpostavljenosti 14-krat višjo stopnjo umrljivosti kot ženske. Pri nas so motoristi večinoma sami povzročitelji nesreč zaradi prehitre vožnje oziroma alkoholiziranosti, manj pogosto pa so žrtve napak drugih udeležencev v prometu¹.

Poleg prometnih nezgod se nezgode doma in v prostem času uvrščajo med glavne vzroke za smrtne in težke poškodbe mladih. Ti se smrtno poškodujejo zaradi padcev in akutnih zastrupitev, težke poškodbe pa so največkrat posledica padcev in drugih nezgod pri športnih aktivnostih in v prostem času. Več kot polovica smrti zaradi padcev v starosti 15–29 let je posledica padca s skalnate pečine v gorah, pri čemer je umrljivost moških 2,4-krat višja kot umrljivost žensk, o čemer poročajo tudi iz drugih evropskih držav (WGGE 2008). Mladostniki in mlajši moški umirajo 4-krat pogosteje tudi zaradi akutnih zastrupitev. Smrtni primeri so največkrat posledica zastrupitve s prepovedanimi drogami, predvsem s heroinom in z drugimi opioidi, v bolnišnici pa so največkrat zdravljeni zaradi zastrupitve z alkoholom. Športno udejstvovanje je ena najpogostejših aktivnosti mladih, športne poškodbe pa predstavljajo 30–40 % vseh v bolnišnici zdravljenih poškodb mladih, ki so nastale doma oziroma v prostem času. Pri nas se mladi poškodujejo v času športnih aktivnosti in vadbe največkrat zaradi padca, udarca s predmetom ali trčenja z drugo osebo. Moški do 39. leta se poškodujejo in so zdravljeni v bolnišnici 3-krat pogosteje kot ženske, med drugim tudi zaradi pogostejšega športnega udejstvovanja (Starc in Sila 2007). Večje tveganje za poškodbe je povezano z določenimi športi (npr. z ekipnimi športi z žogo), s pogostostjo športne aktivnosti, predhodnimi poškodbami, telesnim ustrojem in višjim socioekonomskim statusom (Angermann in dr. 2007, Kumpula in Paavola 2008).

Zaradi zagotavljanja večje varnosti v prometu je treba nadaljevati z izvajanjem ukrepov akcijskega načrta Nacionalnega programa varnosti cestnega prometa na prednostnih področjih, kot so: varnost mladih (15–24 let), alkohol, hitrost, povečanje uporabe varnostnih pasov in varnost voznikov motornih dvokoles. Akutne zastrupitve mladih, predvsem gre za zastrupitve s prepovedanimi drogami in z alkoholom, odražajo predvsem duševno zdravje mladih in razširjenost boleznih odvisnosti, zato je potrebno nadaljnje izvajanje strategij in ukrepov na področju krepitve duševnega zdravja in boleznih odvisnosti. Razlike med spoloma kažejo, da je treba v prihodnje načrtovati specifične ukrepe glede na spol. Mladi moški so nagnjeni k navzven usmerjenemu tveganemu vedenju, kot je agresivna vožnja, nasilništvo

¹ Podatki objavljeni v Resoluciji o Nacionalnem programu varnosti cestnega prometa za obdobje 2007–2011 (Skupaj za večjo varnost) (2006): Ur. l. RS, št. 25/2006.

ali udejstvovanje v nevarnih športih. Pogostejše kot ženske razmišljajo o možnih prednostih in ugodnostih tveganega vedenja kot o njegovih škodljivih posledicah (Kumpula in Paavola 2008). Na drugi strani mlade ženske prav tako rade tvegajo, vendar je njihovo tvegano vedenje usmerjeno bolj navznoter kot pri mladih moških (Raitel 2004). Pogostejše zaužijejo previsoke odmerke zdravil, npr. barbituratov, so nagnjene k namernim samopoškodbam, pogostejše poskusijo narediti samomor in imajo motnje hranjenja. Razlogi za te razlike so kompleksni, saj združujejo vplive socialnega okolja, izobrazbe in modelov vlog.

S povečanjem deleža mladih, ki se ukvarjajo s športnimi aktivnostmi, sta povezana tudi večja izpostavljenost in tveganje za nastanek poškodb. Z upoštevanjem določil Strategije Vlade Republike Slovenije na področju telesne (gibalne) dejavnosti za krepitev zdravja od 2007 do 2012 in Nacionalnega programa športa do leta 2010 se pri nas izvajajo številne aktivnosti promocije telesne dejavnosti za krepitev zdravja otrok in odraslih, ki pa bi morale biti bolj sistematično povezane s promocijo varnosti. Več pozornosti bi morali posvetiti tudi razvoju minimalnih standardov za športne objekte in opremo, vzdrževanju, standardom izobraževanja strokovnih kadrov v športu in usposobljenosti za prvo pomoč, uporabi zaščitnih sredstev, poznavanju pravih tehnik vadbe in prepovedi uporabe nedovoljenih substanc (WGGE 2008).

Duševno zdravje in samomor

Zadovoljstvo z življenjem kaže na duševno blagostanje in pozitivno duševno zdravje, v Sloveniji pa je kar 13 % petnajstletnikov in 22 % petnajstletnic nezadovoljnih s svojim življenjem, pri čemer prednjačijo tisti iz družin z nižjim socialnoekonomskim statusom. To se odraža tudi v zaznavanju psihosomatskih težav, saj skoraj tretjina petnajstletnikov poroča, da vsaj enkrat tedensko ne morejo spati, so nervozni, razdražljivi, potlačeni oziroma imajo glavobol (Jeriček Klanšček in dr. 2007). Poleg tega je bila v raziskavi med srednješolci ugotovljena klinično pomembna stopnja depresivnosti, in sicer pri 21 % fantov in 42 % deklet, starih od 14 do 19 let (Tomori in dr. 1998). V mladostništvu se število obravnav zaradi duševnih motenj začne povečevati. Mladostniki so pri izbranem zdravniku in zdravniku specialistu najpogostejše obravnavani zaradi depresije, anksioznosti in reakcije na stres. Pri mladostnicah so pogoste obravnave zaradi motenj prehranjevanja, ki se prenašajo tudi v starostno skupino 20–29 let, pri fantih pa so pogostejše obravnave zaradi uživanja alkohola in drugih psihoaktivnih snovi (Jeriček Klanšček in dr. 2009). Poleg depresivne simptomatike izstopajo tudi težave s samopodobo. Dekleta kažejo pomembno višjo stopnjo depresivnosti in psihosomatskih težav in nižjo stopnjo samospoštovanja. Med razlogi se navaja, da začnejo dekleta prej odraščati kot fantje, čutijo večje pritiske glede videza in odnosov ter se hitreje zavedajo telesnih in čustvenih stanj in jih tudi

izražajo (Tomori in dr. 1998). Mladi imajo težave tudi pri vzpostavljanju pravih prijateljev (1/3 jih nima najboljšega prijatelja), za več kot tretjino mladih pa osamljenost pomeni velik problem, kar nakazuje naraščajočo odtujenost med njimi (Renner 2002). Mladi zato prek nekaterih oblik tvegane vedenja, npr. uporabe alkohola in drugih psihoaktivnih snovi, iščejo razumevanje in sprejemanje s strani vrstnikov, lajšajo neugodna čustva in razpoloženja, večajo zadovoljstvo s sabo in nadomestijo druge, težje dosegljive vire samospoštovanja (Tomori in dr. 1998). V Sloveniji izstopa pitje alkoholnih pijač, ki je družbeno najbolj sprejemljivo. Mladostniki se v povprečju prvič srečajo z alkoholom pri 13 letih, redno pa alkoholne pijače uživa 28 % petnajstletnikov, kar nas uvršča na sredino lestvice 41 držav, vključenih v raziskavo HBSC (Jeriček in dr. 2007). Prav tako je delež srednješolcev, ki so v zadnjem letu pred raziskavo pili alkoholne pijače (87 %) oziroma bili opiti (43 %), nekoliko nad povprečjem držav, vključenih v raziskavo ESPAD 2007. Delež mladih, ki so kadili cigarete v zadnjem mesecu pred raziskavo (29 %), je enak povprečju, delež tistih, ki so že uživali marihuano (22 %) oziroma druge prepovedane droge (8 %), pa je nekoliko nad povprečjem. Najbolj izstopa delež srednješolcev v Sloveniji, ki so že vdihavali hlapljive snovi (16 %), ki je skoraj dvakrat večji kot evropsko povprečje. Poleg tega nadpovprečno visok delež mladih meni, da so omenjene psihoaktivne snovi lahko dosegljive (Hibell in dr. 2009). Podatki ankete med odraslimi prebivalci Slovenije kažejo, da 7 % odraslih med 25. in 29. letom uživa preveč alkoholnih pijač, višji delež čezmernih pivcev pa je med manj izobraženimi (Zaletel-Kragelj in dr. 2004).

Ena najpomembnejših ugotovitev raziskave med slovenskimi srednješolci je bila, da sta nizko samospoštovanje in slaba samopodoba, bolj kot depresija, izstopajoča dejavnika za samomorilno tveganje pri mladostnikih, medtem ko je pri odraslih glavni napovedni dejavnik samomorilnega tveganja depresija. Med srednješolci v starosti 14–19 let je 7 % fantov in 14 % deklet poročalo, da so že poskušali storiti samomor (Tomori in dr. 1998), kar potrjuje tudi novejša raziskava med dijaki prvih letnikov srednjih šol, po kateri je skoraj tretjina dijakov vsaj enkrat ali pogosto razmišljala o tem, da bi se poškodovali, 16 % dijakov pa je navedlo, da so poskusili storiti samomor enkrat ali pogosteje (Stergar in dr. 2005). Pri nas je samomor drugi glavni vzrok smrti mladih (15–29 let), stopnja umrljivosti mladih pa je 1,8-krat višja v primerjavi s povprečjem v EU 27. Med letoma 2005 in 2007 si je v Sloveniji vsako leto življenje vzelo povprečno 7 mladostnikov in 49 mlajših odraslih (20–29 let), 145 pa jih je bilo zdravljenih v bolnišnici zaradi poskusa samomora. Po podatkih za Evropo je pri tretjini umrlih zabeležen predhodni poskus samomora, pri dekletih pogosteje kot pri fantih. To kažejo tudi naši podatki, saj imajo mladostnice 1,7-krat višjo stopnjo hospitalizacije zaradi poskusa samomora kot fantje, v večini primerov gre za namerno zastrupitev z zdravili (Rok Simon 2007). Nasprotno pa je med umrlihi več moških kot žensk. Mladostniki imajo 1,5-krat, mlajši moški pa kar 6-krat višjo stopnjo umrljivosti zaradi samomora kot ženske, kar je verjetno tudi posledica dejstva, da moški izbirajo bolj agresivne metode poškodovanja, npr. obešanje ali strel z orožjem (Marušič 1999). Dejavniki tveganja za samomorilno vedenje med mladimi

so kompleksni, povod za samopoškodbo ali samomor pa je lahko nesrečen dogodek, npr. prekinitev partnerskega odnosa, težave v družini, finančne težave (Kumpula in Paavola 2008).

Iz navedenega izhaja, da je potrebno nadaljnje izvajanje strategij in ukrepov za krepitev duševnega zdravja mladih in preprečevanja samomora, ki so določeni v Nacionalnem programu za otroke in mladino 2006–2016, kot npr. razvijanje novih programov za krepitev duševnega zdravja, intervencije in oblike pomoči v okviru izobraževalnega sistema, spodbujanje izobraževanja o socialnih in čustvenih spretnostih znotraj in zunaj učnega načrta, spodbujanje vključevanja mladih v izobraževanje, kulturo, šport in zaposlovanje. Treba je razviti izobraževalne programe za starše in strokovnjake na področju zdravstva, izobraževanja, dela z mladimi in drugih sektorjev in povečati preventivni in terapevtski potencial primarnega zdravstvenega varstva (Jeriček Klanšček 2009). Vsem mora biti omogočen enakopraven dostop do svetovalnih centrov in drugih oblik pomoči v kombinaciji s programi destigmatizacije duševnih težav za mlade in spodbujanja iskanja pomoči. To podpira tudi novi predlog Nacionalnega programa duševnega zdravja. Ob tem ne smemo zanemariti visokega deleža uživanja alkohola in drugih psihoaktivnih snovi med mladimi, zato je nujno nadaljnje izvajanje ukrepov na področju preprečevanja uživanja in dostopa alkohola mladim, kot sta razvoj preventivnih programov in zgodnje odkrivanje škodljive rabe alkohola, izvajanje programov pomoči, krepitev varovalnih dejavnikov in izvajanje programov pomoči otrokom odvisnikov. V Nacionalnem programu na področju drog so prav tako izpostavljeni vloga preventive, pomen in prizadevanje za zmanjšanje tveganj in škode zaradi uporabe drog, zdravstvena in socialna obravnava uporabnikov drog in dejavnosti za zmanjševanje ponudbe drog (Jeriček Klanšček 2007).

Zdravstveno varstvo mladih

V skladu z veljavno zakonodajo in Pravili obveznega zdravstvenega zavarovanja (ZZZS 2009) imajo v Sloveniji mladostniki pravico do izbranega osebnega zdravnika, ki je specialist pediater ali specialist šolske medicine in le izjemoma specialist splošne medicine. Osební zobozdravnik za to starostno obdobje pa je praviloma zobozdravnik, ki je usposobljen za zobozdravstveno varstvo otrok in mladine. Zdravstveno varstvo na primarni ravni je organizirano v zdravstvenih domovih in zasebnih ordinacijah s koncesijo in dostopno brez napotnice. Omenjeno zdravstveno varstvo uporabljajo mladostniki do 19. leta oziroma do konca srednješolskega izobraževanja, v krajih, kjer ni posebej organizirano zdravstveno varstvo študentov, pa tudi študentje. Za mlade odrasle, ki se več ne šolajo, praviloma prevzamejo skrb izbrani zdravniki splošne oziroma družinske medicine. Ženske imajo poleg tega pravico tudi do izbire osebnega ginekologa.

V okviru preventivnega zdravstvenega varstva imajo dijaki med šolanjem pravico do sistematskega pregleda v 1. in 3. letniku srednje šole, študentje pa v prvem in zadnjem letniku študija. Mladi, ki se ne šolajo, imajo pravico do sistematskega pregleda pri 18. letih. Redno zaposlene mlade pred nastopom dela pregledajo tudi specialisti medicine dela, prometa in športa. Mladim ženskam so pri izbranih ginekologih na voljo preventivni programi varovanja reproduktivnega zdravja, ki med drugim vključujejo svetovanje za načrtovanje družine in rabo kontracepcije, preventivne preglede v nosečnosti in po porodu ali prekinitvi nosečnosti ter od 20. leta naprej, v okviru državnega presejalnega programa ZORA, preventivne preglede za preprečevanje raka materničnega vratu.

Obvezno zdravstveno zavarovanje zagotavlja mlajšim od 18 let vključitev v zavarovanje kot družinskim članom in s tem plačilo zdravstvenih storitev, zdravil in medicinsko-tehničnih pripomočkov v celoti. Kot družinski člani so lahko zavarovani tudi tisti, ki se šolajo po 18. letu do dopolnjenega 26. leta, če niso zaposleni oz. prijavljeni kot iskalci zaposlitve.

Pogostejša akutna obolenja mladih

Mladostniki in mlajši odrasli povprečno dvakrat letno potrebujejo zdravniško pomoč izbranega zdravnika, najpogosteje zaradi bolezni dihal, poškodb, zastrupitev in infekcijskih bolezni, pri zdravniku specialistu pa so obravnavani predvsem zaradi poškodb, zastrupitev in bolezni oči in kože, mladostniki in mlajši moški pa tudi zaradi mišično-kostnih bolezni. To ne preseneča, saj v zadnjih petnajstih letih narašča delež srednješolcev s pozitivnim presejalnim testom na motnjo ostrine vida (17 % (1992), 25 % (2007)) in deformacijo hrbtenice (10 % (1992), 15 % (2007)). Na obravnavo v bolnišnico je letno sprejetih povprečno več kot 8.000 mladostnikov, največkrat zaradi poškodb in bolezni prebavil ali dihal, in več kot 28.000 mlajših odraslih; moški predvsem zaradi poškodb in bolezni prebavil, ženske zaradi nosečnosti in poroda ter bolezni sečil in spolovil.

Pomemben del akutne obolevnosti mladih poleg poškodb in zastrupitev predstavljajo bolezni dihal in bolezni prebavil. Bolezni dihal (večinoma akutne infekcije zgornjih dihal) so najpogostejši vzrok, zaradi katerega mladi iščejo pomoč pri izbranem zdravniku, in glavni vzrok začasne odsotnosti z dela (17 % vzrokov za obisk pri izbranem zdravniku in 22 % primerov začasne odsotnosti z dela). Bolezni dihal so tudi med petimi glavnimi vzroki za zdravljenje v bolnišnici, mladi pa so največkrat sprejeti zaradi operativnega zdravljenja kronične bolezni tonzil in žrelnice. Med boleznimi prebavil, ki so vzrok za hospitalizacijo mladostnikov in mlajših odraslih, gre najpogosteje za operativno zdravljenje ob vnetju slepiča.

Ženske poleg bolezni, značilnih za oba spola, ogrožajo tudi bolezni, povezane z

njihovo reproduktivno vlogo. Pri mladih ženskah so preventivni pregledi, katerih namen je varovanje reproduktivnega zdravja, med najpogostejšimi vzroki za obisk zdravnika v primarnem zdravstvenem varstvu. Med bolezenskimi stanji pa se bolezni spolovil in bolezni, povezane z nosečnostjo, uvrščajo med najpogostejše zdravstvene težave. Pri mladostnicah prevladujejo vnetja in motnje menstrualnega ciklusa. Pri ženskah med 20. in 29. letom se tem pridružijo še bolezni in stanja povezana z nosečnostjo. Razmeroma pogosta patologija so predrakave spremembe materničnega vratu in neplodnost. Bolezni spolovil ter bolezni in stanja, povezana z nosečnostjo, sodijo pri mladih ženskah tudi med pomembnejše vzroke za napotitev k specialistu ter na bolnišnično zdravljenje. V obdobju nosečnosti, poroda in poporodnem obdobju so značilna specifična zdravstvena tveganja, ki imajo lahko za ženske dolgotrajne posledice. To obdobje je ključno tudi za zdravje in razvoj otrok. Vse bolj je jasno, da se dolgoročni vpliv na zdravje začne z zanositvijo ali celo prej in da zdrava nosečnost in najzgodnejše otroštvo zmanjšujeta tveganje celo za nekatere kronične bolezni v odrasli dobi. Tako ima boljše obvladovanje obolevnosti v nosečnosti dolgoročno velik vpliv na zdravje celotne populacije (EK 2008). Kazalci perinatalnega zdravja so sicer trenutno razmeroma ugodni, vendar na nekaterih področjih že dlje stagnirajo in položaj Slovenije se v primerjavi s povprečjem v EU poslabšuje. To predvsem velja za mrtvorojenost in maternalno umrljivost, kjer precej zaostajamo za najuspešnejšimi državami, medtem ko smo zelo uspešni v zniževanju umrljivosti novorojenčkov.

Spolno in reproduktivno vedenje

Mladostniki danes v povprečju vstopajo v partnerske zveze mlajši in prej začnejo s spolnim življenjem kot nekoč. Raziskava med slovenskimi srednješolci iz leta 2004 je pokazala, da je imela spolne odnose že skoraj četrtina (23 %) dijakov prvega letnika in dobra polovica (53 %) dijakov tretjega letnika. Starost, ko ima polovica srednješolcev že spolne odnose, se je v primerjavi z letom 1996 znižala z 18,5 na 17 let (Pinter in dr. 2006). Praktično enak delež spolno aktivnih 15-letnikov je pokazala tudi zadnja raziskava med šolarji leta 2006 (Jeriček in dr. 2007). Zgodnejša spolna dejavnost je povezana z bolj tveganim spolnim vedenjem, manj pogosto uporabo kondoma pri prvem spolnem odnosu, mladostniškim materinstvom in večjim tveganjem za spolno prenosljive okužbe (Klavs in dr. 2006). Ugodno pa je, da je v splošnem porasla uporaba zanesljive kontracepcije, predvsem kontracepcijskih tablet (Pinter in dr. 2006). Med letoma 2005 in 2007 jih je v povprečju uporabljalo 16,6 % vseh mladostnic oziroma približno vsaka tretja mladostnica, ki je že imela spolne odnose. Hormonska kontracepcija je najpogostejše uporabljena metoda tudi pri odraslih. V starostni skupini od 20 do 24 let jo uporablja kar vsaka tretja ženska, med 25. in 29. letom pa več kot vsaka peta. V zadnjih letih je sicer uporaba po 25. letu nekoliko nižja, kar je lahko posledica pogostejšega odločanja za nosečnost in vnovične večje priljubljenosti intrauterine kontracepcije.

Kondom ob prvem spolnem odnosu uporabi okoli tri četrtine mladostnikov, slabša pa je uporaba kondoma oziroma dvojne zaščite ob zadnjem spolnem odnosu. To povečuje tveganje za spolno prenosljive okužbe, za katere so mladostniki še posebno dovzetni zaradi večje biološke dojemljivosti za okužbo, pogostejšega menjavanja spolnih partnerjev in dejstva, da težje iščejo in najdejo zdravstveno oskrbo (Pinter 2006). V starostni skupini 18–24 let je po podatkih, zbranih med letoma 1999 in 2001, kondom v zadnjem mesecu redno uporabljalo 30 % spolno aktivnih moških in 13,7 % spolno aktivnih žensk, dodatnih 23,5 % moških in 18,9 % žensk pa ga je uporabilo občasno. V isti raziskavi so moški, stari od 18 do 24 let, poročali o več dotedanjih heteroseksualnih spolnih partnerjih (povprečje 6,5; mediana 3) kot ženske iste starosti (povprečje 2,9; mediana 2). Moški so navajali tudi več sočasnih heteroseksualnih razmerij (Klavs in dr. 2009).

Pogostejša uporaba kontracepcije se odraža v upadu števila mladostniških nosečnosti in dovoljene splavnosti. V zadnjih letih se rodi 5–6 otrok na 1000 mladostnic, ki predstavljajo manj kot 2 % porodnic, kar nas trenutno uvršča med države z najnižjo stopnjo mladostniške rodnosti v Evropi. Pomembno je upadla tudi stopnja dovoljene splavnosti. Stopnja, ki smo jo leta 2008 zabeležili pri mladostnicah do 19. leta (7,8 splava/1000 mladostnic), predstavlja manj kot tretjino tiste iz začetka osemdesetih let. Vendar se je trend upadanja v tej starostni skupini v zadnjih letih ustavil, zato bo potrebno pozorno spremljanje situacije v prihodnje. V starostni skupini 20–29 let je bilo leta 2008 14,5 dovoljenih splavov na 1000 žensk, kar je 40 % manj kot pred desetimi leti. Tveganje za dovoljeni splav je višje pri ženskah iz nižjih socio-ekonomskih slojev oziroma pri manj izobraženih, beležimo pa tudi precejšnje regijske razlike. Slovenija sodi glede stopnje dovoljene splavnosti v povprečje med državami EU.

V nasprotju z zgodnejšim spolnim življenjem se mladi odločajo za življenje v dvoje pozneje kot starejše generacije (Ule in Kuhar 2003). Prav tako med partnerskimi zvezami strmo narašča število izvenzakonskih skupnosti. Po letu 2007 je bila tako že več kot polovica otrok rojenih zunaj zakonske zveze (SURS 2009a). Rodnost je v zadnjih dvajsetih letih prejšnjega stoletja izrazito upadla. Po letu 2003 se je trend obrnil in smo zabeležili razmeroma hitro povečanje števila rojstev, a še vedno ne dosegamo vrednosti, potrebne za enostavno obnavljanje prebivalstva, ki je bila v Sloveniji zadnjič dosežena leta 1980. Leta 2008 se je rodilo 10,7 živorojenih otrok na 1000 prebivalcev, kar je primerljivo s povprečno nataliteto v EU. Po projekcijah bo število rojenih otrok v Sloveniji že v nekaj letih ponovno začelo upadati (SURS 2009b), saj v rodno dobo vstopajo vse manjše generacije žensk.

Zaradi daljšega izobraževanja, urejanja stanovanjskih razmer in kariere se pari odločajo za rojstvo otroka v poznejših letih (Ilić in dr. 2005). Ženske se neredko srečujejo s težavami pri zaposlovanju že samo zaradi možnosti zanositve. Poleg tega mladi želijo otrokom omogočiti visok standard in zato želijo še pred njihovim rojstvom poskrbeti za dobre pogoje (Ule in Kuhar 2003). Povprečna starost matere ob porodu je v zadnjih desetih letih porasla za več kot dve leti in leta 2008 dosegla že

30 let; le še dobra polovica vseh otrok se je rodila ženskam pred 30. letom. Prvorodke so bile v povprečju dobro leto in pol mlajše (28,4 leta), dve tretjini pa sta jih bili mlajši od 30 let. Višja starost mater pa je povezana z večjim številom zapletov med nosečnostjo (Cleary-Goldman in dr. 2005, Luke in dr. 2007).

Zaradi varovanja reproduktivnega zdravja mladih je treba zagotoviti sistematično pokritost generacij mladih z vsebinami na področju spolnosti, najbolje z vključitvijo vzgoje za zdravo spolnost v redni predmetnik. Razvijati je treba programe za spodbujanje mladih k odgovorni spolnosti, razmisleku o odlogu prvega spolnega odnosa in uporabi dvojne zaščite. Treba je zagotavljati stalno dobro dostopnost do reproduktivnega zdravstvenega varstva, še posebej za mlade ženske, ki še nimajo izbranega ginekologa, za redno načrtovanje in posodabljanje preventivnih programov ter širok izbor in dostopnost kontracepcijskih metod.

Kronična obolenja mladih

Med kroničnimi boleznimi so podobno kot pri otrocih tudi pri mladih v ospredju astma in alergijske bolezni (Maček 2002). Po podatkih slovenske ankete o zdravju in zdravstvenem varstvu je imelo v zadnjem letu astmo in alergijske bolezni 14 % mladostnikov in 10 % mlajših odraslih (EHIS 2007). Pri otrocih je v porastu še sladkorna bolezen tip 1 (število mladih bolnikov se vsako leto poveča za 3,6 %), kar se prenaša tudi v poznejšo starost (Uršič Bratina 2008). V Sloveniji se po podatkih ankete o zdravju predvideva, da je prevalenca sladkorne bolezni med 15. in 24. letom 0,6 %, med 25. in 34. letom pa 0,8 % (EHIS 2007). V nekaterih razvitih državah pa že opazajo porast sladkorne bolezni tipa 2 pri otrocih in mladostnikih, ki se bo še nadaljeval, če ne bo učinkovite primarne preventive spreminjanja življenjskega sloga (zdrava prehrana, redna telesna dejavnost) (Rodbard 2008).

Prehranjevalne navade in telesna dejavnost

Zaradi slabih prehranjevalnih navad in nezadostne telesne dejavnosti se mladi že srečujejo s težavami uravnavanja primerne telesne teže in boleznimi gibal. Veča se delež odrasčajočih s pozitivnim presejalnim testom na deformacijo hrbtenice, ki pri srednješolcih znaša 15 % in je nekoliko višji pri dekletih. Med mladostniki se že začnejo pojavljati zdravstvene težave, povezane z mišično-skeletnim sistemom, pri zdravniku specialistu so največkrat obravnavani zaradi bolezni hrbta (skolioza, bolečina v hrbtu) in sklepov (sklepna bolečina, okvare pogačice). Težave se prenašajo

v odraslo dobo, mišično-kostne bolezni pa so med prvimi petimi vzroki za začasno odsotnost z dela mladih delavcev (15–29 let). Večina obravnav mlajših odraslih pri zdravniku specialistu je zabeleženih zaradi bolezni hrbta (bolečina v hrbtu, okvare medvretenčne ploščice) in bolezni sklepov (sklepna bolečina, okvare meniskusa), začasna odsotnost z dela pa je predvsem posledica bolezni hrbta. V Sloveniji beležimo tudi naraščajoč trend prekomerne telesne teže in debelosti (EHIS 2007), ki je eden pomembnejših dejavnikov tveganja za razvoj sladkorne bolezni, povišanega krvnega tlaka, bolezni srca in raka. Po raziskavi med 15- in 16-letniki je bilo prekomerno prehranjenih že 17 % fantov (debelih 6 %) in 15 % deklet (debelih 4 %) (Avbelj in dr. 2005). Slovenija se med 41 evropskimi in severnoameriškimi državami po deležu prekomerno prehranjenih in debelih 15-letnikov uvršča v prvo tretjino držav (SZO 2008), po deležu prekomerno hranjenih in debelih mlajših odraslih (25–34 let) pa ostajamo v povprečju EU 27 (Božič in Zupanič 2009). Med mlajšimi odraslimi (20–29 let) je pri nas prekomerno prehranjenih 25 % in debelih 6 % anketiranih (EHIS 2007, Zaletel-Kragelj in dr. 2004). Delež je višji pri manj izobraženih, osebah iz nižjega družbenega sloja in pri moških, zaskrbljujoče pa je, da delež debelih v poznejših starostih precej naraste, še posebej pri ženskah, kar opažajo tudi v drugih evropskih državah (Eurostat 2007).

Za mlade so značilne slabe prehranjevalne navade. Mladostniki prepogosto jedo energijsko goste jedi, sladke in slane prigrizke in pijejo sladkane pijače. Uživajo premalo rib, dekleta pa tudi premalo mleka, mlečnih izdelkov in mesa. Zaužijejo premalo dnevnih obrokov in se neredno prehranjujejo (Gabrijelčič 2000). Po podatkih iz leta 2006 dnevno uživa sadje le slaba tretjina, zelenjavo pa 21 % 15-letnikov. Manj sadja uživajo mladostniki iz družin z nižjim socio-ekonomskim statusom (Jeriček in dr. 2007). V šolskem letu 2008/09 je bil za vse srednješolce uveden brezplačen topli obrok, ki omogoča dijakom dostop do bolj zdrave in kakovostne hrane, dolgoročno pa lahko tudi izboljša njihove prehranjevalne navade. Stanje je podobno pri mlajših odraslih. Delež oseb, ki so poročale nezdravo prehranjevanje, povezano s prekomerno prehranjenostjo, debelostjo in sladkorno boleznijo, je bilo najvišje prav v starostni skupini 25–29 let (47 %). Mlajši odrasli prepogosto uživajo le en ali dva obroka hrane dnevno, polnomastno mleko, rdeče meso (celo večkrat na dan), ocvrto hrano in sladkane pijače (Zaletel-Kragelj in dr. 2004). Izvajajo se številni aktivnosti in ukrepi, ki jih predvideva Nacionalni program prehranske politike za obdobje 2005 do 2010: promocija zdravega prehranjevanja za mladostnike, odrasle in zaposlene, uvedba sodobnih prehranskih standardov, normativov in priporočil v organizirano prehrano mladostnikov, sistemska ureditev organizirane prehrane v srednjih šolah in dijaških domovih, izboljšanje organizirane prehrane delavcev, okrepitev interdisciplinarnih programov in izvajalske mreže za promocijo zdravja v lokalni skupnosti posebej za socialno-ekonomsko ogrožene skupine prebivalstva ter odkrivanje in zdravstvenovzgojna obravnava mladostnikov, ki so ogroženi zaradi nezdravega življenjskega sloga.

Telesna dejavnost blagodejno vpliva na zdravje mladih in izboljša njihovo kakovost

življenja, ki se kaže kot dobro duševno počutje in vključenost v številne aktivnosti. Smernice Svetovne zdravstvene organizacije o telesni dejavnosti mladostnikov priporočajo vsaj 60 minut zmerne telesne dejavnosti na dan, za odrasle pa zadošča zmerna telesna dejavnost, ki traja vsaj 30 minut na dan, izvaja pa se večino dni ali vse dni v tednu. Raziskava med slovenskimi 15-letniki je pokazala, da je pet ali več dni v tednu eno uro na dan aktivnih le slaba tretjina, poleg tega se stanje z leti slabša. S starostjo delež telesno aktivnih upada, fantje so bolj telesno dejavni kot dekleta, med tistimi, ki se redno rekreirajo, pa je več mladostnikov iz visokega socialno-ekonomskega razreda (Jeriček in dr. 2007). Eden od vzrokov, zakaj telesna dejavnost med mladostniki upada, je morda, da so zabava, razvedrilo in sprostitve vse redkeje razlog za telesno dejavnost, vse pogostejše pa telesni videz in kondicija (Završnik in Pišot 2005). Po podatkih raziskave Slovensko javno mnenje 2006 o športni dejavnosti odraslih se s starostjo delež športno nedejavnih viša. Sicer pa med športno dejavnimi najdemo več bolj izobraženih ter tistih z višjimi prihodki (Starc in Sila 2007). Z upoštevanjem določil Strategija Vlade Republike Slovenije na področju telesne (gibalne) dejavnosti za krepitev zdravja od 2007 do 2012 se pri nas razvijajo in izvajajo vse oblike redne telesne dejavnosti za zdravje: športna rekreacija, prostočasno ukvarjanje s športom, telesna dejavnost v šolskem in delovnem okolju ter telesna dejavnost, ki se odraža kot pešačenje ali kolesarjenje do službe, šole in po opravkih.

Zaključek

Med mladimi so umrljivost in resne kronične bolezni redke, a vsaka smrt v tem obdobju pomeni veliko izgubo in večina prezgodnjih smrti je preprečljivih (nezgode, samomori, nasilne smrti, smrti, povezane z nosečnostjo, itd.). Poleg tega se v mladosti pojavljajo nekatere razmeroma pogoste bolezni, kot so alergije, številni mladi pa trpijo tudi zaradi drugih težav, kot so bolečine v vratu in hrbtu, glavoboli, utrujenost in depresivnost. Tudi nekatere bolezni, ki se izrazijo šele pozneje v življenju, lahko izvirajo že v mladosti. Različni dejavniki življenjskega sloga, kot so kajenje, prekomerno uživanje alkohola, slabe prehranjevalne navade, nezadostna telesna dejavnost in tvegano spolno vedenje, lahko povzročijo prezgodnjo smrt. Področje zdravja mladih pa ne zajema le umrljivosti in obolevnosti, temveč vključuje tudi dobre fizične sposobnosti (kondicijo, vitalnost), psihološko funkcioniranje (pozitivna pričakovanja glede prihodnosti, sposobnost učenja, pozitivno samopodobo), socialne stike (prijatelje, spolno življenje, partnerstvo) in spodbudno okolje (priložnosti za pridobivanje znanja in veščin, možnosti za prostočasne aktivnosti) (EK 2000). Tako celovito je zdravje mladih težko opisati, saj obstaja zelo malo podatkov o pozitivnih in funkcionalnih vidikih njihovega zdravja.

V Sloveniji bi morali skupini mlajših odraslih med 20. in 29. letom posvetiti

večjo pozornost, saj v večini sprejetih strateških dokumentov in akcijskih načrtov na področju zdravja in zdravstvenega varstva niso opredeljeni kot posebno ogrožena skupina, čeprav so kazalniki zdravja v starosti 20–29 let večinoma slabši in bolj zaskrbljujoči kot pri mladostnikih. V večini dokumentov so med prednostne skupine prebivalstva, ki potrebujejo dodatne programe in ukrepanje, vključeni samo mladostniki, medtem ko so programi za mlade praviloma usmerjeni izključno v izobraževalne institucije na vseh ravneh. Ob tem se pozablja na mlade, ki zgodaj izstopajo iz izobraževalnega sistema, in ravno pri njih je zaznati slabše zdravje in več tveganih oblik vedenja. Tudi preventivni zdravstveni programi so v večji meri namenjeni šolajočim se mladim. Le v posameznih strategijah, na primer v akcijskem načrtu Nacionalnega programa varnosti cestnega prometa, se predvsem zaradi perečega problema prezgodnje umrljivosti kot prednostno področje ukrepanja pojavlja tudi skupina mlajših odraslih.

V prihodnje se bo treba pozorneje usmeriti v zmanjševanje zdravstvenih razlik med skupinami mladih, ki nastanejo zaradi večje izpostavljenosti socioekonomskim dejavnikom tveganja za zdravje, kot so revščina, nezaposlenost, nizka izobrazba, neurejene družinske razmere in pomanjkljivo podporno socialno okolje.

Literatura

Angermann, A., Bauer, R., Nossek, G. in Zimmermann, N. (2007): *Injuries in the European Union. Summary 2003–2005*. Vienna: Austrian Road Safety Board.

Avbelj, M., Saje-Hribar, N., Seher-Zupančič, M., Brcar, P., Kotnik, P., Iršič, A., Bratanič, N., Kržišnik, C. in Battelino, T. (2005): Prevalenca čezmerne prehranjenosti in debelosti med pet let starimi otroki in 15 oziroma 16 let starimi mladostnicami in mladostniki v Sloveniji. *Zdrav Vestnik*; 74:753–759.

Božič, A. in Zupanič, T. (2009): *Zdravje in zdravstveno varstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

Brcar, P. (2005): *Zdravje otrok, mladostnic in mladostnikov*. Dostopno na: http://www.ivz.si/javne_datoteke/datoteke/856-ZdravjecotrokCcmadostnicincmladostnikovcPOLONAcBRCARcmarecc2006.doc (30. 4. 2009).

Cleary-Goldman, J., Malone, F. D., Vidaver, J., Ball, R. H., Nyberg, D. A., Comstock, C. H. (2005): Impact of Maternal Age on Obstetric Outcome. *Obstet Gynecol*, 105 (5 Pt 1): 983–990.

Evropska komisija (EK) (2008): *Major and Chronic Diseases – Report 2007*. Luksemburg: Evropska komisija.

Evropska komisija (EK) (2000): *Report on the State of Young People's Health in the European Union*. A Commission Services Working Paper. Luksemburg: Evropska komisija, Generalni direktorat za zdravje in varstvo potrošnikov, enota F3: Health promotion, health monitoring, and injury prevention.

Eurostat (2007): *Measuring Progress Towards a More Sustainable Europe. 2007 Monitoring Report of the EU Sustainable Development Strategy*. Luksemburg: Urad za publikacije Evropske unije. Dostopno na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-77-07-115/EN/KS-77-07-115-EN.PDF (18. 8. 2009).

Evropska anketa o zdravju in zdravstvenem varstvu (EHIS) (2007): Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

Gabrijelčič, M. (2000): *Prehranske navade ljubljanskih srednješolcev. Podiplomska naloga*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije in Slovensko javno mnenje, raziskovalni podatki, Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. in Kraus, L. (2009): The 2007 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 35 Countries. Stockholm: CAN.
- Ilič, M., Povhe, J., Šter, D. in Žnidaršič, T. (2005): Prebivalstvo Slovenije 2002. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Jeriček Klanšček, H., Lavtar, D. in Pokrajac, T. (ur.) (2007): HBSC Slovenija 2006. Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Jeriček Klanšček, H., Zorko, M., Bajt, M. in Roškar, S. (ur.) (2009): Duševno zdravje v Sloveniji. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Klavs, I., Rodrigues, L. C., Weiss, H. A. in Hayes, R. (2006): Factors Associated with Early Sexual Debut in Slovenia: Results of a General Population Survey. *Sex Transm Infect*, 82: 478–483.
- Klavs, I., Rodrigues, L. C., Wellings, K., Weiss, H. A. in Hayes, R. (2009): Sexual Behaviour and HIV/Sexually Transmitted Infection Risk Behaviours in the General Population of Slovenia, a Low Prevalence Country in Central Europe. *Sex Transm Infect*, 85: 132–138.
- Kumpula, H. in Paavola, M. (2008): Injuries and Risk Taking Among Young People in Europe: The European Situation Analysis. EU Project AdRisk. Helsinki: Nacionalni inštitut za varovanje zdravja.
- Lam, L. T. in dr. (2003): Passenger Carriage and Car Crash Injury: A Comparison Between Younger and Older Drivers. *Accident Analysis and Prevention*, 35: 861–867.
- Lowe, U., Braun, E. in Kisser, R. (2008): Tackling Injuries Among Adolescents and Young Adults in the EU: Strategy and Framework for Action. EU project AdRisk. Dunaj: Zavod za varnost v cestnem prometu.
- Luke, B. in Brown, M. B. (2007): Elevated Risks of Pregnancy Complications and Adverse Outcomes with Increasing Maternal Age. *Hum Reprod.*, 22(5): 1264–1272.
- Maček, V. (2002): Astma pri otroku. *Medicinski Razgledi*, 41:S1:147–151.
- Marušič, A. (1999): Suicide in Slovenia: Lesson for Cross-cultural Psychiatry. *International Review of Psychiatry*, 11: 212–218.
- Ministrstvo za notranje zadeve (MNZ) (2008): Vozniki motornih enoslednih vozil. Program aktivnosti (1.–13. april 2008). Dostopno na:
<http://www.policija.si/portal/organiziranost/uup/promet/prispevki/pdf/2008/ZaVecjoVarnostMotoristov.pdf> (23. 3. 2009).
- Pinter, B., Čeh, F., Verdenik, I., Grebenc, M., Maurič, D., Pavičević, L. (2006): Spolno vedenje slovenskih srednješolcev v letu 2004. *Zdravniški vestnik*, 75: 615–619.
- Pinter, B. (2006): Tvegano vedenje in spolno prenosljive okužbe. V: Vrtačnik Bokal, E. in Jančar, N. (ur): Spolno prenosljive okužbe – III. Spominski sestanek prof. dr. Lidije Andoljšek-Jeras; 8. 12. 2006, Ljubljana, Slovenija. Ljubljana: Slovensko društvo za reproduktivno medicino.
- Raithel, J. (2004): *Jugendliches Risikoverhalten*. Wiesbaden: Eine Einführung. V: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Renner, T. (2002): Novi trendi v zasebnih razmerjih. V: Miheljak, V. (ur.). Mladina 2000. Slovenska mladina v prehodu v tretje tisočletje. Ljubljana: MŠZŠ, Urad Republike Slovenije za mladino. Založba Aristej.
- Resolucija o Nacionalnem programu varnosti cestnega prometa za obdobje 2007–2011 (Skupaj za večjo varnost). (2006): Ur. l. RS, št. 25/2006.
- Rodbard, H. W. (2008): Diabetes Screening, Diagnosis and Therapy in Pediatric Patients with Type 2 Diabetes. *Medscape J Med*, 10(8): 184.
- Rok Simon, M. (2004): Dejavniki, ki vplivajo na verjetnost smrti v prometu pri voznikih osebnih vozil v Sloveniji. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta.
- Rok Simon, M. (2007): Poškodbe otrok in mladostnikov v Sloveniji. Analiza podatkov o umrljivosti in obolevnosti. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Starc, G. in Sila, B. (2007): Ura športa na dan prežene vse težave stran: tedenska športna dejavnost odraslih v Sloveniji. Šport – revija za teoretična in praktična vprašanja športa; 55 Priloga 3: 27–36.
- Statistični urad Republike Slovenije (SURS) (2009a): Živorajeni otroci, 2008. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2456. (25. 8. 2009).
- Statistični urad Republike Slovenije (SURS) (2009b): Eurostatove projekcije prebivalstva za Slovenijo (Osnovna varianta 2004–2050 in EUROPOP2008, konvergenčni scenarij 2008–2060). Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2515. (10. 4. 2009).

Stergar, E., Pucelj, V. in Scagnetti, N. (2005): ESPAD: Evropska raziskava o alkoholu in preostalih drogah med šolsko mladino, Slovenija, 2003. Ljubljana: Ministrstvo Republike Slovenije za zdravje, Urad za droge.

Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) (2009): European Health for All Database. Mortality Based Indicators. Regioalni urad SZO za Evropo.

Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) (2008): Inequalities in Young People's Health. Health Behaviour in School-aged Children: International Report from the 2005/2006 Survey. Health Policy for Children and Adolescents, Št. 5. Kopenhagen: Regioalni urad SZO za Evropo.

Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) (2006): Mortality Database. Dostopno na: <http://www.who.int/healthinfo/morttables/en/index.html> (9. 3. 2009).

Tomori, M., Stergar, E., Pinter, B., Makovec, M. in Stinkovič, S. (1998): Dejavniki tveganja pri slovenskih srednješolcih. Ljubljana: Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ministrstvo za zdravstvo Republike Slovenije.

Ule, M. in Kuhar, M. (2003): Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Uršič Bratina, N. (2008): Sladkorna bolezen pri otrocih in mladostnikih – tip 1. Zbornik Seminarja za učitelje o sladkorni bolezni. Ljubljana.

Working Group of Governmental Experts (WGGE) on Injury Prevention and Safety Promotion (2008): How to Make Europe a Safer Place. Dostopno na: [http://www.eurosafe.eu.com/csi/eurosafe2006.nsf/0/EE9D475AA6DAF58BC125747200411F14/\\$file/Implementation%20Council%20Recom.pdf](http://www.eurosafe.eu.com/csi/eurosafe2006.nsf/0/EE9D475AA6DAF58BC125747200411F14/$file/Implementation%20Council%20Recom.pdf) (28. 4. 2009).

Zaletel-Kragelj, L., Fras, Z. in Maučec-Zakotnik, J. (ur.) (2004): Tvegana vedenja povezana z zdravjem in nekatera zdravstvena stanja pri odraslih prebivalcih Slovenije. Ljubljana: CINDI Slovenija.

Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije (ZZZS) (2009): Obvezno zdravstveno zavarovanje. Dostopno na: <http://www.zzs.si/zzzs/internet/zzzs.nsf/o/875E847A07B8589AC1256D34002A1360>. (7. 9. 2009).

Završnik, J. in Pišot, R. (ur.) (2005): Gibalna/športna aktivnost za zdravje mladostnikov. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Inštitut za kineziološke raziskave, Založba Annales.

Dr. **Andrej Fištravec** je zaposlen kot višji svetovalec na Zavodu za šolstvo Republike Slovenije, kjer se ukvarja z razvojem formalnih in neformalnih oblik izobraževanja mladih. Je dolgoletni raziskovalec mladine in predavatelj na dodiplomskem in podiplomskem študiju sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Prosti čas in participacija mladih

Povzetek | Avtor v prispevku oriše osnovne značilnosti preživljanja prostega časa slovenskih mladlin in njihovih potencialov pri politični in širši socialni družbeni participaciji. Najprej pokaže na nekaj osnovnih vrednotnih usmeritev slovenskih mladlin, kot so se izrisale v dosedanjem raziskovanju slovenskih mladlin. Vrednotne orientacije posebej ilustrira s prikazom »mladocentričnosti« slovenskih mladlin v primerjavi s podobnimi izsledki pri raziskovanju evropskih mladlin. V nadaljevanju predstavi osnovne značilnosti prostočasovnega profila slovenskih mladlin, pri čemer pokaže, da mladi preživljajo razmeroma največ časa z vrstniki. Nato izpostavi trende t. i. »virtualizacije« prostega časa mladih zaradi različnih elektronskih medijev. Celoten sklop prostočasovnih aktivnosti ilustrira z obrazci izrabe prostega časa med nekaterimi evropskimi državami in razumevanju prostega časa kot ene od temeljnih vrednot sodobnih družb. Avtor pokaže v nadaljevanju, da je participativni položaj v ožjem pomenu (v kolikor ga razumemo kot zanimanje za politiko, politično odločanje in sodelovanje v političnem življenju slovenske družbe) razmeroma šibek (a z vidika sočasnih tujih raziskav povsem »normalen«, torej primerljivo nizek). Veliko boljšo podobo je mogoče videti pri ugotavljanju zanimanja mladih za druga družbena vprašanja, kar kaže, da se težišče političnosti mladih pomika od ožjih političnih vprašanj in dejavnosti proti širšim družbenim (nepolitičnim) vprašanjem ter delovanju.

Uvod¹

V zadnjem desetletju (kaj šele v zadnjem letu ali dveh) ni bilo nobene celovite raziskave slovenskih mlad², na osnovi katere bi lahko z razmeroma visoko stopnjo gotovosti sklepali o prostočasovnih in participativnih potencialih slovenskih mlad³ oziroma njenih javnomnenjskih profilih. Ne glede na pomanjkanje in odsotnost aktualnih primarnih podatkov (ki jih bomo nadomeščali s posrednimi viri ali sklicevanjem na delne podatke, ki se nanašajo samo na del mladinskih populacij) je za razumevanje prostočasovnih navad in participativnega obnašanja slovenskih mlad potrebno poznavanje njihovih vrednotnih orientacij v zadnjih desetletjih, ki predstavljajo širši referenčni okvir njihovega konkretnega družbenega (tudi prostočasovnega in participativnega) delovanja.

Fištravec in Musil (2008: 21) v predstavitvi vrednotnih orientacij mlad⁴ v Sloveniji posebej izpostavljata analizo splošnih premikov, ki so se zgodili med mladimi po svetu v osemdesetih letih. Namreč, »premik od globalnih, ideološko in celostno zgrajenih vrednotnih sistemov k partikularnim, navidezno fragmentarnim in konkretnim vrednotam, med katerimi prevladuje povečana senzibilnost za medosebne odnose in za kvaliteto vsakdanjega življenja (Ule 1996d: 241)⁵. Pri tem obratu gre za sočasno prepletanje dveh nasprotujočih si oblik odkrivanja zasebnega; namreč težnje k tradicionalnemu zasebnstvu in potrebe po individualnosti (ibid.: 244). Pri tem prvo težnjo karakterizirajo zapiranje posameznikov oziroma posameznic v njihov zasebni svet, zaupanje v tradicijo, v avtoriteto, izogibanje tveganju, lastnina in potrošništvo; drugo težnjo pa skrb za vsakdanji svet, za kvalitetne medosebne odnose, eksperimen-

1 Prispevek je sestavljen iz treh poglavij in sklepa. V uvodnem poglavju predstavljamo nekatere značilnosti vrednotnih orientacij slovenskih in drugih mlad kot najširšega okvira njihovega družbenega delovanja. V drugem in tretjem poglavju središčno prikažemo javnomnenjske značilnosti preživljanja prostega časa ter politične in socialne participacije slovenskih mlad. Prispevek zaključimo s sklepnim poglavjem in seznamom uporabljene literature.

2 Z empirično-raziskovalnega vidika obstaja v vsaki družbi več mlad in ne le ena sama. Če govorimo o mladini v edninski obliki, potem gre za splošen in abstrakten opis »mladine«, ki zamegljuje njeno notranjo diferenciranost na primer po spolu, izobrazbi, družbenem položaju, interesnih usmeritvah ali stilnih pripadnostih. Zaradi slednjega uporabljamo v tekstu množinsko različico pojma.

V literaturi in socialnih praksah (na primer javnih uprav) obstajajo različne starostne opredelitve mlad in mladosti nekako s spodnjo mejo ob zaključku osnovnega šolanja (s tendenco postavljanja le-te nekako na začetek zadnje triade slovenske devetletke) ter s postavljanjem zgornje meje v zadnjih letih dvajsetih let. Z vidika socialnih praks pa se vzporedno s pomikanjem spodnje meje krepko proti 12. letu postaja zgornja meja vedno manj jasno oprijemljiva, saj postaja tranzicija v socialno »odraslost« vedno bolj nejasna in difuzna. Več o opredelitvah Guček (2008: 21, 22).

3 Namesto 'velikih' vrednot, ki so bile oprte na močne ideologije, se pojavljajo vrednotne usmeritve, ki so bliže posamezniku in njegovemu osebnemu izkustvu ter poudarjajo materialno in socialno varnost, prijateljstva in medosebne odnose, zdravo okolje, kakovost vsakdanjega življenja (ibid.: 242). Kot najpomembnejše vrednote slovenske mladine se kažejo partikularne vrednote, kot so zdravje, resnično prijateljstvo in družinsko življenje, pa tudi globalne vrednote, kot so mir na svetu, varovanje narave, varnost naroda pred sovražniki ter karieristične (uspeh v šoli) in liberalne vrednote (svoboda mišljenja in delovanja) (Ule 1996d: 243; Ule in Kuhar 2002). Hkrati se v raziskavah odraža odklon mlad⁶ od zanimanja za področja politike in političnih dogodkov, vere in verskega življenja ter vojske in vojaških stvari (Ule 1996d: 257; Mihelj 2002a: 243).

tiranje z življenjem, potreba po drugačnosti, kreativnosti (ibid.)⁴.«

Dosedanje raziskave mladih s konceptom »mladocentrizma« (tj. samopoimenovanja mladih glede na svoj odnos do družbenih avtoritet, družine in vrstniških skupin) kažejo, da je le manjši del raziskovanih populacij mladocentrično usmerjen v ožjem pomenu besede. To pomeni, da izraža tiste dimenzije mladocentrizma, ki se usmerjene od odraslih in družbenih avtoritet k samemu sebi, k lastnemu mladinskemu svetu tako na individualni kot na skupinski, vrstniški ravni. Tako npr. v Nemčiji le 18 % mladih, mlajših od 24 let, sodi v kategorijo mladocentrizma. Nizozemske raziskave mladocentrizma pa ugotavljajo, da je takšnih mladih v celotni populaciji mladih med 20 % in 32 % (Vinken 1999: 8).

Georg (1992: 18) navaja, da se je delež mladocentrično usmerjenih mladih v ožjem pomenu pojma v nemških raziskavah gibal med 27 % (1984), 30,7 % (1981) in 36,9 % (1991). Tako usmerjene mlade razume kot mladocentrično usmerjene mlade (»jugendzentrierte«), medtem ko preostale mlade poimenuje kot »starševsko« usmerjene mlade (»elternzentrierte«).

V slovenski raziskavi iz leta 2003 na populaciji študentov je bil ta delež 25 %. To dimenzijo mladocentrizma smo poimenovali avtonomni mladocentrizem⁵, drugi dve pa družinski in družbeni mladocentrizem⁶ (Fištravec 2004: 10–15).

Vineken (1999: 5–6) navaja, da nizozemske raziskave kažejo, da avtonomni mladocentrizem ni nedvoumno povezan z vrstniško skupino.⁷ Za vse mlade je podpora vrstnikov v polju prostega časa evidentno večja in močnejša kot podpora s strani staršev. V primeru izpolnjevanja šolskih obveznosti pa je ravno obratno. Kakor

4 Posredno se z vrednotami in vrednotnimi usmeritvami v kontekstu raziskav družbenega profila študentov ukvarja tudi Flere s sodelavci (Flere in dr. 2001, 2002, 2004, 2005). Med posamičnimi vrednotami oziroma življenjskimi aspiracijami študentje pripisujejo največji pomen stabilnim socialnim vezem v krogu družine in prijateljev (Fištravec in Lavrič 2002: 100). Slednje kaže na pomen same družine, posredno pa v kontekstu bivanjske negotovosti v sodobni družbi tudi na pomen vrednot, ki zadevajo varnost (ibid.). Ob bok omenjeni težnji je postavljena težnja po svobodi oziroma 'biti sam svoj gospodar', ki odraža močno umeščenost zahodnega liberalizma in individualizma v slovenski (ne samo študentski) prostor (ibid.). Med navedenimi možnostmi je med študenti najnižje ocenjena postavka, ki opredeljuje življenje v skladu z naukom njihove vere (ibid.: 101), kar znova kaže na nizko zanimanje in pomen vere in verskega življenja v življenju mladih (študentov).

5 V nadaljevanju bomo za poimenovanje mladocentrizma v ožjem pomenu pojma uporabljali poimenovanje avtonomni mladocentrizem.

6 S faktorsko analizo je raziskovana populacija razpadla na tri značilne dimenzije oz. faktorje. Prvi faktor (ki je pojasnil 25 % varianc vseh obravnavanih spremenljivk) združuje tri trditve z lestvice mladocentrizma, ki so jim skupni nenavezanost na starše, antagonističen odnos do družbe in usmerjenost k vrstniški skupini; poimenovali smo ga avtonomna dimenzija mladocentrizma. Drugi faktor (ki je pojasnil 18 % skupne variance) je združeval trditvi, ki predstavljata visoko stopnjo sprejemanja svojih staršev; poimenovali smo ga družinska dimenzija mladocentrizma. Tretji faktor (ki je pojasnil 17 % skupne variance) je združeval trditvi, ki sta pozitivno vrednotili odnos vprašanih do družbe, in poimenovali smo ga družbena dimenzija mladocentrizma.

7 Vinken (1999) deli mlade na mladocentrične (po klasifikaciji Fištravec (2004) = avtonomnocentrične) in odraslocentrične (po klasifikaciji Fištravec (2004) so to preostali mladi, ki so usmerjeni družinskocentrično in družbenocentrično).

Bogt in dr. (2001) izpeljejo malo drugačno klasifikacijo in govorijo o mladocentričnih in ne-mladocentričnih mladih, pri čemer so mladocentrični mladi po klasifikaciji Fištravec (2004) avtonomnocentrični, nemladocentrični mladi pa so po isti klasifikaciji družinskocentrični in družbenocentrični mladi.

kažejo raziskave mladocentrizma na Nizozemskem, avtonomni mladocentristi niso bolj navezani na vrstnike kot neavtonomno usmerjeni mladocentristi. So pa avtonomni mladocentristi tesneje povezani z bolj neformalno organiziranimi mladinskimi skupinami, v katerih je simetrična recipročnost osnovna oblika medsebojnih odnosov. Vključenost v mladinske skupine, ki jih vodijo odrasli, je istočasno nizka zaradi asimetričnosti medsebojnih odnosov, ki vladajo v takšnih mladinskih skupinah.

Po istih raziskavah obstaja nekaj kazalcev, ki kažejo, da izpostavljenost mladih večji družbeni in kulturni negotovosti sproža avtonomnomladocentrično usmerjena stališča in mnenja (ibid.).

Bogt in drugi (2001: 232) menijo po pregledu tako klasičnih nemških kot sodobnih nizozemskih raziskav na podlagi lestvice mladocentrizma, da avtonomni mladocentristi vzpostavljajo lastno pozicijo skozi razlikovanje samih sebe v odnosu do odraslih tako na osebni kot družbeni ravni. Njihov upor do odraslih na splošno in do različnih družbenih institucij je nekakšen odraz njihove šibke povezanosti s starši.

Avtonomni mladocentristi se ne trudijo hitro doseči odraslosti, četudi si prizadevajo istočasno doseči številne privilegije odraslih, preden dosežejo formalni status odraslosti. Tako v šoli kot znotraj sfere dela se avtonomni mladocentristi srečujejo z večjimi težavami kot odraslocentrični mladi. Prav tako je njihova raven dosežkov nižja in pogosteje so neuspešni v šolskem sistemu ter pogosteje zapuščajo šole ne da bi jih dokončali (ibid.).

Prosti čas slovenskih mladin

Raziskave na različnih vzorcih mladih v Sloveniji kažejo, da največ mladih preživlja razmeroma največji delež prostega časa s prijatelji oz. prijateljicami in partnerji oz. partnerkami (Ule 1995, 1996, 2000; Ule in Kuhar 2002; Eurobarometer 2003.1; Ule in Renner 1998; Gril 2004; Žavbi in Vipavc Brvar 2004)⁸. Naštete raziskave kažejo, da so med najpogostejšimi pristočasovnimi dejavnostmi različnih starostnih kategorij mladih in mladih iz različnih okolij (slovenskega na splošno in ljubljanskega oz. ljubljanskega z okolico) še gledanje televizije, poslušanje glasbe in ukvarjanje s športom. Precej mladih tudi hodi v kino, gledališče, na koncerte, sprehode ali si krajša čas z računalnikom. Najosnovnejši vpogled v načine preživljanja prostega časa mladih med 15. in 24. letom daje raziskava Eurobarometer 2003.1., izvedena v državah⁹, ki so bile

8 Naštete raziskave so bile opravljene na naslednjih vzorcih: na dijaškem leta 1993 (Ule in Miheljak 1995); na vzorcu študentov in študentk Univerze v Ljubljani in Univerze v Mariboru (Ule 1996); leta 2000 na reprezentativnem vzorcu mladih v Sloveniji, starih med 16 in 29 let (Ule in Kuhar 2002); na slovenskih mladih med 15. in 24. letom (Eurobarometer 2003.1); na učencih osmih razredov in drugih letnikov ljubljanske občine (Renner in Ule 1998); na vzorcu ljubljanske mladine med 12. in 26. letom (Gril 2004) in med 12- do 17-letnimi mladimi iz Ljubljane z okolico (Žavbi in Vipavc Brvar 2004).

9 Eurobarometer 2003.1 je bil izveden v naslednjih državah: Ciper, Češka, Estonija, Madžarska, Latvija, Litva, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija.

pred 1. majem 2004 še kandidatke za vstop v Evropsko unijo, kar kaže preglednica 1.

Preglednica 1: Ali se v prostem času običajno ukvarjate s katero od naštetih dejavnosti?

Dejavnost	%
Druženje s prijatelji	84
Gledanje televizije	77
Poslušanje glasbe	75
Šport	71
Obisk kina, gledališča ali koncertov	62
Sprehod, vožnja z avtomobilom, kolesarjenje	60
Uporaba računalnika, video igre, internet ipd.	58
Pomoč doma	50
Branje	44
Nakupovanje	44
Ples	24
Honorarno delo	21
Dejavnosti »naredi sam«	15
Igranje inštrumenta	14
Pomoč ljudem, prostovoljno delo, ipd.	11
Slikanje	9

Vir: Eurobarometer 2003.1

Kuhar (2006) ugotavlja, da na način preživljanja prostega časa statistično najbolj značilno vplivata spol in starost anketiranih. Dejavnosti, s katerimi se ukvarja znatno večji delež anketirank kot anketirancev, so: branje, nakupovanje, ples in pomoč doma. Obratno, torej večji delež anketirancev, se ukvarja z naslednjimi dejavnostmi: šport, delo na računalniku in honorarno delo. Očitno se priložnostne dejavnosti delijo na tradicionalno bolj ženske in bolj moške. Podatki Eurobarometra 2003.1 kažejo tudi, da s starostjo upada delež tistih, ki se ukvarjajo s športom, z računalnikom, igranjem inštrumenta, s slikanjem oziroma plesom, narašča pa delež mladih, ki honorarno delajo in obiskujejo kino, gledališče in hodijo na koncerte. Velikost naselja, kjer živijo (ruralno, manjše mesto ali večje mesto), statistično najbolj vpliva na pogostost obiskovanja kina, gledališča ali koncertov. Razumljivo je, da se mladi iz večjih urbanih krajev pogosteje udeležujejo tovrstnih kulturnih prireditev, saj jim mestna infrastruktura to omogoča. Na način preživljanja prostega časa pomembno vpliva še študentski status. Študentje in študentke več berejo, več se ukvarjajo z računalniki in s športom ter pogosteje obiskujejo kulturne prireditve kot ostala mladina.

Eurostatova raziskava o izrabi časa v trinajstih evropskih državah (Eurostat 2003) pokaže, da so v raziskovalnem času Slovenci namenjali okoli pet in pol ur dnevno za

različne prostočasovne aktivnosti¹⁰. Pri tem se na ravni splošne populacije nahajamo v povprečju izbranih držav (Velike Britanije, Finske, Estonije, Norveške, Belgije, Francije, Madžarske, Slovaške, Danske, Romunije, Nizozemske in Portugalske), kjer prednjačijo Norveška in Finska (s šestimi urami in pol) ter Francija in Madžarska (s štirimi urami in pol).

Distribucija prostega časa med mladimi do 25. leta, ki še vedno živijo pri starših, je glede na celotno populacijo drugačna. Tako anketirani slovenski mladi v povprečju namenijo prostemu času 5,46 ure, s čimer za slabo uro prehitijo vrstnike iz Norveške (ki s Finsko beležijo na ravni celotne populacije največ prostega časa v evropskih državah), in kar je tudi nekoliko manj kot je količina prostega časa med madžarskimi mladimi (kjer na ravni celotne populacije beležimo najnižjo raven prostega časa med evropskimi državami). Pri tem je zanimivo, da sta po isti raziskavi prav Slovenija in Madžarska državi, ki namenjata med opazovanimi državami največ časa za vse oblike dela (plačano delo, študij in gospodinjska opravila).

Preglednica 2: Količina prostega časa med mladimi do 25. leta

	Fantje do 25. leta (v %)	Dekleta do 25. leta (v %)	Povprečje (v %)
Norveška	5,31	4,07	4,69
Slovenija	5,58	5,35	5,46
Madžarska	6,39	5,31	5,85

Vir: Eurostat 2003

V okviru Evropske družboslovne raziskave 2002 se nahaja Slovenija na ravni celote opazovanih držav nekoliko nad vrednoto dela (skupno povprečje za prosti čas je med 7 in 9, medtem ko se za delo giblje med 7 in 8). »To bi lahko jemali kot potrditev premika v družbo postmaterialističnih vrednot v evropskem prostoru, kjer narašča pomen prostega časa kot tistega, kjer posameznik najbolj avtonomno uresničuje svoje interese. Pomen prostega časa je najvišje ocenjen na Finskem (8,34), Danskem (8,38) in Švedskem (8,32), sorazmerno najnižje pa v Franciji (7,23) in Portugalskem (7,37). Ocena v Sloveniji je 8,18« (Malnar 2004: 57).

V okviru Svetovne raziskave vrednot so raziskovalci prepoznali šest temeljnih vrednot, ki jih še posebej proučujejo pri vseh ponovitvah raziskav svetovnih vrednot. Te vrednote so: družina, prijatelji, delo, prosti čas, vera in politika. Te vrednote je merila tudi raziskava Slovensko javno mnenje 2006 na lestvici od 1 do 4 (1 = sploh ni pomembno, 4 = zelo pomembno). V tem okviru si vrednota prosti čas deli tretje mesto z vrednoto delo (s povprečno vrednostjo 3,33) in je tako pred vero (povprečna

10 K prostočasovnim aktivnostim prištevajo dejavnosti družbenih aktivnosti (ang. socializing), kot so participativne, zabavne in kulturne dejavnosti, čas brezdelja (ang. leisure), različne športne in druge dejavnosti v naravi, hobiji in igre, uporaba medijev, poslušanje glasbe in branje. K prostočasovnim dejavnostim ne prištevajo potovanja in spoznavanja drugih krajev (so samostojna kategorija izven sfere dela in prostega časa).

vrednost 2,25) in politiko (povprečna vrednost 1,82) ter za prijatelji (povprečna vrednost 3,54) in družino (povprečna vrednost 3,86). V starostni skupini prebivalstva do 30 let dosega s 93 % pomembnostjo najvišji delež vrednota prosti čas (v starostnih kategorijah od 30. do 45. leta dosega 90 % delež, v starostnih kategorijah od 46. do 60. leta je delež 88 %, v starostnih kategorijah nad 61. letom pa je ta delež 74 %).

Glede na izobrazbeno strukturo celotne populacije je slika pomembnosti prostega časa naslednja (Toš 2007: 6-9):

- osnovna šola: 78 %,
- poklicna šola: 86 %,
- srednja šola: 89 %,
- višja šola: 97 % in
- visoka šola: 91 %

Faktorska analiza vrednot pokaže dva značilna niza grupiranja vrednot: na eni strani povezovanje vrednot prosti čas in prijatelji, na drugi strani pa povezovanje vrednot vera, delo in družina (Toš 2007: 11). Oba vrednotna niza sta pomembna za razumevanje prostega časa, saj kot vse kaže igrajo prijatelji in družina ob elektronskih medijih ključno vlogo pri oblikovanju prostega časa sedanjih slovenskih mladlin. Umik v zasebnost družine postane (odkrita) značilnost slovenskih mladlin od začetka 1990-ih (Ule in Miheljak 1995), kar potrjujejo tudi vse nadaljnje raziskave.¹¹ Navezanost na vrstniško skupino je tako ali tako posebno odkritje in kreacija samih mladih, postopna virtualizacija prostega časa pa je hipotetična značilnost sedanjih slovenskih mladlin, ki čaka svojo potrditev (ali zavrnitev) pri prvi naslednji javnomnenjski raziskavi slovenskih mladlin.

Zasuk v virtualno resničnost se že izrazito pokaže v slovenski raziskavi mladih iz leta 2000, saj 68,7 % mladih preživlja več kot eno uro prostega časa z gledanjem TV, s prijatelji se jih družijo 71,9 %, s partnerjem pa preživlja čas 75,5 %. Pogostost gledanja televizije je tako tik za obema družabnima dejavnostma. Nekoliko manjši je odstotek tistih, ki se v omenjenem časovnem okvirju ukvarjajo z računalnikom (39,1 %) (Ule in Kuhar 2000: 70).

Čeprav raziskave študentov mariborske univerze¹² prav tako kažejo na trend ra-

11 Če pogledamo zadnje tri nemške raziskave, lahko ugotovimo naslednje:

- nemški mladi jemljejo svoje starše kot osebe, ki jim je mogoče zaupati in ki so lahko njihovi zaupniki (Fischer in dr. 2000: 14);
- odnos do staršev je pri največjem delu mladih pozitivno naravnan. Velika večina vprašanih mladlin bi vzgajala svoje otroke tako, kot jih sedaj vzgajajo njihovi starši (Albert in dr. 2002: 214);
- sodobna nemška družina je, ne glede na to, da je preživela številne in velike notranje spremembe, še vedno za veliko večino nemških mladlin najpomembnejše socialno zatočišče (nem. der wichtigste soziale 'Heimathafen'), ki omogoča mladim »osvajanje« drugih življenjskih svetov (Langness in dr. 2006: 49–50).

12 Flere in dr. 2001, 2002, 2004, 2005a, 2005b.

hlega upadanja pogostosti gledanja televizije (Lavrič 2005a: 57, 2005b), spremljanja radijskih postaj in branja dnevnih časopisov (Lavrič 2005b: 99), na drugi strani v zadnjih letih prihaja do vidnega naraščanja uporabe interneta. Leta 2001 je internet uporabljalo 73 % študentov, leta 2002 pa 87 % (Lavrič 2002: 36). Za primerjavo – med celotno slovensko populacijo je bilo 40 % uporabnikov interneta (ibid.: 54). Leta 2003 se je delež uporabnikov interneta povzpел na 94 % (Lavrič 2004: 47), leta 2004 je bilo slednjih že kar 96 % (Lavrič 2005a: 58), leta 2005 pa celo 98 % (Lavrič 2005b: 103). Prišlo je tudi do dviga povprečne uporabe interneta – več kot 5 ur dnevno je internet leta 2001 uporabljalo 9 % mladih, leta 2002 11 % in leta 2003 15 % (Lavrič 2004: 47). Porast je viden, tudi ko gledamo uporabo interneta več kot 2 uri tedensko – leta 2002 je 37 % študentov internet uporabljalo več kot 2 uri tedensko, leta 2004 61 % (Lavrič 2005a: 58), leta 2005 pa 77 % (Lavrič 2005b: 58). V letu 2005 je povprečna tedenska uporaba interneta tako znašala 6 ur. Treba je povedati, da mladi interneta ne uporabljajo le v okviru prostočasnih dejavnosti, saj jih je leta 2001 44 % menilo, da internet pomaga pri študiju, leta 2005 pa je bilo tega mnenja 72 % respondentov (Lavrič 2005b).

Podobne tendence je mogoče razbrati tudi v raziskavah nemške mladine. Leta 2006 je v primerjavi z letom 2002 občutno narasel odstotek mladih, ki med najpogostejše aktivnosti uvrščajo deskanje po internetu (s 26 % na 38 %), gledanje videov oz. DVD-jev (z 18 % na 26 %). Leta 2002 je imelo 65 % mladih dostop do interneta, leta 2006 pa 82 %. Predvsem mlajša mladina je vse bolj zastopana med uporabniki interneta in po pogostosti že dohiteva starejšo mladino (Hurrelmann 2006: 83). Leta 2002 je bila povprečna tedenska uporaba interneta 6 ur, leta 2006 pa že več kot 9 ur, kar pomeni več kot 30 % rast. Najpogosteje uporabljajo internet mladi iz nižjega sloja (ibid.).

Gledano širše se je tudi v raziskovanju nemških mladlin izkazalo, da so najpogostejše aktivnosti v sferi tehnike (Hurrelmann in dr. 2006: 77). Prišlo je sicer do upada deleža mladih, ki so kot prostočasovno dejavnost navedli igranje računalniških igrice (sicer minimalen upad z 21 % na 20 %), poslušanje glasbe (s 66 % na 63 %) in športno udejstvovanje (z 31 % na 26 %). Podobno kot v slovenskih je tudi v nemških raziskavah razviden rahel upad pogostosti gledanja TV (z 59 % na 58 %) in branja časopisov (s 13 % na 12 %) (Hurrelmann in dr. 2006: 78). V primerjavi z letom 2002 je prav tako prišlo do upada družabnih dejavnosti, npr. druženja z vrstniki (z 62 % na 57 %) in obiskovanja diskotek in zabav (s 34 % na 31 %), čeprav je rahlo narasla pogostost različnih aktivnosti z družino (s 16 % na 19 %) in nakupovanja (s 16 % na 18 %) (ibid: 78).

Glede na aktivnosti je največ (32 %) nemške mladine mogoče glede na prostočasovne dejavnosti uvrstiti v skupino »tehničnih navdušencev«, 25 % jih je družinsko naravnanih, podoben delež je tudi »ustvarjalne prostočasovne elite«, družabnih mladih pa je 18 % (ibid.: 77-79).

V okviru projektne naloge urejanja otroških in mladinskih igrišč (Gostinčar in dr.

2007: 72–80) so bile v sociološkem delu opravljene tudi fokusne skupine ($n = 70$) s pretežno aktivnimi mladinskimi delavci iz mladinskih centrov in drugih nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo z mladimi, v Mariboru, Zrečah, Piranu, Tržiču, Bohinju in Novem mestu. Enotna ocena večine udeležencev fokusnih skupin je bila, da sta računalnik in televizija (gledanje TV in igranje računalniških igrar, brskanje po svetovnem spletu in virtualno pogovarjanje) osrednje prostočasovne aktivnosti mladih tako doma kot v prostorih, namenjenih druženju (npr. v mladinskih centrih). TV in računalnik sta ocenjena kot problematična načina preživljanja prostega časa in predstavljata grožnjo zdravi socialnosti mladih in otrok, čeprav je mogoče uporabljati elektronske medije tudi aktivno in ne biti le njihov pasivni uporabnik. Skupna ugotovitev diskutantov v fokusnih skupinah je bila, da takšen način preživljanja prostega časa mlade in otroke psihološko pasivizira in socialno zamejuje. Jasen kazalec tega je težnja po ostajanju doma (pred ekranom) in nizka motiviranost po spremembi takega vedenja.

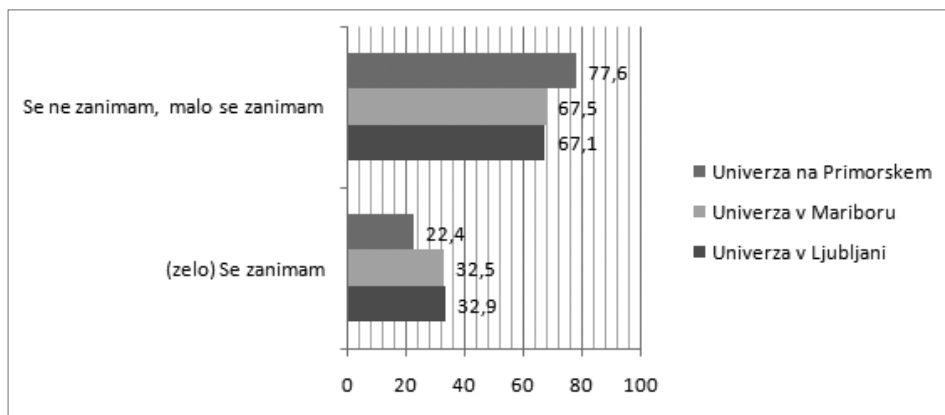
Participativnost mladih

V ožjem pomenu lahko na participativen potencial mladih kaže njihov odnos do politike, ki je postal v zadnjih dveh desetletjih med mladimi praviloma nižji in manj izrazit.

Kot kaže naslednji grafikon, je zanimanje za politiko med vprašanimi slovenskimi študenti na ravni, ki jo beležijo podobne raziskave zanimanja mladih za politiko tako pri nas (med študenti Univerze v Mariboru 2003, 2004) kot v svetu (npr. v nemških longitudinalnih raziskavah mladih »Jugend«, kjer se je raven zanimanja za politiko med mladimi ustalila med 34 % (2002) in 36 % (2006) v primerjavi s 55 % (1984), 57 % (1991), 47 % (1996) in 43 % (1999)) in pri nas¹³.

¹³ V raziskavi slovenskih mladlin (2000) zanima politika in politični dogodki vprašane na naslednji ravneh (v %): nič (24,6), malo (34,4), srednje (25,5), precej (11,8), zelo (3,8).

Slika 1: Interes študentov za politiko (2005)

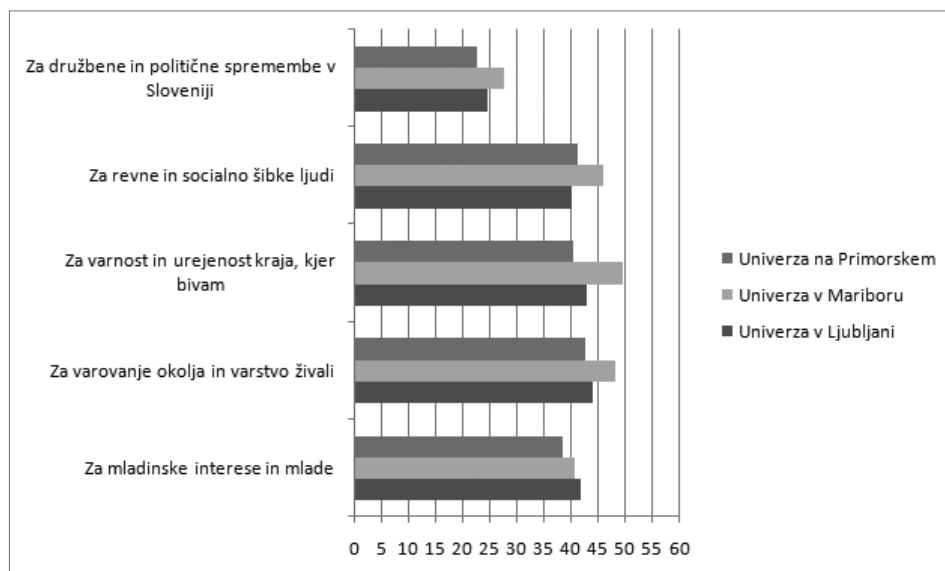

Vir: Flere in dr. (2005b): 122

Povprečje vseh treh slovenskih univerz razodeva, da se večina študentov za politiko ne zanima oziroma je njihov interes za politiko majhen, saj jih 67,5 % politika zanima malo ali sploh ne. Interes za politiko je najnižji med študenti Univerze na Primorskem, kjer ta zanima zgolj 22,4 % respondentov. Na Univerzi v Ljubljani in Univerzi v Mariboru je odstotek tistih, ki se zanimajo za politiko, precej podoben, in sicer približno 33 %.

Z vprašanjem »Ali se zanimaš za politiko?« se ugotavlja, v kolikšni meri vprašane zanima politika v ožjem pomenu besede (tj. prakticiranje političnih dejanj, ki jih lahko neposredno vežemo na politiko kot profesionalno področje posameznika ali področje delovanja v družbi). Pri tem je treba upoštevati, da je takšno zanimanje za politiko samo en od vidikov ukvarjanja z javnimi (skupnimi) zadevami.

Slika nezainteresiranih in pasivnih mladih (kar je pogosta in hitra krilatica v splošnih javnostih, ko je govora o mladih, in ustvarjanje moralne panike v zvezi s tem) se bistveno spremeni, če razumevanje politike razširimo v smer zanimanja za splošna družbena in ne samo politična vprašanja. Kot kaže naslednji grafikon (v katerem so zajeti odgovori na vprašanje, ali se v svojem prostem času ukvarjajo s katero od naštetih dejavnosti, ki jih običajno ne razumemo kot politično delovanje, je pa delovanje za skupno dobro), je tovrstna »političnost« vprašanih bistveno višja kot političnost v ožjem smislu. Podobno orientiranost od politike k drugim družbenim vprašanjem so pokazali izsledki raziskave družbenega profila študentov Univerze v Mariboru (2003) in (čeprav nekoliko manj) izsledki nemških Jugend raziskav v letih 2002 in 2006.

Slika 2: Socialna aktivnost študentov (Vprašanje: Ali se zanimaš za ...?)

Vir: Flere in dr. (2005b: 123)

Orientiranost vprašanih k širšim družbenim vprašanjem, ki pomembno presega zanimanje za politiko, je pomembna, saj kaže, da ne moremo preprosto sklepati o apolitičnosti mladih (kar se ob takšnih podatkih pogosto dela). Izjavljanje o zanimanju za politiko je sicer običajen (in neposreden) kazalec zanimanja vprašanih za politiko. Ker pa je politika polje ukvarjanja z javnimi skupnimi vprašanji in ker različne kohorte v slovenskih in drugih raziskovanih populacijah politika vse manj zanima, družbeno življenje pa kljub nizkemu zanimanju za politiko ostaja pomemben del sodobnih družbenih strategij posameznikov, je ukvarjanje s politiko v ožjem pomenu besede samo eden (in vse bolj pomanjkljiv) pokazatelj politične angažiranosti v družbi. Težišče političnosti se očitno pomika iz politike v ožjem pomenu besede in zaseda polja implicitne političnosti, zanimanja za širše družbeno delovanje in druga (nepolitična) družbena vprašanja.

Kazalec participativnega potenciala mladih so tudi podatki o pomenu in vključenosti mladih oziroma celotne populacije v prostovoljne organizacije in društva kot oblike civilnodružbenega delovanja v posameznih evropskih (in slovenski) družbah, kot jih je mogoče razbrati iz Evropske družboslovne raziskave 2002, ki je bila izvedena tudi v Sloveniji.

Pripisovanje pomena prostovoljnim organizacijam in društvom in dejanska vključenost vanje se v Evropi povsem ne prekrivata, zato prihaja do zanimivih razhajanj glede teoretskega in praktičnega delovanja v njih. Vprašani povprečno najmanjši po-

men pripisujejo prostovoljnim organizacijam¹⁴ na Madžarskem (2,10), najvišjega pa v Italiji (6,38); v Sloveniji je povprečje (4,59). Izstopa dejstvo, da skandinavske države po pripisovanju pomena tovrstnim organizacijam niso na vrhu, temveč v spodnji sredini empirične razvrstitve držav (čeprav prav pri njih beležimo najvišjo obliko dejanske participacije v prostovoljnih organizacijah in društvih), medtem ko so na relativnem vrhu nekatere južnoevropske države z izrazito nizko dejansko stopnjo participacije, kot sta na primer Italija in Portugalska (Malnar 2002: 58). Iz spodnje preglednice, ki prikazuje odstotkovni delež članov in delujočih članov (v okviru odstotkovnih intervalov) za posamezno državo, so tudi vidne ravni participativnosti v Sloveniji za nekatere organizacije, ki so pomembne v polju mladinskega dela ali so mu blizu.

Preglednica 3: Vključenost v nekatere prostovoljne organizacije v Evropi (seštevek članov in delujočih članov)

Vrsta organizacije	Najmanjši delež države (v %):	Delež Slovenije (in drugih držav) v %	Najvišji delež države (v %):
Športni klub, društvo ali društvo za dejavnost v naravi (lovci, taborniki)	0–9: GR, PL	20–29: SI, ES, IL	70–79: NL
Kulturno društvo ali skupina, ljubiteljska skupina	0–9: GR, PL, PT	10–19: SI, ES, HU, IT	40–49: BE, DK, SE
Verska ali cerkvena organizacija	0–9 : GR, IL, IT, PL	10–19: SI, BE, ES, FR, HU, PT	40–49: AT
Družabni ali mladinski klub, društvo upokojeincev, žensk, društvo prijateljev	0–9: GR, IT, PL, PT	10–19: SI, ES, FI, FR, HU, IL, NL	30–39: BE, NO, SE

Legenda: AT-Avstrija, BE-Belgija, CH-Švica, CZ-Češka, DE-Nemčija, DK-Danska, ES-Španija, FI-Finska, FR-Francija, GB-Velika Britanija, HU-Madžarska, IE-Irska, IL-Izrael, IT-Italija, LU-Luksemburg, NL-Nizozemska, NO-Norveška, PL-Poljska, PT-Portugalska, SE-Svedska, SI-Slovenija.

Vir: Malnar (2004: 25–28)

14 Številčna lestvica od 0 do 10 (10 = zelo pomembno).

Zaključek

Oblike in načine preživljanja prostega časa (in tudi različne oblike družbenih participacij) obvladuje trikotnik družine (staršev ter bratov in sester), vrstnikov (oziroma vrstniških skupin), elektronskih medijev (npr. računalnik, TV) in komunikacijskih sredstev (npr. prenosni telefon), ki se vse bolj razoseblja in zaradi specifične moči virtualnih svetov postaja vse bolj nesocialen.

Preživljanje prostega časa in participacija slovenskih mladin ob koncu prvega desetletja novega tisočletja doživlja pomembne spremembe glede na vzorce preživljanja prostega časa in (tudi) participacije izpred deset ali dvajset let (iz obdobja predtranzicijske Slovenije, ko tudi beležimo prvo veliko raziskavo sredi osemdesetih let (Ule 1988), in iz prvega desetletja tranzicijske Slovenije). Zasuk v zasebnost in individualizacija mladine in mladosti (če se je ob odkritju osebnostnega profila patološkega narcisa v tretji četrtini preteklega stoletja še govorilo o psihiatrijski devianci, bi lahko danes že skoraj govorili o »normalnosti« tega osebnostnega profila, s katerim se ukvarja vsakodnevna psihologija), ki ju pri nas beležimo v začetku devetdesetih let preteklega stoletja (Ule in Miheljak 1995), se ob koncu prvega desetletja novega stoletja in tisočletja še zaostrujeta in transformirata z vstopanjem virtualnosti kot nove resničnosti v kulturnem in družbenem svetu današnjih (tudi slovenskih) mladin.

Televizija je že običajen sopotnik sodobnih mladin, ki pa jo je v zadnjem desetletju dohitel in prehitel računalnik z nešteti možnostmi. Oba sta »otroka« novega, komercialnega odnosa do mladine in mladosti, ki ga nehote sprožijo mladinski revolti in subjektivizacija mladine in mladosti v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja. Vsesplošna komercializacija vsakodnevnega in tudi mladinskega življenja kaže, v katero smer se bo razvijal do sedaj izoblikovan trikotnik ključnih akterjev mladinskega prostega časa: v smer povečanega potrošništva (kar sta konec koncev že TV in računalnik v sferi prostega časa) z oblikovanjem novih oblik preživljanja prostega časa (na primer mladinskega nakupovanja¹⁵ in prostočasovnih strategij, ki brez različnih eksplicitnih in implicitnih oblik trošenja materialnih dobrin sploh niso mogoče).

Literatura

Albert, M. in dr. (2002): *Entgrenzung von Politik? Ein Resümee*. V: Hurrelman, K., in dr. (ur.): *Jugend 2002*: 213–220. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.

Behnken, I. in dr. (ur.) (1992): *Jugend'92: Lebenslagen, Orientierungen und Entwicklungsperspektiven im vereinigten Deutschland*. Band 1–4. Opladen: Leske+Budrich.

Bogt T. F. in dr. (2001): *Youth Centrism and the Formation of Political Orientation in Adolescence and Young Adulthood*. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, marec 2001: 229–240. Thousand Oaks:

15 Kratki nakupi do ene ure so v tej kategoriji (do enournih prostočasovnih dejavnosti) najpogostejša zabava slovenskih mladin že vsaj od leta 1999 (Ule in Kuhar 2000: 70).

Sage.

Divjak, T. in Šporar, P. (2005): Primerjalno pravna analiza mladinske zakonodaje v Evropi. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Pravno-informacijski center nevladnih organizacij.

Eurobarometer 2003.1. Dostopno na: http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm. (6.3.2008).

Eurostat 2003: Time Use at Different Stages of Life: Results from 13 European Countries, July 2003. Working Papers and Studies, Edition 2003.

Fischer, A. in dr. (ur.) (2000): Jugend 2000. Band 1 in 2. Opladen: Laske + Budrich.

Fištravec, A. (2004): Samoprepoznavanje in umeščanje sodobnih mladlin. V: Fištravec, A. (ur.): Subkulture: prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj 2/3. Maribor: Subkulturni azil.

Fištravec, A. (2005): Vrednotne in politične orientacije. V: Flere, S. in dr.: Družbeni profil študentov in študentk Univerze v Mariboru: Poročilo o rezultatih raziskave: 67–78. Maribor: ŠOUM.

Fištravec, A. in Musil, B. (2008): Mladocentrizem slovenske in japonske mladine. V: Fištravec, A. (ur.): Subkulture: prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj 6/7. Maribor: Subkulturni azil.

Fištravec, A. in Lavrič, M. (2002): Vrednotne in politične orientacije. V: Flere, S. in dr.: Družbeni profil študentov in študentk Univerze v Mariboru 2002: Poročilo o rezultatih raziskave: 96–108. Maribor: ŠOUM.

Fištravec, A. in Sipuš, K. (2005): Politične orientacije. V: Flere, S. in dr.: Družbeni profil študentov Univerze v Mariboru: 122–131. Maribor: ŠOS.

Flere, S. in dr. (2001): Družbeni profil študentov in študentk Univerze v Mariboru: Poročilo o rezultatih raziskave. Maribor: ŠOUM.

Flere, S. in dr. (2002): Družbeni profil študentov in študentk Univerze v Mariboru 2002: Poročilo o rezultatih raziskave. Maribor: ŠOUM.

Flere, S. in dr. (2004): Družbeni profil študentov in študentk Univerze v Mariboru 2003: Poročilo o rezultatih raziskave. Maribor: ŠOUM.

Flere, S. in dr. (2005a): Družbeni profil študentov Univerze v Mariboru: Poročilo o rezultatih raziskave v letu 2004. Maribor: ŠOUM.

Flere, S. in dr. (2005b): Družbeni profil študentov Slovenije: Poročilo o rezultatih raziskave v letu 2005. Maribor: ŠOS.

Georg, W. (1992): Die Skala Jugendzentrismus im Zeitreihen- und Kulturvergleich. V: Jugend 2002: Lebenslagen, Orientierungen und Entwicklungsperspektiven im vereinigten Deutschland. Band 1–4. Redaktion: I. Behnken, A. Fischer. Band 4: 15–27. Opladen: Leske+Budrich.

Gostinčar, R. in dr. (2007): Izdelava podrobnejših pravil za načrtovanje prostora za otroke in mladostnike v prostorskih aktih občin. II. fazno poročilo. Maribor: Igre d.o.o.

Gril, A. (2004): Prosti čas mladih v Ljubljani: Psihosocialna analiza potreb in možnosti za njihovo uresničevanje. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: MOL.

Guček, M. (2008): Organiziranost mladih in mladinskih politik v mestni občini Maribor. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.

Hurrelman, K. in dr. (ur.): (2002): Zwischen pragmatischen Idealismus und robusten Materialismus. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.

Hurrelmann, K. in dr. (ur.) (2006): Jugendliche Lebenswelten: Familie, Schule, Freizeit. V: Jugend 2006: Eine pragmatische Generation unter Druck. Gesamtkonzeption und Koordination: K. Hurrelmann, M. Albert & TNS Infratest Sozialforschung. 49–103. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.

Kuhar, M. (2006): Prosti čas mladih v 21. stoletju. Tipkopis. Uvodno predavanje na Posvetu Mladi in prosti čas 20. 3. 2006 v Državnem svetu Republike Slovenije. Ljubljana.

Lavrič, M. (2002): Informacijsko medijska analiza ter javna podoba ŠOUM. V: Flere, S. in dr.: Družbeni profil študentov in študentk Univerze v Mariboru 2002: Poročilo o rezultatih raziskave. Maribor: ŠOUM.

Lavrič, M. (2004): Informiranost študentov in uporaba množičnih medijev. V: Flere, S. in dr.: Družbeni profil študentov in študentk Univerze v Mariboru: Poročilo o rezultatih raziskave v letu

2003. Maribor: ŠOUM.

Lavrič, M. (2005a): Informiranost študentov in uporaba množičnih medijev. V: Flere, S. in dr.: Družbeni profil študentov in študentk Univerze v Mariboru 2004: Poročilo o rezultatih raziskave v letu 2004. Maribor: ŠOUM.

Lavrič, M. (2005b): Informiranost študentov in uporaba množičnih medijev. V: Flere, S. in dr.: Družbeni profil študentov Slovenije: Poročilo o rezultatih raziskave v letu 2005. Maribor: ŠOS.

Langness, A., in dr (2006): Jugendliche Lebenswelten: Familie, Schule, Freizeit. V: Hurrelmann, K., in dr (ur.): 49–102. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.

Malnar, B. (2004): Evropska družboslovna raziskava 2002: zaključno raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.

Miheljak, V. (ur.) (2000): Mladina 2000: Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje. Maribor: Aristej.

Ule, M. (1988): Mladina in ideologija. Ljubljana: Delavska enotnost.

Ule, M. (1995): Vsakdanji svet mladih. V: Ule, M. in Miheljak, V.: Pri(e)hodnost mladine: 73–88. Ljubljana: DZS in Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

Ule, M. (1996): Identiteta študentske mladine v Sloveniji. V: Ule, M. in dr.: Predah za študentsko mladino. Ljubljana: Juventa, Urad Republike Slovenije za mladino.

Ule, M. (ur.) (1996a): Mladina v devetdesetih: Analiza stanja v Sloveniji. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (1996b): Sociološki oris mladosti/mladine. V: Ule, M. (ur.): Mladina v devetdesetih: Analiza stanja v Sloveniji: 9–24. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (ur.) (1996c): Predah za študentsko mladino. Ljubljana: Juventa, Urad Republike Slovenije za mladino.

Ule M. (1996d): Vrednote. V: Ule, M. (ur.): Mladina v devetdesetih: Analiza stanja v Sloveniji: 235–260. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (2000) Spremembe v življenjskem svetu mladih ali odgovor mladih na vrnitev negotovosti. V: Ule, M.(ur.) Socialna ranljivost mladih. 57–70. Ljubljana, Maribor: Urad Republike Slovenije za mladino in Aristej.

Ule, M. in Kuhar, M. (2002): Sodobna mladina: Izziv sprememb. V: Miheljak, V. (ur.): Mladina 2000: Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje: 39–77. Maribor: Aristej.

Ule, M. in Renner, T. (1998): Prosti čas mladih v Ljubljani. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: MOL.

Ule, M. in Miheljak, V. (1995): Pri(e)hodnost mladine. Ljubljana: DZS in Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

Vinken, H. (1999): Youth Centrism and Conservatism. The Political Value of Resisting the Adult World. Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie No. 4: 405–420.

Toš, N. (2006): Vrednotne orientacije – 2006; Slovensko javno mnenje 2006, 5. poročilo. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.

Žavbi, A. in Vipavc Brvar, I. (2004): Potrebe mladih po informacijah in participaciji na območju Ljubljane z okolico. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Zavod MISSS.

